DZIENNIK URZĘDOWY
WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Katowice, dnia 3 sierpnia 2022 r.

Poz. 5120

Podpisany przez:
Elzbieta Zabicka-Lakomy
Data: 03.08.2022 09:31:45

UCHWAŁA NR LI/547/2022
RADY MIEJSKIEJ W TARNOWSKICH GÓRACH

z dnia 27 lipca 2022 r.

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry na lata 2022-2025”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559 z późn. zm.) w związku z art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840), na wniosek Burmistrza Miasta Tarnowskie Góry

Rada Miejska w Tarnowskich Górach
uchwala:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry na lata 2022-2025”, zaopiniowany pozytywnie przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Tarnowskie Góry.

§ 3. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego.

§ 4. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodniczący Rady Miejskiej

Adrian Wolnik

Załącznik do
Uchwały nr LI/547/2022 Rady Miejskiej
w Tarnowskich Górach
z dnia 27 lipca 2022 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY TARNOWSKIE GÓRY NA LATA 2022-2025

Opracował:
Pracownia Konserwatorsko-Projektowa „dlazabytkow.pl”
mgr Ryszard Szopa
ul. Jałowcowa 11, 42-680 Tarnowskie Góry

Tarnowskie Góry, lipiec 2022 r.

Spis treści

Wstęp s. 3

1. Podstawa prawna opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami s. 5
2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce s. 6
3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego s. 10
4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego s. 17
5. Charakterystyka zasobów dziedzictwa kulturowego Gminy s. 24
   - 5.1 Zarys historii obszaru Gminy s. 24
   - 5.2 Krajobraz kulturowy s. 30
   - 5.3 Zabytki nieruchome s. 38
   - 5.4 Zabytki ruchome s. 52
   - 5.5 Zabytki w zbiorach muzealnych s. 56
   - 5.6 Dziedzictwo niematerialne s. 57
6. Prawne formy ochrony zabytków s. 59
7. Analiza SWOT i ocena stanu dziedzictwa kulturowego s. 67
8. Założenia programowe s. 69
9. Instrumentarium realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami s. 73
10. Zasady oceny realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami s. 74
11. Realizacja i finansowanie przez Gminę zadań z zakresu ochrony zabytków s. 76
12. Literatura i opracowania s. 85
13. Aneksy s. 88

WSTĘP

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry na lata 2022–2025 (GPOnZ) jest dokumentem o charakterze strategicznym, a jego celem jest dbałość o stan i utrzymanie środowiska kulturowego w przestrzeni miejskiej. Na obraz środowiska kulturowego składają się elementy zagospodarowania przestrzeni, pojedyncze obiekty architektoniczne, budowlane, plastyczne, zespoły budowli jak i elementy przyrodnicze. Ważnym elementem jest również kultura niematerialna oraz dobra kultury współczesnej. Wszystkie te elementy kształtują świadomość i tożsamość regionalną mieszkańców. Program ochrony zabytków w swym założeniu ma na celu zapewnienie zrównoważonego rozwoju i utrzymanie ładu przestrzennego, a także powiązanie ochrony zabytków z ochroną środowiska naturalnego. Głównym i bezpośrednim odbiorcą GPOnZ jest lokalna społeczność, właściciele i użytkownicy obiektów oraz obszarów zabytkowych, jak również ogół mieszkańców zainteresowanych kulturą i dziedzictwem kulturowym. Program ten ma służyć rozwojowi gminy w zakresie poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego oraz wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne. Gminny Program Opieki nad Zabytkami ma także służyć aktywnemu zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy poprzez poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie ich dostępności dla mieszkańców i turystów.

Do realizacji powyższych działań wykorzystuje się w coraz większym stopniu aktywizację lokalnych środowisk, w ramach budowy społeczeństwa obywatelskiego. Ponadto współdziałanie lokalnej społeczności, w istotnych dla nich sprawach, przynosi korzyści samej społeczności oraz wpływa na jakość podejmowanych decyzji i wdrażanych działań. Czynny udział mieszkańców w ochronę dziedzictwa kulturowego przyczynia się też do uruchomienia dialogu społecznego, co pozwala poznać opinie i spostrzeżenia ogółu mieszkańców, dbając o ich interesy, sprzyjając integracji społecznej oraz tworząc atmosferę aktywności i współpracy. Dodatkowo, podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych wiąże się z rozwojem inicjatyw sprzyjających wzrostowi nakładów finansowych na zadania związane z ochroną zabytków. Istotną kwestią jest także określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe, związane z wykorzystaniem zasobów dziedzictwa.

Kolejnym ważnym czynnikiem i jednym z celów Programu jest powiązanie dziedzictwa kulturowego z ochroną dóbr przyrody, znajdujących się na terenie miasta, zgodnie z przyjętymi formami ochrony przyrody w myśl ustawy z dnia 16 kwietnia 2014 r. o ochronie przyrody. Związane jest to z koniecznością zwrócenia uwagi na poszczególne aspekty szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego

i potrzebę zapewnienia różnorodnej ochrony, zarówno poszczególnym elementom dziedzictwa kultury, jak i otaczającego go zasobu przyrodniczego.

Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840) oraz zgodnie z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

GPOnZ dla Gminy Tarnowskie Góry na lata 2022-2025 został zlecony w oparciu o umowę Nr OR.032.864.2021.

Bardzo dziękuję Panu arch. Tomaszowi Trzcionkowskiemu za pomoc w zbieraniu materiałów, za udostępnione własne teksty i mapy oraz za wiele cennych rad i wskazówek.

1. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GPOnZ

Podstawę prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami stanowi **ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840).

Obowiązek sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami określa zapis art. 87 cytowanej wyżej ustawy, w myśl którego Burmistrz Miasta sporządza taki program na okres 4 lat. Program ten przyjmuje Rada Miejska, po uzyskaniu opinii Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Następnie jest on publikowany w Dzienniku Urzędowym Województwa Śląskiego. Z realizacji Programu Burmistrz Miasta sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry na lata 2022–2025, zgodnie z zapisami art. 87 ust. 2 ustawy ma na celu:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ponadto ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami nakłada na organy administracji publicznej obowiązek:

- stworzenia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków;
- zapobiegania zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględniania zadań ochronnych zabytków w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej.

2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (t.j. Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, z późn. zm.) w szczególności art. 5, art. 6 ust. 1, art. 73 i art. 86.

Fundamentem systemu ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce jest Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, w myśl jej zapisów:

Art. 5 Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6 ust. 1. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (….) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.

Art. 73 Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także wolność korzystania z dóbr kultury.

Art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840).

Jest podstawowym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Podstawowym elementem tej ustawy jest rozdzielenie pojęcia „ochrony zabytków” i „opieki nad zabytkami”. Do ochrony odnoszą się wszelkie czynności władcze podejmowane w tym zakresie przez organy administracji publicznej, natomiast zadania należące do właścicieli i użytkowników zabytków, polegające na utrzymaniu ich we właściwym stanie technicznym – to opieka nad zabytkami.

Ustawa precyzuje pojęcie zabytku jako nieruchomości lub rzeczy ruchomej, ich części lub zespołu, będącego dziełem człowieka lub związanego z jego działalnością i stanowiącego świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami uzupełniają akty wykonawcze - rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, dotyczące poszczególnych zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami. Do najważniejszych należy zaliczyć:

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej

i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz .U. z 2021 r. poz. 56);

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 81);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1388);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz. U. z 2004 r. nr 124 poz. 1304).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. nr 30 poz. 259).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków i przedmiotów o cechach zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 r. nr 89 poz. 510).
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz .U. z 2004 r. nr 71 poz. 650).

Zadania z zakresu ochrony zabytków zawarte są również w następujących ustawach:

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 559, z późn. zm.).
W art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy określono zadania własne gminy tj. „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”.
Dla realizacji ochrony zabytków zasadnicze znaczenie ma zastosowanie całokształtu przepisów odnoszących się do poszczególnych składników przestrzeni i rodzajów działań, a więc między innymi ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Prawa budowlanego, ustawy o ochronie przyrody, ustawy

o gospodarce nieruchomościami. Każda z tych ustaw normuje według swojej właściwości zasady postępowania w przypadku obiektów i stref zabytkowych.

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 503).
Określone są w niej zadania z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, szczególnie przy tworzeniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Wymagane jest między innymi zdefiniowanie zabytków, obszarów i zasad ochrony, zaś działania planistyczne muszą być uzgadniane z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1973, z późn. zm.).
Ustawa mówi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu między innymi wartości kulturowych.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. **Prawo budowlane** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 2351, z późn. zm.).
Ustawa określa działalność projektową, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 916).
Ustawa opisuje między innymi kompetencje dotyczące wycinki drzew i ich pielęgnacji na terenach objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. **o gospodarce nieruchomościami** (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1899).
Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych ochroną konserwatorską.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 485).
Ustawa określa zasady oraz tryb przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji. Przede wszystkim zajmuje się prowadzeniem procesu rewitalizacji. W szczególności oznacza to charakterystykę związanych z rewitalizacją uchwał rady gminy, a także trybu i konsekwencji ich podejmowania. Ustanawia zasady wyznaczenia obszaru rewitalizacji i obszaru zdegradowanego, uchwalania gminnego programu rewitalizacji, względnie Specjalnej Strefy Rewitalizacji oraz miejscowego planu rewitalizacji. Uchwała w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji jest aktem prawa miejscowego powszechnie wiążącym. Zawiera skutki i obowiązki dotyczące bezpośrednio wszystkich właścicieli i użytkowników nieruchomości objętych obszarem rewitalizacji, a także zasady partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji.

Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 194, z późn. zm.).
Ustawa mówi, iż działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie dóbr kultury. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują również jednostki samorządu terytorialnego.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, z późn. zm.).
Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada między innymi obowiązek sporządzenia przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, daje samorządom możliwość uchwalania lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady funkcjonowania tablic i urządzeń reklamowych.

Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1326, z późn. zm.).
Ustawa wskazuje, że nie uważa się za grunty rolne gruntów znajdujących się pod parkami i ogrodami wpisanymi do rejestru zabytków. W stosunku do gruntów, na których znajdują się zabytki archeologiczne, wojewódzki konserwator zabytków może określić, w drodze decyzji, zakres i sposób eksploatacji takich gruntów.

Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1327).
W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji, prowadzoną przez organizacje pozarządowe.

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 385). Określa ona podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiąganie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1479). Ustawa mówi, że biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Gminny Program Opieki nad Zabytkami jest dokumentem zgodnym z założeniami i dokumentami wyznaczającymi politykę państwa polskiego w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. GPOnZ odwołuje się do opracowanych i przyjętych dokumentów na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) i lokalnym. Dokumenty te mają różny charakter: studialny, strategiczny, programowy, planistyczny.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury (NSRK) na lata 2004–2020 jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym określono zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Misją tego dokumentu jest: „zrównoważony rozwój kultury, jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę jako jeden z fundamentalnych czynników rozwoju regionów określono w strategii następujące priorytety:

- Wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- Wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr kultury i usług kultury,
- Zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- Wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i systemie upowszechniania kultury,
- Zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury,
- Poprawa warunków działalności artystycznej,
- Efektywna promocja twórczości.

W 2005 r. Ministerstwo Kultury wydłużyło horyzont czasowy dotychczas obowiązującej Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 do roku 2020. W zaktualizowanym dokumencie pn. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 wprowadzono programy operacyjne służące realizacji strategii. W Programie Operacyjnym „Dziedzictwo Kulturowe” zawarte zostały dwa komplementarne priorytety:

1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Celem priorytetu jest poprawa zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, poprawa i organizacja w zakresie ochrony zabytków

i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkiem klęsk żywiołowych, kradzieży i nielegalnym wywozem za granicę.

2. Zadania związane z zakupem dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, digitalizacji muzeów, archiwów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieranie rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)

Strategia została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 14 lutego 2017 r. i jest aktualizacją Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej w 2012 r., który to program jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju państwa. Głównym celem jest tworzenie warunków wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym. W dokumencie tym wyznaczone zostały projekty strategiczne w powiązaniu z ochroną zabytków:

1. Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianie różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć, jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczenia najcenniejszych zasobów kultury.
2. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (SRKS 2030) została przyjęta przez Radę Ministrów dnia 27 października 2020 r.

Jako cel główny wskazano wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków.

Cel główny SRKS2030 doprecyzowuje trzy cele szczegółowe:

Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;

Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;

Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

Dla Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami istotne są cztery priorytety strategii:

1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.

2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.

3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.

Projektowane działania mają przyczynić się między innymi do wsparcia zaangażowania społeczności w kwestie dziedzictwa kulturowego, w tym do korzystania z zasobów kulturowych i przyrodniczych, a także rozwijania kultury i sztuki współczesnej.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Celem głównym Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. Cel główny określony jest przez trzy cele szczegółowe, a te podzielone są na kierunki działań.

Cel szczegółowy 1: Optymalizacja systemu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 1.1. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie lokalnym.

Zadania:

1. Szkolenia dla jednostek samorządu terytorialnego w zakresie zarządzania dziedzictwem kulturowym, w tym pracowników merytorycznych, z uwzględnieniem zagadnień planowania przestrzennego i dostępności dla osób z niepełnosprawnościami.
2. Budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym, regionalnym i centralnym.
3. Merytoryczne wsparcie procesu planowania i rewitalizacji w gminach.
4. Konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrażanie programów opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 1.2. Wzmocnienie systemu ochrony na poziomie centralnym.

Zadania:

1. Wspieranie rozwijania kompetencji zawodowych pracowników służb konserwatorskich.
2. Ewaluacja stosowanych standardów i metod konserwatorskich.
3. Wsparcie działań dokumentacyjnych zasobu zabytkowego.
4. Powołanie Centrum Architektury Drewnianej.

Cel szczegółowy 2: Wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 2.1. Merytoryczne wsparcie działań w zakresie opieki nad zabytkami.

Zadanie:

1. Upowszechnianie standardów i metod konserwatorskich dla wybranych zasobów zabytkowych (wybór zasobów, wypracowanie zaleceń dla opiekunów zasobu zabytkowego dotyczących metod konserwacji, adaptacji, dokumentacji i badań, upowszechnianie przez bazę wiedzy).

Kierunek działania 2.2. Podnoszenie bezpieczeństwa zasobu zabytkowego.

Zadanie:

1. Podniesienie bezpieczeństwa zasobów ruchomych przez sprzyjanie intensyfikacji współpracy właściwych służb i instytucji z opiekunami zabytków.

Cel szczegółowy 3. Budowa świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

Kierunek działania 3.1. Upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego i jego wartości.

Zadania:

1. Kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami i dostępności zabytków dla osób z niepełnosprawnościami.
2. Tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Kierunek działania 3.2. Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami.

Zadanie:

1. Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie kulturowym, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju 2030 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. i jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Opisuje cel strategiczny jakim jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych. W koncepcji tej uwzględniono problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie polityki przestrzennej. W zakresie ochrony zabytków wskazano następujące cele:

- wsparcie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich,
- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego

i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,

- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu o niższym reżimie ochronnym,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich.

Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami opracowanymi na poziomie województwa

Strategia rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006-2020

Strategia została przyjęta dnia 28 sierpnia 2006 r. przez Sejmik Województwa Śląskiego i jest bardzo obszernym dokumentem określającym wizje, cele i kierunki działań w obszarze szeroko pojętej kultury materialnej i niematerialnej. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego zapisy znalazły się w polu strategicznym „Dziedzictwo kulturowe" - określone zostały cztery cele strategiczne rozwoju kultury wraz z kierunkami działań.

Cel I. Wzrost kompetencji potrzebnych do: uczestnictwa w kulturze, efektywnego zarządzania kulturą, twórczości artystycznej w warunkach gospodarki rynkowej.

Cel II. Wzrost poziomu uczestnictwa w kulturze.

Cel III. Upowszechnianie i zachowanie dziedzictwa kulturowego regionu (materialnego i niematerialnego) oraz jego lepsze wykorzystanie do celów turystycznych. Cel ten rozwijają kierunki działań:

1. Rozpoznawanie zasobów dziedzictwa kulturowego oraz prowadzenie projektów badawczych na jego temat.
2. Inwentaryzacja dziedzictwa kulturowego.
3. Popularyzacja dziedzictwa kulturowego (w tym z użyciem najnowszych technik).
4. Rewitalizacja i renowacja obiektów zabytkowych.
5. Rewitalizacja obiektów i terenów poprzemysłowych i znajdowanie dla nich nowych funkcji.
6. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego regionu na potrzeby turystyki (promocja, tworzenie produktów turystyki kulturowej).
7. Tworzenie zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

Cel IV Tworzenie lepszych warunków dla rozwoju środowisk twórczych i wykorzystanie ich kreatywności.

Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020+"

Strategia została przyjęta w 2013 r. przez Sejmik Województwa Śląskiego i stanowi aktualizację dokumentu z 2010 r. W dokumencie tym wyznaczone zostały cztery cele strategiczne:

Cel I. Województwo śląskie regionem nowoczesnej gospodarki rozwijającej się w oparciu o innowacyjność i kreatywność;

Cel II. Województwo śląskie regionem o wysokiej jakości życia opierającej się na powszechnej dostępności do usług publicznych o wysokim standardzie;

Cel III. Województwo śląskie regionem atrakcyjnej i funkcjonalnej przestrzeni;

Cel IV. Województwo śląskie regionem otwartym będącym istotnym partnerem rozwoju Europy.

W ramach Celu III określono kierunek działań: Przywracanie pozycji lub nadawanie nowych funkcji obiektom zabytkowym oraz symbolicznym w życiu społeczności lokalnej.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami (WPOnZ) w województwie śląskim na lata 2018-2021

WPOnZ został przyjęty Uchwałą Nr V/50/14/2018 w dniu 19 marca 2018 r. przez Sejmik Województwa Śląskiego. Jest to czwarty program opieki aktualizujący pierwszy na lata 2006-2009. W programie wyszczególniono dwa cele strategiczne oraz cele operacyjne:

Cel strategiczny I. Zachowanie dziedzictwa kulturowego i włączenie go w procesy gospodarcze.

Cel strategiczny II. Kształtowanie pozytywnych postaw społeczności wobec dziedzictwa kulturowego regionu.

Cel operacyjny I.1. Ustalenie potencjału zasobów zabytkowych województwa.

Cel operacyjny I.2. Budowa systemu zarządzania zabytkami województwa.

Cel operacyjny I.3. Włączenie zabytków w procesy gospodarcze.

Cel operacyjny II.1. Upowszechnienie wiedzy o zabytkach oraz sposobach opieki nad zabytkami.

Cel operacyjny II.2. Aktywizacja społeczności lokalnych na rzecz opieki nad zabytkami.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Śląskiego 2020+

Plan został uchwalony dnia 29 sierpnia 2016 r. Uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego Nr V/26/2016. Pierwszy plan powstał w 2004 r., następnie został uzupełniony w 2010 r. i aktualizowany na lata 2013-2016. Plan ten szczegółowo

omawia ochronę krajobrazu kulturowego podkreślając wyjątkowy charakter dziedzictwa postindustrialnego. W zakresie polityki ochrony dziedzictwa kulturowego stosowne zapisy znajdują się w „Celu 3". Przestrzeń - zrównoważone wykorzystanie zasobów środowiska naturalnego i kulturowego.
Dla celu tego wskazano następujące kierunki polityki przestrzennej:
3.1. Ochrona zasobów środowiska;
3.2. Kształtowanie krajobrazów kulturowych w obszarach miejskich;
3.3. Kształtowanie krajobrazu w obszarach wiejskich.

Dla celu 3.2 wskazano liczne kierunki działania między innymi:

- kształtowanie atrakcyjnych terenów mieszkaniowych o wysokiej jakości rozwiązań urbanistyczno – architektonicznych;
- zachowanie tożsamości kulturowo – krajobrazowej, w tym zachowanie identyfikatorów krajobrazu, charakterystycznych dla danego obszaru wraz z ich adaptacją do nowych funkcji: rewitalizacja zdegradowanej tkanki miejskiej;
- rekultywacja, rewitalizacja i kształtowanie terenów zdegradowanych (w tym poprzemysłowych, powojskowych, pokolejowych) z wykorzystaniem ich na tereny o funkcjach komercyjnych i publicznych (ekologicznych, turystycznych, kulturowych, usługowych i społeczno- gospodarczych).

4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami sporządzonymi na poziomie Gminy:

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Tarnowskie Góry

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania Przestrzennego na obszarze całej Gminy Tarnowskie Góry, przyjęte zostało Uchwałą Nr LXII/619/2014 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach w dniu 2 września 2014 r. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych.

(Link do Studium: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/m,5908,studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzennego-gminy.html)

Uchwała krajobrazowa

Uchwała Nr XXIII/249/2020 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach w sprawie ustalenia zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń, ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2020 r. poz. 5125), została podjęta dnia 24 czerwca 2020 r.

(Link do uchwały: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/m,6189,uchwala-reklamowa.html)

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (MPZP) jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego oraz ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu w gminie. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla kształtowania przestrzeni. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy. Zgodnie z art. 15 ust. 2 pkt 4 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, w planie miejscowym określa się obowiązkowo zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Projekt planu, zgodnie ze wskazaną ustawą, musi zostać uzgodniony przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W latach 2006-2021 około 99% obszaru miasta zostało objętych miejscowymi

planami zagospodarowania przestrzennego, które wyznaczyły obszary terenów budowlanych. Plany te wraz z uchwalonym w 2014 r. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego na obszarze całej Gminy Tarnowskie Góry zakładają pozostawienie części niezabudowanych terenów pomiędzy dawnymi miejscowościami, a obecnie dzielnicami, pełniących rolę korytarzy ekologicznych oraz pasów przewietrzania. Można w nich dostrzec także chęć zachowania jeszcze przez jakiś czas charakterystycznej cechy terytorium miasta, gdzie peryferia położone są nie tylko na obrzeżu, ale i w środku – pomiędzy dawnymi wsiami, a obecnie dzielnicami. Pozwala to zachować rezerwy terenu dla przyszłego rozwoju sieci komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Pozwala także ochronić tereny przyrodniczo cenne, które w powiązaniu z historyczną osnową przestrzenną oraz kompleksem częściowo zachowanych wyrobisk pogórniczych stanowią między innymi główne atrybuty wpisu na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO.

Wykaz planów na dzień 30.06.2022 r.:

1. Miejscowy planu zagospodarowania przestrzennego w dzielnicach Śródmieście – Centrum, Osada Jana i Stare Tarnowice w Tarnowskich Górach w rejonie ulic: Słoneczników, K. Miarki, Górniczej, Bałtyckiej, J. Hallera, J. Korczaka, Strzelców Bytomskich i Opolskiej. Uchwała Nr XLII/453/2021 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 24 listopada 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2021 r. poz. 7743).

2. Miejscowy plan zagospodarowania w dzielnicach Rybna i Strzybnica w Tarnowskich Górach przy ulicach: Powstańców Warszawskich, Racławickiej, Sorychty, 11-go Listopada, Pustki-Leśnictwo, Zagórskiej, Polarnej, J. Tuwima, A. Zawiszy i Starohutniczej. Uchwała Nr XXXVI/398/2021 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 30 czerwca 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2021 r. poz. 4960).

3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne w Tarnowskich Górach w rejonie ulic J. Korola, Kruczej i Grunwaldzkiej. Uchwała Nr XXXI/337/2021 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 17 lutego 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2021 r. poz. 1305).

4. Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dzielnic południowych Miasta Tarnowskie Góry: Bobrowniki Zachód, Repty Śląskie, Stare Tarnowice i osiedle „Przyjaźń”. Uchwała Nr XXXI/338/2021 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 17 lutego 2021 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2021 r. poz. 1306).

5. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Góra Cipiorg - Doły Piekarskie” w dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne w Tarnowskich Górach, pomiędzy ulicami J. Korola i Grunwaldzką. Uchwała Nr XIX/212/2020 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 26 lutego 2020 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2020 r. poz.1901).

6. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Repty Śląskie w Tarnowskich Górach w rejonie ulic: Ks. H. Renka, Jaworowej, J. Waliski, W. Witosa, Kamiennej, Repeckiej, Długiej, Myśliwskiej, S. Staszica. Uchwała Nr IX/103/2019 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 29 maja 2019 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2019 r. poz. 4201).

7. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne w Tarnowskich Górach w rejonie ulic Króla Jana Kazimierza, Kazimierza Jagiellończyka i Królowej Jadwigi. Uchwała Nr LII/534/2018 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 25 kwietnia 2018 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2018 r. poz. 3076).

8. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Stare Tarnowice w Tarnowskich Górach, w rejonie ulic Obwodnica i Olimpijczyków. Uchwała Nr XLVI/473/2017 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 29 listopada 2017 (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2017 r. poz. 7062).

9. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicach Pniowiec i Strzybnica w Tarnowskich Górach, w rejonie ulic Chemików, Jagodowej, Westerplatte, Poczty Gdańskiej, Borówkowej, Zagórskiej. Uchwała Nr XXXVIII/406/2017 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 7 czerwca 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2017 r. poz. 3652).

10. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicach Osada Jana i Śródmieście - Centrum w Tarnowskich Górach, w rejonie ulic Słoneczników, Bytomskiej, Ogrodowej, Górniczej, Kard. S. Wyszyńskiego, T. Kościuszki, J. Korczaka, Ks. N. Bończyka Uchwała Nr XXXVIII/405/2017 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 7 czerwca 2017 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2017 r. poz. 3651).

11. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne w Tarnowskich Górach w rejonie ulic Mieszka I i Piotra Skargi. Uchwała Nr XXV/305/2016 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 28 września 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2016 r. poz. 5088).

12. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla terenu przy ulicy Zagórskiej w Tarnowskich Górach. Uchwała NR XXV/304/2016 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 28 września 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2016 r. poz. 5087).

13. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie – Piekary Rudne w Tarnowskich Górach, w rejonie ul. Bolesława Śmiałego. Uchwała Nr XVIII/229/2016 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 24 lutego 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2016 r. poz. 1547).

14. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicach Strzybnica i Rybna w Tarnowskich Górach, w rejonie ulic Grzybowej, K. Pułaskiego, 11-go Listopada, Racławickiej, J. Tuwima i Laryszowskiej. Uchwała Nr XVIII/228/2016 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 24 lutego 2016 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2016 r. poz. 1546).

15. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne w rejonie ulic: Świetlanej, Parkowej, L. Staffa, Małej, A. Puszkina, Kopalnianej w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr XIII/185/2015 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 21 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2015 r. poz. 5370).

16. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Śródmieście - Centrum w rejonie ulic: Szybów, Małej, Szczęść Boże, S. Staszica w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr XIII/184/2015 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 21 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2015 r. poz. 5369).

17. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Stare Tarnowice w rejonie ulic: Francuskiej, Włoskiej, G. Morcinka, Saperów, Fińskiej, W. Janasa, Donieckiej, Pyskowickiej w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr XIII/183/2015 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 21 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2015 r. poz. 5368).

18. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w dzielnicy Stare Tarnowice w rejonie ulic: Bałtyckiej i Łanowej w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr XIII/182/2015 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 21 października 2015 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2015 r. poz. 5367

19. Zmiana fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Dzielnicy Bobrowniki Śl. - Wschód w Tarnowskich Górach, w rejonie ul. Kazimierza Odnowiciela. Uchwała Nr II/26/2014 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 17 grudnia 2014 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2014 r. poz. 6726).

20. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego północnych dzielnic Miasta Tarnowskie Góry – Opatowice, Rybna, Strzybnica, Pniowiec, Sowice, części Lasowic na północ od ulicy Częstochowskiej i terenów leśnych. Uchwała Nr XXXVIII/424/2013 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 27 lutego 2013 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2013 r. poz. 2361).

21. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dzielnic: Śródmieście - Centrum, Lasowice, Osada Jana w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr XXVI/314/2012 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 27 czerwca 2012 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2012 r. poz. 3156).

22. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego dla dzielnic południowych Miasta Tarnowskie Góry - Bobrowniki Zachód, Repty Śląskie, Stare Tarnowice i osiedle „Przyjaźń”. Uchwała Nr XLVIII/551/2009 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 28 października 2009 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2010 r. Nr 14 poz. 232).

23. Zmiana fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla dzielnicy Bobrowniki Śląskie-Wschód w Tarnowskich Górach, w zakresie rozszerzenia funkcji terenu zabudowy usługowej o funkcję sportu i rekreacji. Uchwała Nr XLIX/576/2009 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 25 listopada 2009 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2010 r. Nr 26 poz. 381)

24. Zmiana fragmentu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Wschód w Tarnowskich Górach, w zakresie zmiany przebiegu drogi w rejonie ulicy Radzionkowskiej. Uchwała Nr XLIX/575/2009 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 25 listopada 2009 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2010 r. Nr 26 poz. 380).

25. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Dzielnicy Bobrowniki Śl. - Wschód w Tarnowskich Górach. Uchwała Nr LXV/549/2006 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 6 września 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2006 r. Nr 118 poz. 3352).

26. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego byłego terenu górniczego Górniczych Zakładów Dolomitowych S.A. w Siewierzu Kopalni Dolomitu Bobrowniki-Blachówka, w granicach administracyjnych Miasta Tarnowskie Góry. Uchwała Nr LVI/494/2006 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 2 marca 2006 r. (Dz. Urz. Woj. Śląsk. z 2006 r. Nr 49 poz. 1404).

(Link do planów miejscowych: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/m,5907,miejscowe-plany-zagospodarowania-przestrzennego.html)

Strategia Rozwoju Miasta Tarnowskie Góry do roku 2022

Dokument został przyjęty Uchwałą Nr LV/555/2014 Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach z dnia 26 marca 2014 roku. W wyniku przeprowadzonej dogłębnej analizy stanu istniejącego w dokumencie zdefiniowano misję Miasta, która wyznacza kierunek jego rozwoju i jest osią, wokół której zbudowano całą strategię. Misja: Tarnowskie Góry – Stolica Białego Śląska, integrująca i inicjująca wspólne działania gmin i powiatów północnej części Górnego Śląska. Miasto otwarte, wygodne, atrakcyjne i przyjazne. Tak sformułowana misja Tarnowskich Gór wyznaczyła trzy podstawowe cele strategiczne, które podobnie jak misja pozostają niezmienne w całym okresie realizacji strategii.

Za kluczowe dla rozwoju Tarnowskich Gór do 2022 roku uznano:

1. Poprawę warunków sprzyjających rozwojowi przedsiębiorczości;
2. Poprawę jakości życia w mieście;
3. Wypromowanie miasta jako miejsca atrakcyjnego dla turystów, mieszkańców i biznesu.

Link: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/a,75510,uchwala-nr-lv5552014-rady-miejskiej-w-tarnowskich-gorach-z-dnia-26-marca-2014r-w-sprawie-8222strateg.html

Raport o stanie miasta w 2021 roku

Dokument ma charakter informacyjny, przybliżający Gminę, jej problemy i osiągnięcia, a także planowane kierunki i zadania realizowane dla wspólnoty miejskiej.

Link: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/m,6337,2021-r.html

Miejski Program Rewitalizacji dla Gminy Tarnowskie Góry na lata 2016-2022

Dokument został przygotowany na podstawie wytycznych w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014 – 2020, opracowanych przez Ministra Infrastruktury i Rozwoju. Miejski Program Rewitalizacji został przyjęty Uchwałą Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach Nr XXXVIII/404/2017 z dnia 7 czerwca 2017 roku. Wizja wyprowadzenia miasta ze stanu kryzysowego: „Tarnowskie Góry miastem, które rozwija się spójnie w ujęciu społeczno-gospodarczym oraz terytorialnym. Miasto, w którym dobrze się mieszka, rozpoznawalne wśród inwestorów oraz turystów z atrakcjami i przyjaznymi miejscami spędzania czasu wolnego oraz dostępnymi przestrzeniami publicznymi i miejscami równych szans zarówno dla młodych mieszkańców, jak i dla seniorów”. Rewitalizacja to proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne, techniczne, środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji.

Link: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/a,82787,uchwala-nr-xxxviii4042017-rady-miejskiej-w-tarnowskich-gorach-z-dnia-7-czerwca-2017-r-w-sprawie-przy.html

Program ochrony środowiska gminy Tarnowskie Góry do roku 2021

Program przyjęty został przez Radę Miejską w październiku 2016 roku Uchwałą Nr XXVII/322/2016. Dokument stanowi podstawę działań gminy Tarnowskie Góry w zakresie polityki ochrony środowiska. W programie dokonano oceny stanu środowiska naturalnego, jak również wskazano propozycje zadań, których wykonanie

jest niezbędne do kompleksowego rozwiązania problemów ochrony środowiska w naszej gminie. Z realizacji programu co 2 lata sporządzany jest raport, przedstawiany Radzie Miejskiej przez Burmistrza Miasta.

Link: https://www.bip.tarnowskiegory.pl/a,81511,uchwala-nr-xxvii3222016-rady-miejskiej-w-tarnowskich-gorach-z-dnia-27-pazdziernika-2016-roku-w-spraw.html

5. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

5.1. Zarys historii obszaru Gminy

Tarnowskie Góry nie są jednorodnym organizmem miejskim. Obecne terytorium miasta zajmujące ponad 84 km² powstało w latach 1973-1976, poprzez połączenie kilku miejscowości – właściwych Tarnowskich Gór oraz z przyłączonymi w 1945 r. Lasowicami, Sowicami i Starymi Tarnowicami, gromad wiejskich Bobrowniki Śląskie i Repty Śląskie oraz Miasta Strzybnica, które istniało w latach 1968-1975 i obejmowało także dawne wsie Rybna i Opatowice. W roku 1976 nastąpiła ostatnia korekta: od Boruszowic odłączono Pniowiec i przyłączono do Tarnowskich Gór. Należy zaznaczyć, że gmina Tarnowskie Góry obejmowała wówczas także Miasteczko Śląskie, które w roku 1995 dokonało secesji.

Najstarsze ślady bytności człowieka w granicach dzisiejszych Tarnowskich Gór datuje się na czasy paleolityczne. W kilku stanowiskach archeologicznych ujawniono ich obecność – między innymi w Reptach Śl., w dolinie rzeki Stoły w Sowicach i na polach w Opatowicach. Podobnie reprezentowana jest epoka brązu, okres kultury łużyckiej i wczesna epoka żelaza (okres halsztacki). W kilku stanowiskach znaleziono zabytki z okresu rzymskiego i wczesnego średniowiecza, co może świadczyć o pewnej ciągłości osadnictwa.

Właściwa historia Tarnowskich Gór, uwiarygodniona źródłami pisanymi i zachowanymi do dziś budowlami dzieli się nietypowo, jak na przeciętne historie miast. Można ją nazwać umownie jako przedeksploatacyjną i eksploatacyjną (rud metali), granicą jest koniec XV wieku.

Najstarsze wzmianki o miejscowościach wchodzących w skład dzisiejszego miasta pochodzą z 1201 roku, kiedy wymieniono osadę Repty należącą do klasztoru norbertanów (premonstratensów) we Wrocławiu. W roku 1247 wzmiankowane jest wydobycie rud w Reptach, natomiast w roku 1273 wzmiankowane są Bobrowniki. Parafia repecka obejmująca całą okolicę erygowana została przed 1325 rokiem. W roku 1415, z powodu zbytniej rozległości parafii, ustanowiono odrębną parafię w Tarnowicach (Starych), do której należały wymienione z nazwy Lasowice, Rybna, Opatowice i Pniowiec. Z tego okresu pochodzi najstarsza budowla sakralna w mieście, tzw. „stary” kościół św. Marcina. Okoliczna ludność, oprócz świadczenia usług właścicielom wsi, zajmowała się rolnictwem, hodowlą ryb, usługami i wytwórstwem.

Około roku 1490 w okolicach wymienionych wsi odkryto bogate złoże rudy ołowiu ze sporą domieszką srebra. Złoże to ciągnie się od Suchej Góry (obecnie teren Bytomia), poprzez Bobrowniki Śląskie i otacza z trzech stron dzisiejsze centrum miasta. Położenie złoża ma kluczowe znaczenie dla dalszego rozwoju osadnictwa, gdyż w interesie górników było nie podkopywać własnych siedzib. Na wzgórzu

położonym poza złożem, pomiędzy dwoma strumieniami, dopływami rzeki Stoły, od początku XVI w. zaczęła powstawać osada górnicza. Jej dokument lokacyjny jest nieznany, lecz administracja górnicza zaczęła funkcjonować w 1526 r., którą to datę przyjmuje się za rok powstania miasta. Jego nazwa (niem. Tarnowitz, czes. Tarnovice) została przejęta od wsi Tarnowice, którą zaczęto nazywać odtąd Tarnowicami Starymi. Identyczna sytuacja miała miejsce dwa wieki wcześniej w górniczym Olkuszu. Nowo powstałe miasto miało też, zapewne oboczną, polską nazwę „Gory Tarnowskie (Tarnowickie)" - chodzi tu o kopalnie położone na włościach konkretnej wsi. Ta nazwa kilka wieków później, ze świadomym pominięciem etymologii niemieckiej i czeskiej, stała się ostateczną nazwą miasta.

W roku 1528 został wydany zbiór przepisów prawnych regulujących wydobycie, tzw. „Ordunek Gorny" („Bergordnung"), potwierdzający górniczy charakter osady. Miasto zajęło łuk szlaku z Lublińca do Gliwic, a raczej jego bocznej odnogi, zmierzającej ku granicy Królestwa Polskiego. Oparło się o dwa przysiółki – Blaszynę (dzisiejszy rejon od ulicy Jana III Sobieskiego do ulicy Powstańców Śląskich) oraz Lyszcze (dziś środkowa część ulicy Górniczej). Przypuszczalnie po kilkunastu latach istnienia osada otrzymała herb gwarecki i administrację (początkowo tylko górniczą), a po kilkudziesięciu – również herb "cywilny" i prawa miejskie (w 1562 r. i 1599 r.). Rozwój terytorialny miasta następował w jedynym wolnym kierunku – wschodnim, gdyż po stronie zachodniej i południowej kwitło już wydobycie rud wraz z towarzyszącą infrastrukturą, siecią dróg, płuczek, sztucznych cieków wodnych i innych urządzeń. W 1548 r. wytyczono dzisiejszy Rynek i ulicę Krakowską – miasto zajęło teren aż do szlaku bytomskiego. W mieście był kościół parafialny pod wezwaniem św. Piotra i Pawła, pierwotnie do 1630 r. ewangelicki. W południowej części mieścił się teren zamkowy z „zamkiem", siedzibą sędziego. W Tarnowskich Górach nigdy nie wybudowano fortyfikacji, a istniejące do pierwszej połowy XIX w. trzy bramy miejskie pełniły tylko role celne.

W Sowicach miały swoje ujścia do rzeki Stoły trzy pierwsze sztolnie odwadniające roboty górnicze przy mieście Tarnowskie Góry. Były to krótkie i nieudane „Pomaga Bóg" i „Daniela" oraz dłuższa i działająca jakiś czas „Św. Jakuba", z tzw. „oknem" na północ od skrzyżowania ulic Juliusza Słowackiego i Grodzkiej. Na polach sowickich, na wschód od wsi, począwszy od XVI w. wydrążono około 1800 szybów rudnych, gdzie spodziewano się znaleźć kruszce srebronośne. Niestety, jedyne warte eksploatacji niewielkie złoże zostało odnalezione w rejonie dzisiejszej ulicy Poziomkowej. Reszta wyrobisk zawierała limonit, z którego wytapiano żelazo. Płycej zalegające pokłady rudy żelaza były tu już eksploatowane w czasach rzymskich – po osadach związanych z biegiem rzeki Stoły pozostały ślady w postaci kilkunastu stanowisk archeologicznych.

Miasto, po początkowym gwałtownym okresie rozwoju, który można nazwać „gorączką srebra", przeżyło okres stagnacji ekonomicznej i przestrzennej, związanej z trudnościami przy odwadnianiu kopalń, wojną trzydziestoletnią (1618-1648) i powtarzającymi się kataklizmami – pożarami miasta, epidemiami i kontrybucjami wojennymi. Zabudowa miasta nie rozwijała się – stąd też całkowity brak budowli

w stylu barokowym. Jedynym nowym zabudowanym w XVII w. obszarem był teren folwarku miejskiego Carlshof (Karłuszowiec), z pałacem i parkiem. Przy Rynku z czasem powstał Ratusz (miał docelowo trzy lokalizacje), gmach sądu, odwach (areszt), a w 1780 r. nowy kościół ewangelicki (stary oddano katolikom).

W 1652 r. w celu grawitacyjnego odwodnienia złóż, o których wiedziano, a które były niedostępne z powodu zalewania, zaczęto drążenie pierwszej, niestety nieudanej i zarzuconej sztolni „Boże Pomagaj", z ujściem do rzeki Stoły przy dzisiejszej ulicy Artura Zawiszy. Do prac powrócono sto lat później przy nieco głębszej sztolni o podobnej nazwie „Boże Wspomóż", którą doprowadzono do tzw. Redenbergu przy ulicy Opolskiej. Sztolnia działała jednak pod warunkiem podnoszenia do jej poziomu wody z wyrobisk położonych o kilka metrów głębiej. Całe przedsięwzięcie było średnio udane.

W 1742 r. Śląsk przeszedł pod zarząd państwa pruskiego, które mając sprawną administrację i korpus inżynierski, zaczęło szukać nowych możliwości eksploatacji bogactw naturalnych. W 1784 roku koło Bobrownik natrafiono na bogate złoże galeny. W 1788 r. zakupiono w Anglii maszyny parowe i zaczęto drążyć nowe, głębsze sztolnie odwadniające. Pozwoliło to na dotarcie do opłacalnych złóż i wybudowanie głębinowej kopalni "Fryderyk" pod terenami wsi Bobrowniki oraz pod zachodnim i północnym obszarem miasta. Kopalnia ta, wraz z szeregiem satelickich kopalni prywatnych i państwowych, w ciągu 20 lat zmieniła oblicze Tarnowskich Gór, stanowiąc główny motor ich rozwoju. Okres górniczej prosperity zaczął się pod koniec XVIII w. i trwał 130 lat. Tarnowskie Góry były w połowie XIX w. największym ośrodkiem wydobycia ołowiu i cynku w Europie i na świecie.

Po kilku dekadach pracy maszyn parowych (coraz nowszych, nowocześniejszych, przenoszonych wiele razy z miejsca na miejsce), które pożerały ogromne ilości drewna a potem węgla, w 1821 roku przystąpiono do drążenia Głębokiej Sztolni Fryderyka, z ujściem do Dramy w Ptakowicach, którą ukończono w 1836 roku. Po odwróceniu kierunku spływu kilku starszych wyrobisk odwadniających i wykonaniu przekopów łączących, sztolnia zaczęła skutecznie odwadniać górotwór (i czyni to do dziś). Maszyny parowe przestały być w większości potrzebne, natomiast wydobycie mogło ruszyć na dużą skalę.

Równolegle do ołowiu i cynku (składnika między innymi mosiądzu i spiżu) na styku utworów triasowych z nadkładem trzeciorzędowym zidentyfikowano dostępne złoża żelaziaka brunatnego (limonitu), rudy żelaza o zawartości metalu ok. 20-30%. Produkcję uznano za opłacalną i zaowocowało to budową kilku hut żelaza – przy ulicach Nakielskiej i Płuczki, działającej w latach 1858-1902, oraz dwie dalsze huty powstały w 1809 r. w Piasecznej („Lazarushütte") i przy Sowicach („Hugohütte") w 1842 r. Ta ostatnia z czasem przekształciła się w zakłady chemiczne.

W dzisiejszej Strzybnicy zainstalowano duże zakłady przetwórcze rud ołowiu i cynku, o nazwie Huta Fryderyka (Friedrichshütte), funkcjonujące w latach 1786-1933. Tamtejsze grunty, położone na południowy wschód od ulicy Piasecznej przy rzece Stole należały do Rybnej, której właścicielem była między innymi rodzina

Blachów, mająca grunty również w miejscu, gdzie na początku XVI w. powstały Tarnowskie Góry. W 1603 r. Blachowie sprzedali Rybną (wraz z Sowicami i Lasowicami) urzędnikowi margrabiego W. Dreslerowi. Na początku XVIII w. wieś posiadał Jan Kotuliński, który sprzedał ją Adamowi Warkoczowi w 1732 r. W roku 1791 zmarł jego ostatni męski potomek, Karol Antoni Warkocz. W roku 1783 sprzedał on część włości hrabiemu Fryderykowi Wilhelmowi von Reden pod budowę właśnie Huty Fryderyka. Za pieniądze uzyskane z tej transakcji w Rybnej powstał pałac z folwarkiem. Przy hucie, od strony północnej zostało zbudowane osiedle fabryczne (wzdłuż dzisiejszej ulicy Marii Kuncewiczowej).

W roku 1800 miasto zajmowało jedynie obszar obecnego ścisłego centrum, od ulicy Powstańców Śląskich do ulicy Legionów i od ulicy Staropolskiej do ulicy Karola Miarki, z niezabudowanym sektorem północno-wschodnim. Zabudowa była odmienna od regularnych miast lokowanych na prawie niemieckim. Domy bardziej okazałe, piętrowe i dwupiętrowe, mieściły się jedynie przy Rynku i jego kwartałach zachodnich, przy ulicach Krakowskiej i Zamkowej. Reszta zabudowy była nieregularna, rozproszona, pooddzielana „miedzuchami", czyli przejściami na podwórze, przeważnie parterowa z wysokimi poddaszami. Ten typ budynku – chaty górniczej, charakterystyczny tylko dla Tarnowskich Gór w kontekście całej szeroko pojętej okolicy, przetrwał w dużej liczbie do około 1948 r. Wtedy zaczęła się niefortunna akcja wyburzania „kapitalistycznych ruder", których do dziś zachowało się jedynie kilka.

Od południowego wschodu do miasta przylegał niezależny od niego administracyjnie (do 1924 r.) folwark Carlshof, mieszczący wtedy zarząd dóbr Henckel von Donnersmarck. Do drugiej połowy XIX w. zabudowa miasta prawie w całości składała się z jedno lub dwukondygnacyjnych budynków, nakrytych stromym dachem z dachówki lub gontu. Z miastem sąsiadowały trzy tartaki, składy drewna, w pobliżu była też fabryka śrutu (przy ulicy Opolskiej) i fabryka cementu (na końcu ulicy Św. Katarzyny). Było też kilka odkrywek pozyskiwania dolomitu i kamieniołomy. W pobliżu dzisiejszego skrzyżowania ulic Kardynała Stefana Wyszyńskiego i Obwodnicy stał też wiatrak. Zasadniczym elementem krajobrazu w okolicach miasta pozostawały jednak skupiska większych i mniejszych „warpi" (hałd przyszybowych) i „pingów" (lejów po zapadniętych szybach i szybikach) z różnych okresów wydobycia.

W 1812 roku w państwie pruskim pozwolono osiedlać się w miastach ludności wyznania mojżeszowego. W Tarnowskich Górach zaowocowało to przybyciem i osiedleniem się bardzo aktywnej grupy nowych mieszczan, która opanowała niektóre gałęzie wytwórczości i usług. W 1820 r. założono cmentarz żydowski. W 1830 r. zaczęła działalność synagoga, początkowo w prywatnym budynku, a od 1864 r. w nowym gmachu.

Szybki rozwój miasta nastąpił po wybudowaniu linii kolejowej (w latach 1856-1857), huty żelaza (w 1856 r.), założeniu wodociągów i budowie szeregu budowli publicznych. W drugiej połowie XIX w. miasto zyskało dzielnicę administracyjno-usługową przy ulicy Opolskiej, nową zabudowę składającą się

z kilkukondygnacyjnych kamienic w centrum i wzdłuż ulic Powstańców Śląskich i Jana Styczyńskiego, dworzec kolejowy i gazownię przy linii kolejowej oraz siedzibę Starostwa, kilka szkół, budynki Spółki Brackiej, lecznicę, nowy Ratusz, synagogę i siedzibę loży masońskiej, przebudowaną później na Dom Ludowy. Rozbudowie do dzisiejszej postaci uległ kościół ewangelicki. Na wschód od linii kolejowej powstała jatka miejska (miejsce sprzedaży mięsa z uboju) w rejonie ulicy Nakielskiej.

W Sowicach, oddzielonych w 1857 r. od terenu miasta linią kolejową do Opola, w odległości około 1 km na wschód od wsi, z inicjatywy Henckel von Donnersmarcków w 1842 r. uruchomiono hutę żelaza, która pracowała do 1892 r. Przy hucie powstała również w 1876 r. fabryka celulozy, a następnie papiernia (w 1892 r.). Po przeniesieniu produkcji do Krapkowic, w oparciu o jej zabudowania w latach 20-tych XX w. uruchomiono Zakłady Chemiczne, gdzie produkowano farby i lakiery oraz wiele odczynników chemicznych, zwłaszcza związków baru i boru, w czym zakłady się specjalizowały. W drugiej połowie XIX w. przy dzisiejszej ulicy Czarnohuckiej powstało osiedle przyzakładowe, które rozrosło się stopniowo w spory zespół zabudowy.

Przy drodze do Starych Tarnowic w końcu XVIII w. została założona kolonia Wolność Górnicza (Colonie Bergfreiheit), z sześcioma czworacznymi budynkami mieszkalnymi i środkowym większym obiektem, mieszczącym gospodę i świetlicę. Budynki te po wielu przebudowach, w większości stoją do dziś. W 1903 roku na terenach powydobywczych przy szosie starotarnowickiej (ulica Kardynała Stefana Wyszyńskiego) założono Park Miejski. Przy drodze lublinieckiej powstał zakład wodociągowy z wieżą ciśnień, zaś na północnym krańcu miasta Park Bractwa Strzeleckiego. W tym kształcie miasto zastała I Wojna Światowa.

W czasie Wielkiej Wojny 1914-1918 r. nadgraniczne położenie miasta (9 km od granicy rosyjskiej) wymusiło rozwój funkcji wojskowych – w latach 1914-1916 na ówczesnych przedmieściach powstały w ekspresowym tempie dwa kompleksy koszar dla regimentu piechoty (przy ulicy Adama Mickiewicza) i regimentu kawalerii (przy ulicy Opolskiej).

W 1922 r., po plebiscycie i przejściu pod zarząd polski, miasto musiało szukać innych niż górnicze źródeł utrzymania.
Wydobycie rud ustało prawie całkowicie już na początku wieku XX, toteż rozwój miasta skupił się na obsłudze sporego już węzła kolejowego i jego rozbudowie oraz szeroko pojętych usługach. W mieście powstało wiele małych i średnich zakładów wytwórczych z różnych branż. Rozbudowane zostały dwa kompleksy koszar dla tarnogórskiego garnizonu, złożonego także z 2 pułków. W latach 1929-1933 wybudowano sieć kanalizacyjną i oczyszczalnię ścieków. Przy ulicy Stanisława Wyspiańskiego powstała w latach 1930-1931 ultranowoczesna wówczas szkoła. Miasto było nadal siedzibą powiatu, skupiały się w nim więc także funkcje administracyjne.
W okresie międzywojennym w kilku miejscach pojawiła się nowa zabudowa: osiedla domów jednorodzinnych między Lasowicami, a linią kolejową i przy ulicy Starej, część zabudowy Osady Jana przy ulicy Mikołaja Kopernika i okolicy ulicy Generała

Jana Henryka Dąbrowskiego, kolonia dla biedoty “Szczęść Boże” przy ulicy o tej samej nazwie oraz zaczątki osiedla tzw. “Gruzełki” na zachód od Śródmieścia. Przy ulicy Gliwickiej powstało niewielkie willowe przedmieście.

W Sowicach na wolnym terenie koło starej szkoły w 1936 r. powstał warsztat “Elektrografit”, produkujący szczotki do silników elektrycznych. Po 1945 r. utrzymał profil produkcji i z czasem został rozbudowany w zakłady “Elektrocarbon” sp. z o.o. Obecnie instalowane jest tam prywatne muzeum motoryzacji.

W okresie II Wojny Światowej ruch inwestycyjny w mieście był ograniczony, to samo dotyczy pierwszych lat powojennych. Tarnowskie Góry wyszły obronną ręką z pożogi wojennej, straty w zabudowie i w infrastrukturze były minimalne. Gorszą sytuację przedstawiała przebudowa profilu społeczeństwa, na skutek wyjazdu większości Niemców i zagłady Żydów, które to warstwy były głównymi posiadaczami większości przemysłu i znaczniejszych usług w mieście.

Do połowy lat sześćdziesiątych XX w. w mieście przybyło kilka nowych skupisk zabudowy. W okolicy ulicy Tadeusza Kościuszki wybudowano osiedle budynków mieszkalnych dla urzędników. Na jego przedpolu do styku ze Śródmieściem i na zapleczu na byłych polach, wytyczono ulice i pojawiły się tam pierwsze domy jednorodzinne. W taki sam sposób kontynuowana była zapoczątkowana przed II Wojną Światową zabudowa osiedla “Gruzełki” przy ulicy o tej nazwie i jej licznych przecznicach. W latach pięćdziesiątych XX wieku wzdłuż ulicy Grzybowej powstał szereg budynków mieszkalnych dla załogi Zakładów Chemicznych.

W latach sześćdziesiątych rozbudowano także zakłady przemysłowe – Fabrykę Sprzętu Ratunkowego “Faser” (założoną w 1951 r.), fabrykę urządzeń górniczych “Tagor” (powstałą na terenie dawnej huty w rejonie ulic Równoległej, Płuczki i Polnej, a później fabryki urządzeń i wyrobów metalowych) oraz zakłady chemiczne na tak zwanej Czarnej Hucie.

Na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku w Tarnowskich Górach dość dynamicznie zaczęły się rozwijać osiedla wielorodzinne z tzw. „wielkiej płyty”. W dzielnicy Śródmieście-Centrum zabudowa taka występuje przy ulicach Ułańskiej, Janusza Korczaka, Gen. Józefa Bema i Adama Mickiewicza. W tym samym czasie na krańcu Starych Tarnowic powstał duży szpital powiatowy, a od roku 1976 wznoszono sukcesywnie na polach po stronie północnej ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego osiedle w zabudowie wielorodzinnej – Osiedle Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, z którego nazwy pozostała do dziś “Przyjaźń”. W 1976 r. zaczęto prace przy ulicy Donieckiej, w 1978 r. przy ulicy Bałkańskiej, w 1980 r. na pozostałym obszarze. Przy osiedlu wybudowano dwie szkoły, dwa przedszkola, ośrodek zdrowia, dom pomocy społecznej i dom kultury. Budowę przerwał upadek fabryk domów po 1989 r. Niedokończony pozostał także układ komunikacyjny, gdzie Aleja Jana Pawła II miała mieć przedłużenie w postaci obwodnicy otaczającej zamek i szpital. W połowie lat osiemdziesiątych rozpoczęła się realizacja osiedla w Lasowicach, którego dwie oddalone od siebie części (przy ulicach Gen. Władysława Andersa i Marii Rozpłochowskiej) są fragmentami niedokończonej całości.

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych powstała Fabryka Zmechanizowanych Obudów Górniczych „Fazos”, a od 1980 r. były budowane nigdy nie ukończone centralne Zakłady Mięsne.

Nowym, bardzo istotnym elementem przestrzennym stała się oddana do użytku w 1971 r. obwodnica, omijająca śródmieście, łącząca większość jego dzielnic i spinająca dwie drogi krajowe. W latach 1970-1990 powstawało nadal sporo budynków jednorodzinnych, jako kontynuacja zabudowy. Zupełnie nowym obszarem zainwestowanym stało się tzw. Osiedle Kolejarzy w pobliżu ulicy Gliwickiej, którego zabudowa uzupełniana jest do dnia dzisiejszego.

Po roku 1989 dalszy rozwój miasta opiera się na budownictwie prywatnym – jednorodzinnym i usługowym. W latach 1997-2009 w śródmieściu i na jego obrzeżu pojawiło się kilka budowli publicznych o znaczeniu lokalnym – na przykład Hala Targowa przy estakadzie ulicy Nakielskiej i kilka marketów, jak również ponadlokalnym – Park Wodny oraz Hala Sportowa przy Obwodnicy i trzy hipermarkety.

5.2. Krajobraz kulturowy

5.2.1. Pierwotny krajobraz terenu Tarnowskich Gór

Tarnowskie Góry leżą na krawędzi tzw. Garbu Tarnogórskiego, pomiędzy wyniesieniem Suchej Góry, związanej z wododziałem głównym Wisła-Odra, a płaską doliną zbiegających się na krótkim odcinku kilku dopływów rzeki Stoły, która jest z kolei dopływem rzeki Małej Panwi. Przed pojawieniem się zorganizowanego osadnictwa był to zapewne krajobraz łąkowo-leśny, z przewagą lasów, z polanami i ciągami łęgów przy kolejnych ciekach wodnych, biegnących równoleżnikowo. Spora część lasów została zapewne wycięta pod uprawy polowe, jak to działo się praktycznie wszędzie, reszta padła ofiarą wycinki jako paliwo, w późniejszym okresie. W poemacie „Officina Ferraria” Walenty Roździeński wspomina o wycięciu lasu pod założenie samego miasta.

5.2.2. Krajobraz antropomorficzny

5.2.2.1. Układ działek ewidencyjnych

Wraz z przybyciem osadników kolejno zakładanych wsi (Repty, Bobrowniki i dalsze) każda z osad wykształciła swój układ pól - początkowo większych, a później dzielonych pomiędzy spadkobierców. Ich układ zależny jest w pewnej mierze od ukształtowania terenu, lecz można wyróżnić pewien typ organizacji przestrzeni, powtarzający się w kilku przypadkach. Dookoła zabudowy wsi w typie ulicówki, obsługiwanej przez jedną, niekiedy dwie lub trzy drogi, zakładano odrębny rokadowy układ dróg obsługujących komunikacyjnie tylko pola. Taka sytuacja jest do dziś widoczna w Bobrownikach Śląskich (ulice Aleksandra Puszkina i Strzelnicza),

w Piekarach Rudnych (ulice Krucza, Gen. Władysława Sikorskiego i Bolesława Śmiałego), w Rybnej i w Piasecznej w dzisiejszej dzielnicy Strzybnica.

Występuje także typ wielodrożnicy obecny w Lasowicach i w dawnej wsi Blaszyna w północnej części Śródmieścia oraz widlica, którą były pierwotnie Sowice.

5.2.2.2. Drogi

Nieodzowny układ dróg łączących poszczególne jednostki osadnicze jest czytelny do dnia dzisiejszego. Mapy obszaru dzisiejszej gminy, z których najwcześniejsze pochodzą z przełomu XVIII i XIX w. pokazują rozwiniętą, dość gęstą sieć drożną. Świadczy to o zakładaniu kolejnych dróg ze względu na specjalizację poszczególnych jednostek i konieczność wymiany dóbr pomiędzy nimi. Następnym czynnikiem sprzyjającym rozwojowi sieci drożnej była konieczność wędrówek lub dojazdów na msze do kościołów we wczesnym okresie. Na pierwotną sieć komunikacyjną, od początku XVI w. zaczęła się nakładać sieć dróg kopalnianych, służących do transportu urobku do płuczek, kruszarek i do przetopu. Drogi te były lepszej jakości, na ogół już utwardzone, ze względu na spore masy przemieszczanych materiałów.

W pierwszej połowie XIX w. ze względu na gwałtowny rozwój miasta i ośrodka produkcji metali, wytyczono kilka nowych arterii, które częściowo pokrywały się z dawnymi, ale na ogół je „prostowały", przebiegając w pobliżu. W ten sposób powstały ulice Bytomska, Gliwicka, Kardynała Stefana Wyszyńskiego w kierunku do Starych Tarnowic i Pyskowic oraz ulice Opolska i Zagórska w kierunku Friedrichshütte (Strzybnicy) i dalej do Lublińca.

Ślady przebiegu dawnych dróg są do dziś widoczne na mapach ewidencyjnych, nawet w gęsto zabudowanym Śródmieściu. Kilka średniowiecznych szlaków przetrwało do dziś – np. droga z Tarnowskich Gór do Rept (ulice Bałtycka, Brzozowa) czy dawny szlak do Bobrownik (ulice Karola Miarki, Lipowa, Świetlana). Inne odcinki są obecnie pomocniczymi dojazdami, bocznymi ulicami i ślepymi czasem zaułkami.

5.2.2.3. Szlaki kolejowe

Wytyczenie w 1857 r. jednej z pierwszych linii kolejowych na terenie dzisiejszej Polski ze śląskiego ośrodka przemysłowego do Opola, z dworcem w Tarnowskich Górach, zapoczątkowało rozwój tej gałęzi komunikacji. W okresie międzywojennym, po zmianie granic wytyczono nowy szlak ze Śląska do portów morskich, który właśnie w Tarnowskich Górach oddzielał się na północ. Przy tym odcinku powstała w krótkim czasie gigantyczna stacja rozrządowa, tworząc jeden z największych węzłów kolejowych w Europie. Stacja kolejowa Tarnowskie Góry miała wpływ na charakter całej północno-wschodniej części miasta.

Linie kolejowe w pagórkowatym terenie miasta przebiegają bądź w wykopach bądź na nasypach, co stanowi kolejny ważny element antropomorficznej rzeźby terenu. Ekstremalną sytuację można zaobserwować na wododziale Wisła-Odra, gdzie kolej stanowi granicę z gminą Świerklaniec i przebiega w wykopie o głębokości względnej (wraz z sąsiadującym odkładem) sięgającej kilkunastu metrów.

5.2.2.4. Kolejki wąskotorowe

Rozwój górnictwa pod koniec XVIII w. z początku obsługiwanego siecią dróg, po wynalazku kolei od połowy XIX w. spowodował powstanie sporej sieci dojazdowej i tranzytowej kolei wąskotorowej. Prawie wszystkie pola wydobywcze dostały komunikację wąskotorową, po której pozostały ciągi nasypów lub wykopów, a najdłuższa trasa tranzytowa od Bytomia do Miasteczka Śląskiego jest zachowana do dziś i wykorzystywana turystycznie.

Niektóre z tras dawnej wąskotorówki są dziś ulicami o doskonale przygotowanym i zagęszczonym podłożu (ulica Szybów, ulica bez nazwy pomiędzy ulicą Gliwicką a ulicą Rudną). Odrębny system kolejek powstał w północnej części miasta, łącząc kopalnie w Nakle Śląskim z Czarną Hutą. Tam także niektóre obecne drogi i drogi leśne to dawne torowiska.

5.2.2.5. Zabudowa wiejska

Dawne wsie, a dzisiejsze dzielnice Tarnowskich Gór, miały tradycyjną zabudowę zagrodową, kształtowaną dość swobodnie w obrębie parceli, bez szczególnego ugruntowanego wspólnego typu. Układ budynków zdarzał się zarówno kalenicowy, jak i szczytowy. Nie była ustalona lokalizacja zabudowań gospodarczych, jedynie stodoła lokalizowana była „gdzieś z tyłu”, by umożliwić łatwiejszy dostęp od strony pól. Z czasem wykształcił się pewien kanon domu mieszkalnego. Niestety w mieście brak jest jakichkolwiek reliktów zabudowy drewnianej, można jednak domniemać, że po przejściu na materiały ogniotrwałe sposób kształtowania funkcji pozostał niezmieniony. Generalną zasadą było niełączenie funkcji mieszkalnej z inwentarską. Jeżeli nawet zawierały się w obrębie jednej budowli, to miały odrębne wejścia.

Typ domu górnośląskiego, na ogół ceglanego, z charakterystycznymi łękami nad otworami okiennymi i drzwiowymi i podziałem stolarki okiennej w krzyż, z wejściem na ogół od podwórza, jest do dziś dość licznie reprezentowany.

5.2.2.6. Zabudowa miejska

Rozwój zabudowy miejskiej został w większości opisany w rozdziale o historii miasta. Należy jednak zauważyć, że od strony typologicznej można wyróżnić kilka odrębnych grup budynków miejskich.
Pierwszym jest maksymalnie piętrowy dom mieszkalno-użytkowy z wysokim poddaszem, z pierwszego okresu rozwoju miasta do połowy XVII w. Przykładem jest słynny Dom Sedlaczka, Dom Cochlera przy ulicy Rynek 5, lub Dom Padiery przy ulicy Opolskiej 1. Reszta zachowanych przykładów podlegała daleko idącym przeróbkom. Jak wspomniano, zabudowa barokowa i klasycystyczna nie jest w mieście w ogóle reprezentowana.
Drugim typem jest kamienica wielomieszkaniowa, kilkupiętrowa z klasycyzującym lub eklektycznym wystrojem elewacji, z okresu 1850-1910. Przykładów w tej kategorii jest w Śródmieściu bardzo wiele, zdarzają się także w Strzybnicy, w Lasowicach i w Bobrownikach Śląskich.
Trzecim typem są wojenne i powojenne budynki o wysokości kilku kondygnacji, ale jeszcze ze stromym dachem z dachówki. Przykłady to budynek przy ulicy

Bytomskiej 5 i osiedle przy ulicach Tadeusza Kościuszki i Stefana Okrzei.
Czwarty typ reprezentują tzw. „bloki" budowane od 1957 do 1989 roku w różnych technologiach (wielkoblokowej, wielkopłytowej, a nawet 11-kondygnacyjne wieżowce na Osadzie Jana).

W mieście natomiast praktycznie nie zdarzają się przykłady tzw. „familoków", a tym bardziej złożonych z nich osiedli patronackich. Pojedyncze budynki o zbliżonym charakterze budowała jedynie na przełomie XIX i XX wieku kolej dla swoich pracowników, na ogół w pobliżu terenów kolejowych.

Obok zabudowy wielorodzinnej, w mieście licznie występuje zabudowa jednorodzinna.
Pierwszym typem jest chata górnicza, opisana w rozdziale o historii miasta.
Drugi typ to budowane w różnych okresach domki bliźniacze lub czworaki dla załóg zakładów przemysłowych czy miejscowej biedoty.
Trzecim typem powstającym od początku XX w. są wille miejskie, w różnych stylach i o różnych bryłach. Znaleźć wśród nich można przykłady dobrego modernizmu, historyzmu lub nawet unikalne wytwory wyobraźni inwestorów. Miasto prowadziło po 1922 r. akcję zabudowywania powstałych wcześniej arterii (np. ulice Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Stanisława Wyspiańskiego), gdzie warunkiem sprzedaży działki było postawienie w ciągu 2 lat budynku w stanie surowym.
Typem czwartym, którego przykłady zaczęły się już przed wojną jest tzw. „kostka polska" to nieskomplikowany budynek piętrowy z płaskim dachem krytym papą. Istniały katalogi typowych projektów tych domów. Tworzą one w kilkunastu mutacjach główny zrąb przymiejskich osiedli mieszkaniowych – tzw. osiedla Gruzełki, Osady Jana i terenów pomiędzy Śródmieściem, a linią kolejową do Opola. Przyczyną kariery „kostki polskiej", na ogół z dachem płaskim, był między innymi brak dobrej dachówki w Polsce. Budynki te były proste, nie wymagały wielkich ilości trudno dostępnych materiałów i przede wszystkim można je było postawić metodą gospodarczą. Rozpowszechniły się nie tylko w mieście, ale i w tworzących obecne dzielnice wsiach.
Typ piąty to budownictwo powstałe po roku 1990 r. Mnogość oferty katalogów z tanimi projektami nie przylegającymi do lokalnej tradycji, wraz z brakiem świadomości tej tradycji u inwestorów powoduje, że wiele z ugruntowanych przez wieki cech przestrzennych obszaru miasta zanika. Obecny system prawny w sektorze budowlanym także nie sprzyja kultywowaniu miejscowych tradycji budowlanych.

5.2.2.7. Tereny otwarte

Objęcie praktycznie całego miasta w 2013 roku planami miejscowymi i uchwalenie w 2014 r. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego na obszarze całej Gminy Tarnowskie Góry (patrz str. 17), w dużej mierze zatrzymało proces degradacji terenów otwartych. Wyznaczyło zasięgi zabudowy i pozostawiło rezerwy terenowe. Nieopłacalność rolnictwa w mieście powoduje jednak, że jedynie niewielka część terenów otwartych wykorzystywana jest rolniczo. Pozostałe

zamieniły się w łąki, a nawet ugory. Charakterystyczną cechą kompleksów rolnych w Tarnowskich Górach były śródpolne zagajniki, widoczne już na mapach sprzed 200 lat, a stanowiące niezbędne miejsca rozrodu ptactwa zwalczającego szkodniki na polach. W każdym razie proces żywiołowego inwestowania na terenach otwartych na podstawie wydawanych decyzji o warunkach zabudowy został zatrzymany.

5.2.2.8. Krajobraz pogórniczy

Cechą szczególną krajobrazu Tarnowskich Gór (ale i np. sąsiednich Górnik czy Miechowic, a zwłaszcza Suchej Góry) są pozostałości górnictwa z epoki nowożytnej i epoki industrialnej. Tworzą je rozsiane na użytkach łąkowych i nieużytkach, hałdy przyszybowe powstałe z gromadzenia urobku podczas bicia szybu (warpie), leje zsypowe po dawnych szybach i szybikach (pingi) – przeważnie te dwie formy występują razem. Pochodzą z różnych czasów, od pierwszego wydobycia z XV-XVI w., poprzez działalność z okresu prób reaktywacji kopalni w XVII w., aż po okres ostatni z lat 1784-1911. Część warpii, zwłaszcza widocznych na polach wzdłuż ulicy Zagórskiej to pozostałości po budowie sztolni. Szczególnie spektakularne nagromadzenia form terenowych omawianego typu istnieje w okolicy ulicy Wodociągowej, przy ulicy Gliwickiej (w rejonie Osiedla Kolejarzy), na łąkach przy ulicach Małej, Szybów i Skarbka. Miejscem szczególnym jest wpisany do rejestru zabytków Park Miejski, gdzie zespół warpii został wkomponowany w 1903 r. w układ ścieżek i alejek parkowych. Podobnym zabytkiem jest przyklasztorny Park Kamilianów, lecz tam formą terenową stanowiącą o jego charakterze jest stary kamieniołom. Dawne odkrywki kamieniołomów wapienia i dolomitu znajdują się do dziś przy ulicy Józefa Korola w pobliżu granicy z Bytomiem i w pobliżu ulicy Skalnej. Część antropomorficznych form terenowych typu pogórniczego znajduje się w lasach w sąsiedztwie Bytomia – na Srebrnej Górze i po obu stronach ulicy Gliwickiej.

5.2.2.9. Zakłady Dolomitowe i Doły Piekarskie

Unikalną formę terenową utworzyły działające w latach 1856-1989 Zakłady Dolomitowe w Bobrownikach Śląskich, na granicy z Bytomiem. Wyrobisko, powiększające się stopniowo w kierunku południowym (bardzo szybko w ostatnich latach eksploatacji, ze względu na rozwój zamaszynowania i strzałowy system kruszenia skał), zajęło łącznie 33 ha powierzchni, przy maksymalnej głębokości około 60 m. Teren ten nazywany potocznie „Wielkim Kanionem Tarnogórskim” stanowi unikalny zespół przyrodniczy, punkt widokowy i stanowisko obserwacyjne naturalnej sukcesji przyrodniczej.

Doły Piekarskie, obecnie Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy, to pozostałość odkrywkowej kopalni galmanu (rudy cynku) oraz przy okazji dolomitu. Wyrobisko, mające kontynuację po stronie bytomskiej (p.n. „Suchogórski Labirynt Skalny”), zarosło zielenią i obecnie jest to około 100-letni zagajnik, z urwiskami skalnymi, stawem, reliktem repera geodezyjnego Suchej Góry oraz fragmentem niemieckiej linii obronnej z 1944 r. z betonowymi bunkrami i zachowanymi tylko tutaj ciągami transzei.

5.2.2.10. Hałda popłuczkowa

Idea zachowania największej w mieście hałdy po płuczce rud metali przy ulicy Długiej przyświecała tarnogórskiemu magistratowi przy ustanowieniu w 2006 r. Parku Kulturowego. Hałda ta o wysokości względnej ok. 17 m, jest doskonałym punktem obserwacyjnym i cennym przyrodniczo zbiorowiskiem roślinności galmanowej. Była zagrożona rozebraniem na materiał do budowy autostrad, więc gmina odkupiła część jej obszaru od osób prywatnych i objęła ją prawną formą ochrony zabytków.

5.2.2.11. Lasy i większe tereny zadrzewione

Według wielu autorów tarnogórskie lasy zajmujące łącznie ok. 40% powierzchni gminy, są pozostałością Puszczy Śląskiej. W południowej części miasta stanowią je drzewostany mieszane - np. Las Werona i Las Planeta, wywodzące nazwy od dawnych kopalni, otulina rezerwatu buczyny „Segiet", wskazane wyżej Doły Piekarskie i niegdyś zwierzyniec, a później zabytkowy Park w Reptach.
Po przekroczeniu koryta rzeki Stoły płynącej w kierunku północno-zachodnim, charakter lasów zmienia się na szpilkowy, z pewnym sporym udziałem drzew liściastych zwłaszcza na obrzeżach. Las ten stanowiący zwarty obszar rozcięty jedynie płytką doliną Potoku Pniowieckiego, został zagospodarowany w sposób regularny po przejęciu tych terenów przez ród Henckel von Donnersmarcków z obydwu linii – siemianowickiej i nakielskiej. Zostały wytyczone kwartały leśne, które nałożyły się na wcześniejszą sieć duktów, zapoczątkowana została gospodarka leśna. Część istniejących jeszcze pod koniec XVIII w. lasów zwłaszcza na styku ze Strzybnicą, została wycięta na paliwo dla maszyn parowych; ta sytuacja trwała na szczęście niezbyt długo. Gdyby nie wyłączono tych maszyn z eksploatacji po wybudowaniu Głębokiej Sztolni Fryderyka, Tarnowskie Góry byłyby dziś prawdopodobnie terenem bezleśnym.

5.2.3. Krajobraz kulturowy niematerialny

5.2.3.1. Tradycje górnicze

Pomimo zaprzestania wydobycia przed 110 laty, tradycje górnicze są nadal żywe. Przede wszystkim stara się je kultywować Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej (założone w 1957 r.), które zainicjowało wydzielenie z wyrobisk podziemnych, zagospodarowanie i budowę Kopalni Zabytkowej oraz Sztolni Czarnego Pstrąga. Stowarzyszenie było również inicjatorem przeniesienia na Plac Gwarków starej dzwonnicy szychtowej, budowy repliki studni miejskiej na Rynku, a przede wszystkim przywrócenia górniczego święta pod nazwą „Gwarki Tarnogórskie". Święto gromadzi w połowie września tłumy mieszkańców i gości. Tradycyjnie jego program obejmuje pochód historyczny ilustrujący żywą historię miasta, który otwierają przebrani za dawnych górników aktorzy przedstawienia.

Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej udostępnia turystom dwa obiekty pogórnicze – Zabytkową Kopalnię Srebra (przy ulicy Szczęść Boże 81) oraz Sztolnię Czarnego Pstrąga w Parku Repeckim. Sporą dawkę tradycji górniczych w różnych jej przejawach przekazują zwiedzającym wykwalifikowani i licencjonowani przewodnicy.

Tradycje górnicze jako część ekspozycji są również obecne w Muzeum przy Rynku, w kamienicy Sedlaczka. Placówka została opisana szerzej na str. 56.

Na kilku budynkach w mieście zachowały się także relikty górniczej przeszłości. Skrzyżowane młotek i żelazko jako godło górnicze, można znaleźć np. na elewacji budynku Komendy Powiatowej Policji (budynek dawnej Spółki Brackiej) czy w kracie drzwi Technikum Gastronomicznego (od 1892 r. dawna szkoła górnicza). Motywy górnicze zdobią także elewację Ratusza.

5.2.3.2. Gwara śląska

Gwara śląska odmiany rozbarskiej jest wciąż żywa w Tarnowskich Górach. Można ją słyszeć na ulicy, w sklepach, szkołach i urzędach, gdzie urzędnicy na ogół potrafią porozumieć się w niej z mieszkańcami. Używa jej nie tylko starsze pokolenie, ale i pełny przekrój społeczeństwa, zwłaszcza rodowitych tarnogórzan. Gwara ta fascynuje również przybyszy. Wielu z nich „poradzi godać" na zasadzie podobnej do nauki języków obcych. Są także liczne osoby mówiące wyłącznie w gwarze, a język polski brzmi w ich ustach z silnym akcentem.

Żywioł śląski w Tarnowskich Górach nie posiada np. własnej gazety, ale jest obecny w lokalnym tygodniku „Gwarek", na specjalnych stoiskach w księgarniach, w lokalnej telewizji internetowej „TG Stacja".

5.2.3.3 Inne języki autochtoniczne

Druga Wojna Światowa spowodowała zmiany polityczne skutkujące wyjazdem ogromnej większości Niemców i zagładą prawie całej diaspory żydowskiej. Język niemiecki nie jest obecny na ulicy i w urzędach, jidysz i liturgiczny hebrajski także. Trzeba pamiętać, że w latach 1922-1934 w polskich Tarnowskich Górach burmistrzem był powszechnie szanowany Leopold Michatz, tutejszy Niemiec. Pomimo rosnącej już wówczas z obu stron kampanii antyniemieckiej czy antypolskiej, współpraca trzech środowisk układała się w miarę poprawnie. Niemniej po upływie prawie 80 lat od zakończenia wojny, w mieście wiele osób zna niemiecki bynajmniej nie ze szkoły, rozumie ten język i potrafi się porozumieć.

Z kolei środowiska żydowskie, poza kilkoma rodzinami nie są w ogóle widoczne. Tematyka żydowska ma za to wielbicieli i entuzjastów, np. w postaci Stowarzyszenia „Gliwicka 66", które od 2019 roku działa na rzecz podtrzymania pamięci o pamiątkach, zabytkach i ludziach wyznania mojżeszowego.

Należy także wspomnieć, że w początkowym okresie rozwoju miasta w Tarnowskich Górach był w powszechnym użyciu język czeski. Część górników, zwłaszcza kadry, pochodziła z tamtejszych ośrodków górniczych i język czeski był równoprawny z językami niemieckim i polskim. W każdym razie w tym okresie władze miasta miały obowiązek wszystkie te trzy języki znać. Z tej tradycji nie zachowało się nic, poza nielicznymi prywatnymi przypadkami lokalnych bohemistów.

5.2.3.4. „Duch miasta”

W Tarnowskich Górach zaznacza się element kulturotwórczy silniejszy niż można by się spodziewać po mieście tej wielkości. Jest to aktywność mieszkańców, identyfikujących się ze społecznością. Działa blisko setka różnych NGO-sów, stowarzyszeń i towarzystw, od sybiraków, poprzez PTTK, a skończywszy na klubach sportowych, parafiach i organizacjach dobroczynnych. Ich pełna lista znajduje się w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miejskiego. W dobie Internetu nie jest tutaj trudno skrzyknąć kilka lub kilkanaście osób do osiągnięcia zamierzonego celu. Ludzie tłumnie gromadzą się na „Gwarkach”, traktując święto miasta także jako zjawisko socjologiczne. Aktywna jest młodzież szkolna ale i środowiska emeryckie, działa między innymi Uniwersytet Trzeciego Wieku. Nie ma typowych środowisk akademickich z racji braku uczelni wyższej, natomiast młodzież studiująca w Katowicach czy Gliwicach organizuje tu na miejscu różne eventy – warsztaty, spotkania, odczyty. Każde bardziej nośne wydarzenie medialne powoduje lawinę komentarzy zaangażowanych internautów. Tarnowskie Góry posiadają społeczeństwo zaangażowane i aktywne.

5.2.4. Stopień degradacji krajobrazu kulturowego

Sytuacja krajobrazu kulturowego nie jest zła. W mieście nie ma zdegradowanych, zaniedbanych osiedli, brak jest slumsów i dzielnic biedoty. Praktycznie cały przemysł, który dotrwał w lepszej lub gorszej kondycji do czasów transformacji lat 1990-1999, po przeobrażeniach własnościowych lub zmianie profilu produkcji, wykorzystuje istniejącą infrastrukturę. Nieco gorzej wygląda sprawa węzła kolejowego, nie w pełni wykorzystywanego i funkcjonującego – przyczyną jest z pewnością struktura właścicielska.

Tereny otwarte nie są chaotycznie zabudowywane, tamę temu położyły plany miejscowe i Studium. Tereny zadrzewione są albo chronione, albo utrzymują dobry stan z powodu swojej bioróżnorodności. Ucierpiały natomiast nieco lasy szpilkowe w północnej części miasta, z powodu eksploatacji drzewostanu na cele użytkowe.

Istniejący układ komunikacyjny opiera się od pół wieku na jednopasmowej Obwodnicy, łączącej dwie drogi krajowe, lecz przebiegającej w bezpośrednim sąsiedztwie Śródmieścia. Wtedy Obwodnica wystarczała, ale dziś, przy wciąż wzrastających potokach ruchu samochodowego, cały system komunikacyjny zaczyna być niewydolny. W ostatnich latach w godzinach szczytu w Śródmieściu tworzą się korki rzecz dawniej niespotykana. Zakłada się, że problem ten zostanie rozwiązany przez przeniesienie ruchu tranzytowego na projektowaną trasę ekspresową S-11.

5.2.5. Metody ochrony krajobrazu kulturowego

Metody te zapisane są w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w 26 miejscowych planach zagospodarowanie przestrzennego, obowiązujących w 2022 r.

5.3. Zabytki nieruchome

Zabytkami nieruchomymi są pojedyncze lub tworzące zespoły dzieła architektury i budownictwa, takie jak: zamki, pałace, dwory, folwarki, zabytki sakralne, budowle użyteczności publicznej i mieszkalne, zabytki techniki, budownictwa obronnego, a także parki, ogrody, zespoły komponowanej zieleni, układy urbanistyczne i ruralistyczne, cmentarze, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

5.3.1 Historyczne układy przestrzenne

Tarnowskie Góry posiadają zachowany pierwotny układ urbanistyczny, który charakteryzuje się dużym reprezentacyjnym placem rynku oraz historyczną siatką ulic. Układ ten na obrzeżach dawnego historycznego miasta jest w większości rozluźniony z powodu górniczego charakteru miasta. W najbliższych okolicach miasta od XVI wieku bito szyby wydobywcze oraz usypywano hałdy pokruszcowe. Miasto nie posiadało murów obronnych, ale funkcjonowały trzy bramy miejskie pełniące funkcję poboru podatków. Zmiany urbanistyczne nastąpiły w końcu XVIII wieku i na początku XIX wieku, co wiązało się z dynamicznym procesem industrializacji. Budowa nowych kopalń kruszcowych oraz hut wraz z podłączeniem do sieci komunikacyjnych kolejowych wpłynęła na zmiany w układzie urbanistycznym. Aktualnym czynnikiem, wpływającym na układ urbanistyczny, są współczesne procesy urbanistyczno – budowlane, powstanie osiedli mieszkalnych, scalenie zabudowy peryferyjnej poprzez nawarstwienia budowlane oraz ekspansję przemysłu.

Zabytkowy układ urbanistyczny Starego Miasta, ograniczony ulicami: Jana III Sobieskiego, Marszałka Józefa Piłsudskiego, Karola Miarki, Legionów i Teofila Królika, został wpisany do wojewódzkiego rejestru zabytków w dniu 27 kwietnia 1966 r. (Nr rej. A/610/66).

Poza tym, zabytkowe układy ruralistyczne dawnych wsi są chronione zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Ochronę taką posiadają Bobrowniki Śląskie, Repty Śląskie, Stare Tarnowice, Lasowice, Rybna i Piaseczna - część dzielnicy Strzybnica.

5.3.2. Architektura „militaris” - budownictwo obronne i koszary

Na terenie miasta znajdują się schrony bojowe związane z fortyfikacjami zarówno polskimi jak i niemieckimi oraz dwoma zespołami koszarowymi. Ich rozmieszczenie pokazano na mapie nr 15.

Fortyfikacje polskie sprzed 1939 roku.

W związku z przygranicznym charakterem miasta na jego terenie zlokalizowano koszary dla 3-go Pułku Ułanów, w granicach ulic Opatowickiej i Opolskiej, oraz 11-go Pułku Piechoty, stacjonującego przy ulicach Adama Mickiewicza i Tadeusza

Kościuszki. Miasto do 1939 roku nie posiadało stałych umocnień o poważniejszym znaczeniu. Na tym terenie istniały nieco wcześniej dwa żelbetowe schrony bojowe – na terenie placu ćwiczeń we wschodniej części miasta (symbol na mapie: „B") i strażnica graniczna przy ulicy Sielanka (symbol „I"). Istniały także przy obydwu bramach koszar przy ulicach Tadeusza Kościuszki i Adama Mickiewicza dwa nietypowe schrony-wartownie („E" i „F"), strzegące wjazdu, zbudowane zapewne wraz z koszarami w latach 20-tych. W celu ochrony przed zagrożeniem wzniesiono 5 nowych, typowych schronów o odporności "B", blokujących ogniem flankującym broni maszynowej główne drogi wlotowe do miasta. Schrony zaprojektowano w Departamencie Budownictwa Ministerstwa Spraw Wojskowych i wykonano według założeń tzw. Instrukcji Saperskiej z 1939 r.

Są to: schron „C" przy ulicy Astrów, schron „D" przy ulicy Gliwickiej, schron „G" w rejonie ulicy Fabrycznej oraz schron „H" przy ulicy Litewskiej (nie zachowany). Należący do tej grupy schron „A" znajduje się na terenie Radzionkowa.

Fortyfikacje niemieckie z 1944-45 roku.

Pozycja Ryglowa B-2 stanowiła połączenie dwóch linii fortyfikacji polowych, zbudowanych w drugiej połowie 1944 roku przez Niemców, dla osłony granicy III Rzeszy od wschodu. Łączyła linię obrony B-3, przebiegając od Opola, przez Strzelce Opolskie i Tarnowskie Góry z linią B-2 w rejonie Siewierza. Osłaniała jednocześnie od północy całe Zagłębie Śląsko-Dąbrowskie. Duży jej fragment o długości 9,5 kilometra, przebiega równoleżnikowo przez teren gminy Tarnowskie Góry. Fortyfikacje polowe z końcowego okresu wojny, budowane przez wojskowych inżynierów niemieckich, były standaryzowane i składały się z kilku elementów: ciągłego rowu przeciwczołgowego na zapleczu pozycji, dwóch rzędów żelbetowych, jednoosobowych stanowisk strzeleckich, tzw "kochbunkrów", rozmieszczonych co mniej więcej kilometr podobnych stanowisk osłaniających międzypole, systemu transzei łączących stanowiska ogniowe, pól minowych, zapór przeciwczołgowych w drogach i zasieków. Całość uzupełniały wykopane co 200-300 metrów jamy dla pomieszczenia okopanego czołgu, stanowiącego stanowisko artyleryjskie, zwykłe stanowiska strzeleckie i okopy dla baterii artylerii. Jako drogi rokadowe systemu obronnego wykorzystywano istniejące szosy, ulice i drogi polne.

5.3.3. Architektura sakralna

Kościoły i kaplice zakonne, kaplice przyszpitalne są to zabytki architektury związane z kultem religijnym różnych wyznań i należą do jednych z najważniejszych elementów waloryzujących krajobraz kulturowy miasta i jego dzielnic. W znacznej mierze są to świątynie, które pełnią rolę dominant architektonicznych w obrębie historycznych układów przestrzennych. Wielokulturowość Tarnowskich Gór związana jest z kościołem katolickim, ewangelickim i obecnością gminy żydowskiej. W mieście najwięcej jest kościołów rzymskokatolickich. Jest również kościół ewangelicko-augsburski oraz są zbory: Zielonoświątkowców, Baptystów i Adwentystów Dnia Siódmego. Synagoga została wyburzona w 1943 r. Cenne pod względem zabudowy

sakralnej są zarówno małe kaplice, jak i duże zespoły klasztorne.

Do najcenniejszych zabytków o charakterze sakralnym należą:

1. Kościół pw. św. Marcina w Starych Tarnowicach (tzw. „stary") wzniesiony w drugiej połowie XIV w. (wzmiankowany w 1410 r.), przebudowany i rozbudowany o dwie boczne kaplice w 1707 r. Z fundacji Wacława Januszewskiego i jego żony Anny ozdobiony figuralną polichromią późnobarokową. W latach 1570-1608 kościół był pod władaniem protestantów. Kościół otoczony jest murowanym ogrodzeniem i cmentarzem (Nr rej. A/732/2020).

2. Kościół pw. św. Anny to kościół pogrzebowy zlokalizowany na cmentarzu poza obszarem miasta w granicach z XVI-XVIII w., murowany wzniesiony w 1616 r. dla protestantów. W 1630 r. przekazany katolikom, remontowany w drugiej połowie XVII w. i rozbudowany w latach 1846-1847. Od lat 20-tych XX w. użytkowany także jako kościół garnizonowy (Nr rej. A/622/66).

3. Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła, pierwotnie drewniany, następnie wzniesiony jako mała murowana sala w 1531 r. przez protestantów. W 1545 r. dobudowano prezbiterium, w latach 1560-1563 dobudowano wieżę, w 1630 r. przekazany katolikom. W latach 1723-1724 dobudowano kaplicę św. Barbary, kościół został rozbudowany w latach 1849-1851, kiedy dobudowano transept i kaplicę oraz kruchtę i zakrystię (Nr rej. A/611/66).

4. Kościół ewangelicki w Rynku, wybudowany po 1742 r. z drewna, w 1746 r. spłonął a w jego miejscu wzniesiono w 1780 r. kościół murowany według projektu Christopha Worbsa. Gruntownie rozbudowany w 1900 r. według projektu Adolfa Seiffharta, neoromański (Nr rej. A/610/2020).

5. Kościół pw. św. Mikołaja w Reptach Śląskich, neogotycki, wzniesiony w latach 1871-1872, (patron Guido Henckel von Donnersmarck ze Świerklańca, projekt budowniczy Heinze), zbudowany w miejscu starszego kościoła (Nr rej. A/340/2011, zespół witraży B/243/2012).

6. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Matki Boskiej Fatimskiej w Strzybnicy, neogotycki, wzniesiony w latach 1885-1887 (projektant budowniczy Jan Kowolik z Bytomia), rozbudowany w 1925-1927 o kaplicę i nawę boczną.

7. Kościół pw. św. Marcina Biskupa i Wyznawcy (tzw. „nowy") w Starych Tarnowicach, neoromański, wybudowany w 1899 - 1902, projekt architekt Ludwig Schneider, budowniczy Dinst z Gliwic, patron Guido Henckel von Donnersmarck ze Świerklańca.

8. Kościół pw. Przemienienia Pańskiego w Bobrownikach Śląskich, neoromański z elementami secesji, wzniesiony w latach 1909 – 1911, projekt Carl Korbsch, budowniczy Dziuba z Tarnowskich Gór, ceramiczny portal wykonany przez Rothera z Legnicy.

9. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Kamila na Osadzie Jana, neogotycki, kaplica przyszpitalna OO. Kamilianów, budynek wzniesiony w 1906 – 1907 r.

10. Kościół pw. św. Józefa Robotnika przy ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego wzniesiony w 1919 roku jako kaplica cmentarna, w 1959 r. adaptowano na kościół, stylistyka klasycystyczna.

11. Synagoga przy ulicy Szymały, spalona w 1939 r., rozebrana w 1943 r.

12. Kaplica wiejska przy ulicy Kombatantów 35 w dawnej wsi Piaseczna, z około połowy XVIII w. (Nr rej. A/998/69)

13. Kapliczka wiejska przy ulicy Głównej w Bobrownikach Śląskich z XIX w. (Nr rej. A/656/66).

14. Kaplica św. Krzyża z 1907 r., przy ulicy Kościelnej 42a w Strzybnicy, neogotycka, dawna siedziba Towarzystwa Katolickiego.

Kościoły współczesne:

1. Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Sowicach, wybudowany w 1984 r., projekt Bronisław Mzyk, konstrukcja R. Melcer, projekt wnętrza Jan Rzeźniczek.
2. Kościół pw. św. Katarzyny w Lasowicach, pierwotnie kościół wybudowano w 1924 r. obecny jest z 1985 r., projekt Józef Sage i Jan Spyra, konstrukcja Franciszek Klimek.
3. Kaplica Podwyższenia Krzyża Świętego przy GCR w Reptach Śląskich, powstała w 1980 r., w 1997 r. remont wraz z aranżacją projektu Wernera Lubosa oraz Waldemara Musioła. Droga krzyżowa oraz krzyż autorstwa Jerzego Liska.
4. Kościół pw. Matki Boskiej Królowej Pokoju przy ul. Powstańców Śląskich, wzniesiony w 1992 r. projekt arch. Józef Sage, inż. Jan Spyra.
5. Kościół pw. Matki Bożej Uzdrowienia Chorych na Osadzie Jana, budowa kościoła w latach 1986 – 2004, projekt: arch. Karol Gierlotka i arch. Kazimierz Poniatowski.
6. Kościół pw. Matki Boskiej Piekarskiej - Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej w Opatowicach, budowa 1988 r., projekt arch. Michał Kuczmiński, mozaiki i polichromie Witold i Mariusz Pałka.
7. Kościół pw. Matki Boskiej Królowej Wszechświata w Pniowcu, budowa 1981 -1983.

5.3.4. Zespoły pałacowo-parkowe oraz pałacowo-folwarczne

Pałace jako reprezentacyjne siedziby mieszkalne należały do rodzin szlacheckich lub właścicieli majątków. Najczęściej obiekty te charakteryzowały się wyszukaną architekturą i wysokim standardem materiałów. Oprócz pałacu często występowały zabudowania towarzyszące jak zabudowania gospodarcze lub folwarki. Każdy pałac

był otoczony założeniem komponowanej zieleni. Na terenie Tarnowskich Gór znajdują się cztery zespoły parkowo – pałacowe:

1. Zamek w Starych Tarnowicach, wzniesiony w drugiej połowie XVI w., rozbudowany w XVIII-XIX w., obecnie o cechach klasycystycznych, przebudowany na początku XXI w. Wokół zamku zespół zabudowań dominialnych, w części zaadaptowanych na nowe funkcje (obora-restauracja, magazyn-hotel, stodoła-ekspozycja) (zespół - Nr rej. A/639/66).
2. Pałac w Rybnej, barokowo – klasycystyczny, wzniesiony w 1796 r. należał wraz z dobrami do rodziny Blachów, w 1920 r. przeszedł we władanie Kosickiego (von Koschűtzky), a następnie należały do spółki „Ślązak". W okresie dwudziestolecia międzywojennego w pałacu mieściła się Szkoła Związku Strzeleckiego. Otoczony małym parkiem (Nr rej. A/637/66).
3. Pałac w Reptach Śląskich. Pałac wzniesiony dla hrabiego Guido Henckel von Donnersmarck w latach 1894-1896, w stylistyce neorenesansowej, według projektu G. von Seidla (nie istniejący).
4. Zespół zabudowań na Karłuszowcu (Carlshof), należący do dóbr hrabiego Łazarza Henckel von Donnersmarck, zarząd dóbr i zakładów przemysłowych (Nr rej. A/646/2020). Przy ogrodzeniu dwie rzeźby późnobarokowe przedstawiające św. Floriana i św. Jana Nepomucena (Nr rej. B/629/92).

5.3.5. Budynki mieszkalne

Kamienice są podstawą miejskiego budownictwa mieszkaniowego od średniowiecza po drugą połowę XX w. Wśród zabytków nieruchomych to właśnie zabudowa mieszczańska stanowi największą liczbę obiektów zabytkowych. Kamienice na terenie Tarnowskich Gór stanowią ilościowo bardzo duży i zróżnicowany zespół zabudowy. Kamienica zasadniczo była budowana przez dwa sezony z miejscowego materiału budowlanego. Stropy nad piwnicami i stropy półpięter klatek schodowych były ceramiczne, pozostałe stropy były drewniane z belek ułożonych poprzecznie. Dachy na konstrukcji drewnianej, jednospadowe, często kryte papą bitumiczną. Szczególnym elementem elewacji były gzymsy dachowe, mocno wysunięte, utworzone poprzez profilowaną skrzynkę drewnianą. Miały one zabezpieczać elewację przed oddziaływaniem wód opadowych. Badając funkcję należy stwierdzić, iż rozwiązanie funkcjonalne jest bardzo standardowe i ujednolicone. W parterze zlokalizowane były sklepy, na I i II piętrze duże mieszkania z salonami, jadalnią, pokojami dla dzieci i sypialniami. Mieszkania te wyposażone były w obszerną kuchnię ze spiżarnią, łazienkę i ubikację. Na wyższych kondygnacjach mieszkania były mniejsze i mniej luksusowe. Kamienice z przełomu XIX i XX wieku cechują się bardzo różnorodnym kostiumem architektonicznym np. neorenesansowym, neogotyckim, klasycystycznym, neobarokowym czy secesyjnym. Od około 1910 roku w stylistyce zaczyna dominować modernizm.

Przykładami najcenniejszych kamienic z pierwszego okresu rozwoju miasta są:

1. Zespół przyrynkowych kamienic podcieniowych: ulica Rynek 16 (Nr rej. A/628/66), ulica Rynek 17 (Nr rej. A/613/66 i A/614/66), ulica Rynek 18 (nr rej. A/615/66), ulica Gliwicka 1 (Nr rej. A/616/66), ulica Gliwicka 3 (Nr rej. A/618/66), ulica Gliwicka 5 (Nr rej. A/620/66) oraz położone poprzecznie i oddzielone ulicą Gliwicką - Dom Sedlaczka przy ulicy Rynek 1 (Nr rej. A/609/66) i kamienice przy ulicach Rynek 2 i Rynek 3 (Nr rej. A/625/66).
2. Zespół kamienic przy ulicy Gliwickiej, sąsiadujący z poprzednim: ulica Gliwicka 2 (Nr rej. A/617/66, dawna siedziba szkoły protestanckiej), ulica Gliwicka 4 (Nr rej. A/619/66) i ulica Gliwicka 6 (Nr rej. A/621/66, dawna pierwsza siedziba górniczych władz powstającego miasta).

Przykładami kamienic z przełomu XIX i XX w., będącymi rozbudowami wcześniejszych budynków lub projektami oryginalnymi, są:

1. Kamienica ulica Rynek 15 (Nr rej. A/627/66) i sąsiednia ulica Rynek 14 (Nr rej. A/17/99), zbudowana w 1908 jako siedziba Towarzystwa Zaliczkowego, później siedziba kolejnych banków, obecnie restauracja.
2. Kamienice na ulicy Krakowskiej 12 (Nr rej. A1545/94) i secesyjna pod adresem ulica Krakowska 16 (Nr rej. A/1535/92). Na uwagę zasługują również kamienice nr 4, 13, 14, 15. Wpis do rejestru posiada od niedawna kamienica przy ulicy Bytomskiej 14 (Nr rej. A/558/2019).
3. Ciągi kamienic przy ulicy Powstańców Śląskich, kamienice o numerach od 22 do 38, z lat 1885-1910 oraz przy ulicy Marszała Józefa Piłsudskiego kamienice o numerach od 4 do 10, z lat 1890-1903 i z 1932 r.

Zupełnie unikalnym typem budynku mieszkalnego, powszechnie obecnym w Tarnowskich Górach, a obecnie niestety coraz mniej licznym, jest chata górnicza. Jest to budynek na ogół parterowy, z sienią przelotową na osi poprzecznej i dwiema lub czterema izbami po bokach sieni. Posiada stromy dach o nachyleniu 40-45°, pokryty dawniej gontem lub rzadziej dachówką, później najczęściej papą. Tylko jeden z nich znalazł się w rejestrze zabytków (ulica Górnicza 23, Nr rej. A/631/66), co nie uchroniło go przed prawie zupełnym zniszczeniem. Budynki te o dość prostej i taniej konstrukcji nie były odporne na warunki atmosferyczne i w większości wykruszyły się na przestrzeni XX i XXI wieku. Największa akcja ich likwidacji, pod fałszywym hasłem modernizacji centrum miasta, odbyła się w latach 1948-66. Została zatrzymana dopiero wpisem układu urbanistycznego do rejestru zabytków połączonym z określeniem jego granic. Jedną z największych strat było wyburzenie tzw. „Starej Kuźni” przy ulicy Odrodzenia. Podobne akcje, mimo głośnych sprzeciwów między innymi Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, zdarzały się do czasów współczesnych.

Ocalałe chaty górnicze można zobaczyć jeszcze pod następującymi adresami ulic: Kaczyniec 2, Zofii Nałkowskiej 5, Adama Jurczyka 3, Józefa Lompy 6, Teofila Królika 24, Górnicza 7 (tzw. Dworek Goethego, prawdopodobnie dawny zajazd)

i Szymały 1 (tzw. Dom Carnalla). Kilka z nich zostało przebudowanych z utratą autentyczności jak budynki przy ulicach: Zofii Nałkowskiej 1, Odrodzenia 4 (adaptowany na restaurację), Teofila Królika 16 (także adaptowany), Teofila Królika 12 (adaptacja i rozbudowa na przychodnię zdrowia), Powstańców Śląskich 4.

Dalsze budynki reprezentują podobny do chaty górniczej typ małoskalowego, parterowego domku z poddaszem i stromym dachem - ulice: Tylna 2, Tylna 6, Tylna 8, Ks. Michała Lewka 19, Sienna 7, Powstańców Śląskich 11, Strzelecka 14, Odrodzenia 15 i Bytomska 2. Ochrona tych budynków, obecnie wspomagana zapisami miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i umieszczeniem w Gminnej Ewidencji Zabytków, jest zadaniem trudnym ze względu na prywatną własność, różny, czasem niezadowalający stan i wciąż rosnące ceny działek w najlepszych lokalizacjach, niosące za sobą pokusę wyburzeń.

5.3.6. Budynki użyteczności publicznej

W kategorii budynków użyteczności publicznej wyróżniamy obiekty przeznaczone na potrzeby administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości, kultur, oświaty i szkolnictwa, opieki zdrowotnej, społecznej lub socjalnej, obsługi bankowej, handlu, usług, w tym usług pocztowych lub telekomunikacyjnych, obsługi pasażerów w transporcie kolejowym, drogowym. Najczęściej budynki te charakteryzują się wyższym potencjałem architektonicznym, dekoracyjnym oraz skalą.

W przypadku budynków pełniących funkcje administracyjne należy wyróżnić Ratusz przy ulicy Rynek 4 (Nr rej. A/585/2019) i budynek Starostwa Powiatowego, obecnie Urząd Miejski – przy ulicy Henryka Sienkiewicza 2. Należy w tym miejscu wspomnieć, że siedziba władz miejskich znajdowała się w kilku miejscach, co spowodowane było tym, że burmistrz urzędował w miejscu swojego zamieszkania. Kolejne siedziby to ulica Gliwicka 6, następnie ulice Rynek 13, Rynek 14 i dopiero od końca XIX w. do dziś ulica Rynek 4.

Do cenniejszych budynków użyteczności publicznej zalicza się budynek Sądu Rejonowego w Tarnowskich Górach i więzienia przy ulicy Opolskiej 17, budynek Poczty Polskiej przy ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego 12 (Nr rej. A/1632/96), budynek dworca kolejowego, budynek dawnej Spółki Brackiej (dziś Komenda Powiatowa Policji – ulica Bytomska 6). Wpis do rejestru posiadają także budynki szkolne – klasycyzujące dawne królewskie gimnazjum realne przy ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego 1 (dziś II Liceum Ogólnokształcące im. St. Staszica, Nr rej. A/358/11) oraz modernistyczna szkoła powszechna przy ulicy Stanisława Wyspiańskiego 1-3 (Nr rej. A/389/12). Należy także wymienić zachowany budynek dawnej szkoły wiejskiej przy ulicy Proletariackiej 8 w Strzybnicy (Nr rej. A/319/10).

Budynkami publicznymi były niegdyś obiekty w obrębie zabytkowego centrum: dawny lazaret bracki z XVIII w. przy ulicy Ks. Józefa Wajdy 6-8 (Nr rej. A/714/2020, obecnie pustostan) i dawny zamek miejski przy ulicy Zamkowej 12 z 1575 r., siedziba Jerzego Fryderyka Hohenzollerna (Nr rej. A/613/2020). Zamek jest obecnie w części zamieszkały.

5.3.7. Parki i zabytkowa zieleń

Na terenie miasta znajdują się trzy parki i kilka zieleńców. Posiadają one niewątpliwe cechy zamierzonej kompozycji; zaprojektowano je przy pomocy ukształtowania terenu, przebiegu dróżek, ścieżek oraz wody, a w szczególności przy pomocy zieleni wysokiej oraz terenów otwartych. Obiekty te mają niewątpliwą funkcję rekreacyjną, są obszarem o walorach mikroklimatycznych i dają możliwość obcowania z przyrodą.

Park Repecki jest najstarszym i największym parkiem w obrębie miasta, założonym w końcu XIX w. jako park krajobrazowy o charakterze naturalistycznym. Zajmuje obszar około 200 ha, ma charakter naturalnego lasu bukowego z elementami grądu (wielogatunkowy i wielowarstwowy las liściasty zazwyczaj z przewagą grabów i dębów). Został założony w latach 20-tych XIX wieku, poprzez przekształcenie naturalnego lasu w zwierzyniec. W latach 1893-1898 w samym centrum został wybudowany pałac o cechach neorenesansowych oraz masztalarnia, natomiast zwierzyniec przekształcono w park krajobrazowy. Pracami tymi kierowali mistrzowie ogrodnictwa Fox i Parusel. Niestety pałac został zniszczony w 1945 r. i wyburzony w 1971 r., a w sąsiedztwie wybudowano duży ośrodek rehabilitacyjny (GCR Repty). Z dawnej zabudowy ocalała jedynie mocno przebudowana masztalarnia (dziś Salezjański Ośrodek Szkolno-Wychowawczy) oraz stróżówka przy wjeździe od północy, a także tzw. „Dom Ogrodnika” przy ulicy Pyskowickiej 48. Park charakteryzuje przeważający drzewostan bukowy z domieszką dębów i grabów. Park chroniony jest wpisem do rejestru zabytków (Nr A/660/66) oraz jako Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Park w Reptach i Dolina Dramy” (Rozporządzenie Wojewody Śląskiego nr 46/02 z 11 lipca 2002 r.).

Park Miejski o powierzchni 21,5 ha, założony na terenach pogórniczych (pozostałość po funkcjonujących kopalniach rudy). Powstał w 1903 r., z inicjatywy ówczesnego burmistrza Richarda Otte. Ma kompozycję parku miejskiego o obwodowym układzie ścieżek tworzących pętlę spacerową, bogato ukształtowaną powierzchnię, różnorodny drzewostan i różne polany widokowe. Najczęściej występujące drzewa to: platan klonolistny, jesion omszony, sosna wejmutka, dąb czerwony, lipa krymska, klon tatarski, jodła jednostronna. Na terenie parku znajdują się fontanna na obmurowanym oczku wodnym, korty tenisowe, pergola, kawiarnia, muszla koncertowa, place zabaw, górka saneczkowa, domek drewniany oraz drewniana glorietta widokowa. Dużą wartością cechują się dwie marmurowe rzeźbione donice, które prawdopodobnie należały do założenia pałacowego w Reptach Śląskich. Przy wejściu do parku znajduje się grupa głazów narzutowych z których największy o obwodzie 5,7 m uznawany jest za pomnik przyrody. Na drugim głazie umieszczona jest tablica z wierszem Jana Nowaka z 1925 r. Park, zarządzany przez Urząd Miejski, posiada wpis do rejestru zabytków nr A/483/2016.

Park przyklasztorny OO. Kamilianów powstał wraz z budową zespołu zabudowań tworzących zakład odwykowy dla alkoholików, który prowadzili ojcowie kamilianie. Park o powierzchni 6,6 ha powstał w 1910 roku i miał służyć rehabilitacji pacjentów zakładu. Rozciągał się pomiędzy zakładem, a zabudowaniami gospodarczymi na terenach po byłych kamieniołomach. Teren ten, bardzo mocno urozmaicony

poprzez dolinki i pagórki, dostosowano do funkcji spacerowej zakładając dróżki, aleję główną i przerzucając mostki nad wąwozami. W parku wzniesiono grotę lourdzką, fontannę oraz pawilon z salą sceniczną, później wykorzystywany jako salki katechetyczne (nie istnieją). Główną oś kompozycyjną parku stanowi aleja nasadzona lipami drobnolistnymi, po jednej stronie znajduje się park, po drugiej gospodarstwo warzywne oraz mały cmentarz klasztorny, krzyż w miejscu lokalizacji dawnej miejskiej szubienicy oraz domek samotnia, także już nie istniejący. Na terenie parku obok lip rosną buki, graby, świerki, klony, kasztanowce, grochodrzewy, sosny wejmutki. Park pozostaje w złym stanie fitosanitarnym.

Park Piny na Osadzie Jana założony w latach siedemdziesiątych XX wieku, przy nowym, budującym się osiedlu „XXV-lecia PRL". Park powstał nieco samorzutnie, za ogrodami działkowymi w miejscu odkrywki eksploatacyjnej surowców mineralnych i oczka wodnego. W parku o obwodowym układzie komunikacyjnym i dość mocno zróżnicowanym ukształtowaniu terenu nasadzono część drzew w akcji czynów społecznych przy zaangażowaniu szkół ponadpodstawowych. W parku zainstalowano urządzenia tzw. ścieżki zdrowia oraz place zabaw dla dzieci oraz wzniesiono amfiteatr. Obecnie park jest bardzo mocno zdegradowany.

Park Strzelecki (zwany także Małpim Gajem) - niewielki park, a właściwie skwer miejski zlokalizowany przy ulicy Henryka Sienkiewicza, na terenach dawnej strzelnicy. Powstał w połowie XIX wieku, kiedy zadrzewiono okoliczny teren. Park nie ma czytelnego układu kompozycyjnego. Proces dezintegracji parku rozpoczął się już w 1913 r., na skutek przebicia ulicy Tadeusza Kościuszki, wskutek czego budynek strzelnicy (Nr rej. A/116/04) pozostał już za ulicą. Porastające drzewa to kasztanowce, klony i buki. Park jest w stanie dobrym, po pracach konserwacyjnych.

Park na Górze Redena, o powierzchni 2,8 ha założony jako prywatny w pierwszej połowie XIX wieku, w miejscu intensywnych prac górniczych od XV w. do XVII w. W latach siedemdziesiątych XX wieku teren parku uporządkowano dla mieszkańców osiedla Fazos, wybudowano kawiarnię, przedszkole i jadłodajnię. Obecnie niedostępny, ogrodzony jako własność prywatna.

Zespół zadrzewienia na hałdzie „Sawina", zlokalizowany przy ulicy Sawina 2, pochodzi z pierwszej połowy XX w. Obecnie stanowi zieleń przydomową prywatnej posiadłości.

Pomniki przyrody (wymieniono najcenniejsze):

1. Kasztan jadalny rosnący w ogrodzie plebanii parafii św. Mikołaja w Reptach Śląskich. Drzewo o wysokości 25 m liczy 260 lat, obwód pnia wynosi 7,3 m.
2. Lipa drobnolistna rosnąca w centrum Starych Tarnowic. Ma 23 m wysokości, liczy około 360 lat, obwód pnia wynosi 4,7 m. Lipa ta stoi na dawnym gródku rycerskim (Nr rej. C/1332/85).
3. Szereg 11 dębów szypułkowych w parku przypałacowym w Rybnej. Drzewa liczą 260-360 lat, mają 20-30 m wysokości, obwody pni od 2,9-4,8 m.

Odrębnym zagadnieniem są zabytkowe przydrożne aleje drzew, w zasadzie nie zostały one zinwentaryzowane i poddane waloryzacji, z pewnością część z nich powinna zostać objęta ochroną.

Problematyka inwentaryzacji, zachowania i pielęgnowania zieleni historycznej jako integralnej części dziedzictwa miasta jest nierozerwalnie związana z Gminnym Programem Opieki nad Zabytkami.

5.3.8. Cmentarze i mogiły

Na terenie miasta istnieją liczne cmentarze wyznania rzymskokatolickiego, dwa byłe cmentarze ewangelickie, cmentarz żydowski, cmentarz wojenny i cmentarz komunalny.

Cmentarz parafii św. Anny przy ulicy Gliwickiej, jest najstarszym i największym cmentarzem, na którym zlokalizowany jest kościół pw. św. Anny z XVII w. (Nr rej. A/622/66) - dawna kaplica cmentarna. Cmentarz ma kształt klina o układzie kwaterowym, sąsiaduje z Parkiem Miejskim. Na terenie cmentarza znajdują się wartościowe nagrobki i rzeźby oraz okazałe drzewa.

Cmentarz wojenny zlokalizowany pomiędzy Parkiem Miejskim, a cmentarzem, prawdopodobnie zaprojektowany został w 1917 roku przez miejskiego ogrodnika P. Bernerta, ma układ kwaterowy geometryczny (w centrum założenia obelisk) i był dedykowany pierwotnie żołnierzom I Wojny Światowej. Obecnie mieści mogiły żołnierzy polskich, niemieckich, radzieckich a także prochy ofiar obozu pracy w Lasowicach (1941-1945).

Cmentarz parafii św. Józefa Robotnika przy ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego, założony w okresie międzywojennym, pierwotnie kościół pw. św. Józefa Robotnika pełnił funkcję bramy i kaplicy. Cmentarz posiada układ kwaterowy, z szeroką aleją główną, biegnącą od strony parku. Na cmentarzu znajduje się krzyż i interesujące nagrobki.

Cmentarz komunalny – położony na południe od cmentarza parafii św. Józefa Robotnika, współczesny, ma układ prostokątny, zawiera kolumbarium.

Cmentarz w Starych Tarnowicach parafii św. Marcina, zlokalizowany przy ulicy Janasa, otoczony kamiennym murem, ma układ kwaterowy, zagęszczony, na cmentarzu znajduje się zabytkowy krzyż. Przy „starym” kościele św. Marcina niewielki cmentarz wraz z kościołem i otaczającym murem wpisany do rejestru zabytków.

Cmentarz ewangelicki, nie istnieje, pierwotnie zlokalizowany w sąsiedztwie budynku II Liceum Ogólnokształcącego im. St. Staszica. Ewangelicy z Tarnowskich Gór chowani są na cmentarzu w Laryszowie. Drugi cmentarz ewangelicki, również nieistniejący, znajdował się w Strzybnicy, przy dzisiejszej ulicy Strzybnickiej.

Cmentarz żydowski przy ulicy Gliwickiej z domem przedpogrzebowym, wpisany do rejestru zabytków (Nr rej. A/742/2021), z pochówkami z lat 1822-1939.

Cmentarz parafii św. Mikołaja w Reptach Śl. – zlokalizowany w obrębie kościoła, na wzgórzu przy ulicy Wincentego Witosa, założony zapewne wcześniej od istniejącego budynku kościoła, gdyż w tym miejscu istniał kościół wcześniejszy. Cmentarz ma układ pasowy usytuowania nagrobków.

Cmentarz parafii Najświętszego Serca Pana Jezusa w Strzybnicy, przy ulicy Kościelnej, w sąsiedztwie kościoła, otoczony ceglanym murem. W tylnej części znajduje się dom przedpogrzebowy. Na cmentarzu są usytuowane trzy krzyże.

Cmentarz parafii Matki Boskiej Częstochowskiej w Sowicach, przy ulicy Ks. Jana Rudola, cmentarz zlokalizowany przy kościele. Przy wejściu na cmentarz od strony kościoła symboliczna rzeźba Wiara – Nadzieja – Miłość.

Cmentarz parafii św. Katarzyny w Lasowicach, zlokalizowany przy ul. Cmentarnej, współczesny.

Cmentarz OO. Kamilianów, niewielki cmentarz zlokalizowany w obrębie założenia parkowo – ogrodowego ojców Kamilianów.

5.3.9. Zabytki techniki i przemysłu

Zasób zabytków techniki i architektury przemysłowej na terenie gminy przedstawia się stosunkowo bogato. Tarnowskie Góry są jednym z najstarszych miast przemysłowych na Górnym Śląsku, związanym z górnictwem rud srebra, cynku i ołowiu oraz przetwórstwem tych metali czyli hutnictwem i metalurgią. Największą grupę zabytków techniki tworzą wyrobiska pogórnicze eksponowane w formie Kopalni Zabytkowej oraz Sztolni Czarnego Pstrąga. Pod miastem znajduje się rozległa sieć korytarzy i wyrobisk, które połączone są z powierzchnią szybami czynnymi bądź nieczynnymi. Tutaj funkcjonował w XVIII i XIX wieku urząd górniczy, na tym terenie pracowała pierwsza maszyna parowa oraz kształciły się kadry górnicze w pierwszej szkole górniczej. Natomiast mniej jest zachowanych zabytków hutnictwa. Historyczne huty np. w Strzybnicy bardzo mocno się przekształciły i tylko kilka hal i wieża wodna może posiadać walory kulturowe. Obok przemysłu hutniczo–górniczego na terenie Tarnowskich Gór funkcjonował ważny i wielki węzeł komunikacji kolejowej. Na terenie miasta obecne są również zabytki techniki hydrotechniki związane z zaopatrzeniem w wodę mieszkańców jak wieże wodne, ale i bardzo specyficzne urządzenia jakimi były sztolnie odprowadzające wodę z kopalni poprzez tereny zalewowe tzw. roznosy, związane z naturalnymi ciekami wodnymi.

- Dzwonnica gwarków, drewniana dzwonnica z końca XVIII w., restaurowana i przeniesiona w 1955 r. na plac Gwarków, pierwotnie funkcjonująca na terenie płuczki rud w Bobrownikach Śląskich (Nr rej. A/700/2020). Obecna dzwonnica jest w przeważającej mierze repliką z roku 1955 i z okresu gruntownej konserwacji w latach osiemdziesiątych XX w.
- Sztolnia „Czarnego Pstrąga”, fragment pierwotnej Głębokiej Sztolni Fryderyka (inna nazwa, która się nie przyjęła, to Sztolnia „Kościuszko”), zlokalizowana w części wschodniej parku w Reptach, pomiędzy szybami Ewa (1826) i Sylwester (1828). Głęboka Sztolnia Fryderyka odprowadzała wody kopalni do potoku Drama.

Szyby zostały dostosowane do ruchu turystycznego i w 1957 r. wybudowano stosowne rotundy nadszybi.

- Zabytkowa Kopalnia Srebra - kopalnia górnictwa kruszcowego, dawna królewska kopalnia Fryderyk. Kopalnia wydobywała rudy ołowiu, cynku i srebra, funkcjonowała w latach 1784-1933. W 1806 r. zbudowano Sztolnię Boże Wspomóż, w 1834 r. zbudowano Sztolnię Głęboką Fryderyka. W 1788 r. została zainstalowana pierwsza na kontynencie maszyna parowa do wypompowywania wody. W 1798 r. wydrążono szyb „Anioł" którym od 1976 r. turyści zjeżdżają do kopalni. W tym samym roku w 450 rocznicę nadania Tarnowskim Górom aktu wolności górniczej została oddana Zabytkowa Kopalnia Srebra. Projekt architektoniczny nowego budynku muzeum opracował architekt Rudolf Witwicki wraz z zespołem. W 1966 r. zespół wyrobisk pogórniczych (którego fragmentem jest zarówno Zabytkowa Kopalnia Srebra, jak i Sztolnia „Czarnego Pstrąga") został wpisany do rejestru zabytków (Nr rej. A/608/66), w 2004 r. wpisany jako Pomnik Historii, a w 2017 r. podziemia wraz z systemem odwadniania, licznymi chodnikami, szybami i urządzeniami górniczymi oraz tradycjami górniczymi wpisane zostały na listę światowego dziedzictwa UNESCO.
- Dawna hałda po płuczce dolomitu i galmanu oraz szyb „Sophia" z lat 1840-1912 przy ulicy Długiej, obecnie Park Kulturowy „Hałda Popłuczkowa", ustanowiony Uchwałą Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach Nr LXVIII/597/2006 z dnia 25 października 2006 r.
- Ruina nadszybia szybu sztolniowego pod nazwą „Karlik" (dawny świetlik sztolniowy nr 22) przy ulicy Wincentego Witosa 76 (Nr rej. A/482/2016).
- Hale dawnej huty „Fryderyk" przy ulicy Zagórskiej 81, z około 1906 r. Zespół czterech połączonych ze sobą hal.
- Wieża ciśnień dawnej huty Fryderyk, ulica Zagórska 81.
- Wodociągi miejskie założono w 1797 r. ciągnąc rurociągi z miejsc gdzie maszyny parowe wydobywały nadmiarową wodę z kopalni – najpierw z szybu Reden przy ulicy Skośnej, a od 1807 z Góry Redena przy ulicy Opolskiej, gdzie zakład wodociągowy znajduje się do dziś. W 1884 uruchomiono wodociągi górnośląskie (obecnie Zakład Wodociągowy „Staszic"), które dostarczały wodę do Bytomia, Rudy Śląskiej, Królewskiej Huty i Katowic. Zespół zabudowań szybów „Adolph" („Staszic") i „Maszynowego", budynku kotłowni, zmiękczalni wody i urządzeń elektroenergetycznych przy ulicy Wodociągowej oraz trzech podziemnych hal z zachowaną dwucylindrową maszyną parową, został wpisany do rejestru zabytków (Nr rej. A/464/2016).
- Miejska wieża ciśnień przy ulicy Opolskiej 51 (Nr rej. A/557/2019).
- Kolejowa wieża wodna w grupie „Las" przy stacji towarowej Tarnowskie Góry, z lat 1943-1948.
- Zespół oczyszczalni ścieków „Śródmieście" przy ulicy Częstochowskiej 24 z lat 1929-1930, osadniki, komora fermentacyjna, złoża biologiczne, budynek socjalno

– warsztatowy, budynek mieszkalny dozorcy (zespół w większości nieistniejący, zachował się tylko budynek mieszkalny).

- Roznos sztolni „Boże Wspomóż” w rejonie ulic Artura Zawiszy i Komuny Paryskiej, wpisany do rejestru zabytków (Nr rej. A/497/2018).
- Most na rzece Stole z groblą stawu kuźniczego przy ulicy Starohutniczej.
- Zespół zabudowy stacji kolejowej PKP przy ulicy Częstochowskiej. Do zespołu należą: budynek główny dworca kolejowego (we wnętrzu mozaika), pierwotny budynek dworca z 1857 r., magazyn towarów, lokomotywownia z 1880 r., wieża ciśnień z 1913 r., rampa, budynek administracyjny z 1925 r., budynki mieszkalne z lat 1885-1887, magazyn towarów z 1895 r., park dworcowy, peron pasażerski.
- Były budynek stacji kolejowej PKP Strzybnica przy ulicy Zagórskiej.
- Zespół lokomotywowni z dwoma wieżami wodnymi. Do zespołu należą lokomotywownia wachlarzowa z 1888-1895, warsztaty remontowe 1896-1907, wieża ciśnień nr 1 z 1886 r., wieża ciśnień nr 2 z 1889 r., obrotnica, kojec na węgiel z końca XIX w. i eksponat – lokomotywa parowa Ty-45 nr 217 z 1947 r.
- Nastawnia kolejowa TGA7 z 1895 r. przy ulicy Henryka Sienkiewicza.
- Wieża z zasobnikiem do nawęglania i piaskowania parowozów, na terenie stacji towarowej Tarnowskie Góry, z lat 1942-1948.
- Torowisko kolejki wąskotorowej relacji Bytom-Miasteczko Śląskie. Torowisko przebiega w dzielnicach Bobrowniki Śląskie-Piekary Rudne, pomiędzy Śródmieściem-Centrum a Lasowicami i dalej w dzielnicy Lasowice, przy drodze wojewódzkiej DW-908. Na trasie w obrębie miasta zlokalizowanych jest pięć przystanków osobowych.
- Eksponat plenerowy przy ulicy Pokoju: lokomotywa parowa Tp-1 oraz lokomotywa spalinowa SM-15.
- Skansen maszyn parowych, pojazdów parowych i lokomotyw przy zabytkowej Kopalni Srebra.
- Muzeum Motoryzacji przy ulicy Czarnohuckiej 10, instytucja w organizacji. Ma eksponować kolekcję z lat 1869-1979 złożoną z samochodów, motocykli, rowerów. Hala, w której będzie eksponowana kolekcja jest pozostałością przemysłowej zabudowy zakładu „Elektrocarbon”.

W związku z realizacją planu zarządzania dobrem wpisanym na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO, w latach kolejnych planuje się wpisanie wszystkich rozproszonych terenowo składników wpisu do rejestru zabytków, bądź objęcie innymi formami ochrony o znaczeniu państwowym. Dotyczy to zwłaszcza naziemnych pozostałości pogórniczych – hałd przyszybowych, zespołów pingów, warpi i łąk pogórniczych, zespołu kopca pamiątkowego i przyległego dawnego parku górniczego w rejonie ulicy Parkowej. Części podziemne wyrobisk, włącznie z zachowanymi rurami szybów, są już chronione wpisami, o których była mowa powyżej.

5.3.10. Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Tarnowskie Góry zlokalizowane są stanowiska archeologiczne zarówno znajdujące się w ewidencji zabytków jak i chronione planami miejscowymi, ponadto ustanowiono strefy obserwacji „W" ochrony archeologicznej. Zabytki archeologiczne zinwentaryzowano w AZP (Archeologiczne Zdjęcia Polski) w sekcjach 93-45, 93-46, 94-45, 94-46, 95-45 i 95-46. Zinwentaryzowano łącznie 46 stanowisk.

Z tej liczby kilkanaście stanowisk wielkoobszarowych to zidentyfikowane i całkowicie bądź częściowo przebadane osady zawierające relikty budowli, pracowni, pieców do wytopu, palenisk, polep, nagromadzenia żużla oraz innych śladów świadczących o długotrwałym osadnictwie. Znacząca jest przede wszystkim grupa takich stanowisk w dolinie rzeki Stoły, odkryta i przebadana już przed II Wojną Światową. Stanowiska te posiadają dokumentację wydaną drukiem. Inna grupa to stanowiska odkryte przy okazji planowanej i rozpoczętej budowy centralnej oczyszczalni ścieków, także przy rzece Stole (lata 70-te i 80-te XX w.). Niektóre z osad są wynikiem przypadkowych znalezisk przy pracach polowych. Osady przy rozlewisku rzeki Stoły w rejonie ulicy Wodnej oraz osada nad rzeką Dramą w pobliżu granicy miasta są wpisane do rejestru zabytków (odpowiednio: C/1331/85 i C/821/68). Osady datowane są różnie – od pradziejów, poprzez epoki kamienia, brązu i żelaza, aż do czasów rzymskich, kultury łużyckiej i przeworskiej, okresu halsztackiego, po średniowiecze i nawet czasy nowożytne.

Archeologicznym stanowiskiem o dość spektakularnym charakterze jest ziemny kopiec w pobliżu kościoła w Starych Tarnowicach, z rosnącą na nim kilkusetletnią lipą (pomnikiem przyrody) i pierścieniowatą, wypłaszczoną fosą wokół, uznany za pozostałość gródka rycerskiego (Nr. rej. C/1332/85).

Stanowisko archeologiczne, które jest wynikiem planowego działania, to odkrywka na płycie Rynku, przebadana przy okazji jej przebudowy w 2004 r. Podobnie, cały obszar dawnego centrum miasta ma ustanowioną strefę obserwacji archeologicznej, poddawaną interwencjom przy okazji prac ziemnych przy przebudowie ulic lub budowie nowych obiektów. W 2021 roku przy okazji przebudowy nawierzchni placu przy ulicy Teofila Królika, zostały odkryte pozostałości tarnogórskiej Synagogi przy narożniku ulic Szymały i Teofila Królika.

Pozostałe stanowiska to miejsca znalezisk rozproszonych po polach fragmentów ceramiki, odłupków, wiórów krzemiennych itp., bez kontekstu osadniczego. Najczęściej są to artefakty z epoki kamienia, wczesnego i późnego średniowiecza, sporadycznie z okresu rzymskiego, ale i również z okresu nowożytnego.

Ostatnią grupą stanowisk archeologicznych są znaleziska na ogół przedwojenne zgłoszone lecz nie potwierdzone badaniami, które do dziś mają status niepewnych lub bez dokładnej lokalizacji. Jedno z nich zlokalizowane w dzielnicy Osada Jana przy ulicy Generała Jana Henryka Dąbrowskiego 9 (oraz przy okolicznych adresach) zostało umiejscowione po kwerendzie personaliów przedwojennych właścicieli. Jest to nowożytne miejsce pochówków nie istniejące nigdy jako oficjalny cmentarz, być

może związane z pobliskim tradycyjnym miejskim miejscem straceń.

Spory obszar w południowej części miasta i w jego centrum został w ciągu kilku wieków prac górniczych dość gruntownie zmieniony – przekopany, nadsypany lub wręcz odkrywkowo wyeksploatowany. Można się na nim spodziewać nie zabytków z epok starożytnych lub średniowiecznych, ale nowożytnych pozostałości i artefaktów z epoki industrialnej. To także lokalna ciekawostka.

5.4 Zabytki ruchome

5.4.1. Malarstwo monumentalne

W obiektach sakralnych i użyteczności publicznej często realizowano polichromie mające charakter publiczny i monumentalną skalę. Oprócz polichromii wykonywanych w technikach malarskich realizowano bardzo interesujące przedsięwzięcia artystyczne w technice mozaiki oraz sgraffita. Do malarstwa monumentalnego zaliczamy również witraże będące obrazami szklanymi osadzonymi w otworach okiennych, które powstają poprzez przechodzenie światła przez kolorowe szkło. Malarstwo monumentalne w technikach mozaiki oraz witraże charakteryzują się stosunkowo dużą odpornością na wpływy atmosferyczne.

Polichromie ścienne

Na terenie miasta, w szczególności w obrębie obiektów sakralnych, zrealizowane zostały następujące polichromie:

1. Dekoracja stiukowa i malarstwo na sklepieniu prezbiterium i nawy z 1707 r. w kościele pw. św. Marcina w Starych Tarnowicach (Nr rej. A/638/66) oraz dekoracja stiukowa i polichromia w kaplicy na kopule z pierwszej połowy XVIII w (oraz 1740 r.) w fundacji Felicji Anny Hunter von Grandon. W latach 1912-1914 wykonana polichromia Hansa Kohlego.
2. Polichromia stropu drewnianego w budynku przy ulicy Rynek 1, sala na pierwszym piętrze z pierwszej połowy XVII w. oraz ostatnio odkryta sala na parterze - motywy ornamentalne, strop patronowy (obecnie Muzeum oraz restauracja Sedlaczek – Nr rej. A/609/66).
3. W nowym kościele pw. św. Marcina polichromia z 1910 r. Otto Kowalewskiego. Ostatnia Wieczerza, św. Józef Cieśla z małym Chrystusem, MB Różańcowa, Ukrzyżowanie, św. Piotr, Aniołowie. Polichromia po konserwacji.
4. W kaplicy OO. Kamilianów (kościele św. Jana Chrzciciela i św. Kamila) polichromia Otto Kowalewskiego z ok. 1910 r.: Ostatnia Wieczerza, Ukrzyżowanie na Golgocie i Zmartwychwstanie, Chrystus Król.
5. W kościele pw. św. Apostołów Piotra i Pawła pierwotna polichromia z XIX w. (nie istnieje), następnie polichromia z 1925 r. Michała Kowala (także nie istnieje). Obecna polichromia Wernera Lubosa z 1982 r. Strop kasetonowy - polichromia projektu Wiktora Oszczołka.

6. W Ratuszu w okresie II Wojny Światowej (1940-1941) wykonana została polichromia przedstawiające motywy ikonograficzne typowe dla sztuki III Rzeszy (nie istnieje). Autorem polichromii był miejscowy artysta Józef Machwitz (1900-1973).
7. Na budynku przy ulicy Staropolskiej 14 znajduje się sgraffito z 1936 roku.

Witraże

Na terenie miasta znajduje się duża ilość witraży posiadających znaczącą wartość artystyczną i ikonograficzną. Stanowią najczęściej wyposażenie większości kościołów. Witraże te były zrealizowane na przełomie XIX i XX wieku, jak również współcześnie. Projektantem większości współczesnych witraży jest ceniony tarnogórski artysta plastyk Werner Lubos.

1. Kościół pw. św. Mikołaja w Reptach Śl. przy ulicy Wincentego Witosa - witraże: Matka Boża z dzieciątkiem i św. Mikołaj, Adolf Seiler z Wrocławia 1872 r. (Nr rej. B/243/12). Witraże są w trakcie sukcesywnej konserwacji.
2. Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa i Matki Boskiej Fatimskiej w Strzybnicy przy ulicy Kościelnej - witraż Trójca Święta i dwa witraże ornamentalne z 1887 r.
3. Kościół pw. św. Marcina w Starych Tarnowicach przy ulicy Mieczysława Niedziałkowskiego - witraże: św. Marcin, Archanioł Michał, Archanioł Gabriel, rozeta z kielichem i hostią, rozeta z Barankiem Apokaliptycznym, Oko Opatrzności. Wykonanie Adolph Seiler Wrocław 1901 r.
4. Kościół pw. św. Jana Chrzciciela i św. Kamila przy ulicy Bytomskiej - zespół witraży z pracowni Georga Schneidera z Regensburga z 1907 r. witraże: św. Jadwiga, św. Elżbieta, św. Łazarz, ofiarowanie przez Salome głowy św. Jana królowi Herodowi Antypasowi, Nawiedzenie św. Elżbiety, czterej ewangeliści (Nr rej. B/590/85).
5. Zespół witraży w dawnym klasztorze OO. Kamilianów przy ulicy Bytomskiej 22, obecnie pełniącym funkcję obiektu służby zdrowia. Witraże w kaplicy i na klatce schodowej (Nr rej. B/589/85).
6. Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła przy ulicy Gliwickiej - zespół witraży pracownia Victora von der Forst z Munster z 1901 roku. Witraż z prezbiterium z połowy XIX w., witraż Matka Boska Częstochowska w kaplicy św. Barbary, projekt Werner Lubos, 1982 r.
7. Kościół ewangelicki przy Rynku - zespół witraży ornamentalnych z 1900 r. (zrekonstruowane).
8. Ratusz - witraże gomółkowe w sali radnych, z 1898 r.
9. Kaplica w dawnym Konwikcie Biskupim przy ulicy Powstańców Śląskich - witraże z warsztatu S.G. Żeleński z Krakowa z ok. 1930 r. (obecnie przeniesione).

10. Kościół pw. św. Józefa Robotnika przy ulicy Kardynała Stefana Wyszyńskiego - dwa witraże projekt Wiktor Oszczołek, wykonanie Zakład Witraży „Renowacja” 1969 r.
11. Kościół pw. Matki Bożej Królowej Pokoju przy ulicy Powstańców Śląskich - witraż projekt Wiktor Oszczołek, wykonanie Zakład Witraży „Renowacja” Kraków, rok 1970 i 1973, okno na chórze: projekt Wiktor Oszczołek, wykonanie Pracownia Witraży Michała Kośmickiego Poznań, 2004 r.
12. Górnośląskie Centrum Rehabilitacji „Repty” - witraże w kaplicy szpitalnej, projekt Werner Lubos, wykonanie A. i I. Zarzyccy z Krakowa, 1997 r.
13. Kościół pw. św. Katarzyny w Lasowicach przy ulicy Leśnej - zespół witraży projekt Werner Lubos.

Mozaiki

Mozaiki powstają poprzez ułożenie kamiennych, ceramicznych lub szklanych płytek na mokrym tynku. Mozaiki znajdowały się zarówno we wnętrzach jak i na zewnątrz. Na terenie miasta znajdują się następujące mozaiki:

1. Mozaika na budynku przy ulicy PCK 5 z 1936 r.
2. Dworzec PKP - mozaika w poczekalni autorstwa Jana Nowaka, 1965-1968 przedstawiająca pejzaż miejski oraz mozaika w przejściu pod peronami.
3. Tarnogórskie Centrum Kultury na elewacji, autor Stefan Suberlak, z 1973 r., tańczący: górnik – kolejarz – dziewczyna.
4. Tarnogórskie Centrum Kultury - we wnętrzu mozaika Jana Nowaka z 1973 r.
5. Kościół pw. św. Józefa Robotnika - mozaika autorstwa Marko Ivan Rupnik SJ, mozaika kamienna z 2016 r.
6. Mozaiki w budynku Górnośląskie Centrum Rehabilitacji „Repty”, mozaiki ceramiczne z lat 1967-1976, Ewa Surowiec-Butrym.
7. Kościół pw. Przemienienia Pańskiego w dzielnicy Bobrowniki Śląskie-Piekary Rudne - w tympanonie mozaika przedstawiająca Chrystusa Dobrego Pasterza, współczesna.
8. Kościół pw. Matki Boskiej Piekarskiej - Matki Sprawiedliwości i Miłości Społecznej w Opatowicach - mozaiki i polichromie: Witold i Mariusz Pałka.
9. Mozaika w Domu Kultury w Strzybnicy (nie istnieje).

5.4.2. Obrazy, płaskorzeźby, epitafia, płyty nagrobne

1. Kościół pw. św. Anny - na elewacji kamienne epitafium, epitafium klasycystyczne z wizerunkiem współczesnym św. Floriana, trzy tablice pamiątkowe.
2. Kościół pw. św. Apostołów Piotra i Pawła - obraz Wręczenie Kluczy św. Piotrowi

malarza tarnogórskiego Fryderyka Bouterwecka z 1841 r., obraz Hołd Trzech Króli z 1731 r., obraz Wskrzeszenie Łazarza z drugiej połowy XVIII w., obraz Chrystus Ukrzyżowany z 1689 r., obraz Święta Rodzina z drugiej połowy XVII w., obraz Chrystus przy Słupie z drugiej połowy XVII w., obraz Trójca Święta Adorowana przez Świętych XVIII w., płyty nagrobne: Ulricha Pogrel von der Igel (zm. 1556 r.), Magdaleny Janiczkówny (zm. 1614 r.), Katarzyny Teresy Eidner (zm. 1679 r.), Anny Katarzyny Vogelin (zm. 1676 r.), burmistrza Stanisława Szymkowicza (zm. 1597 r.), obraz Madonna z Dzieciątkiem z 1900 r. Juliana Wałdowskiego, obraz Ukrzyżowanie z 1863 r. Juliusa Schneidera.

3. Kościół ewangelicki - epitafium Georga Friedricha Wirbskiego von Wirsbi (zm. 1670 r.).
4. Kościół pw. św. Marcina w Tarnowicach Starych - obraz Matki Boskiej z dzieciątkiem z XVII w., rzeźba św. Jana Ewangelisty z pierwszego ćwierćwiecza XVI w.
5. Kamienica ulica Gliwicka 27 - płyta nagrobna Jerzego Schomanna zm. 1614 r., wmurowana wtórnie w elewację frontową.

5.4.3. Kapliczki i krzyże przydrożne

Kapliczki, figury, groty maryjne, a także krzyże przydrożne są jednym z charakterystycznych elementów krajobrazu kulturowego. W przypadku kapliczek przeważają obiekty wolnostojące, zarówno murowane, ceglane, jak i otynkowane. Krzyże drewniane i kamienne stawiane były na skrzyżowaniach, przy drogach prowadzących na pola lub do miejsc ważnych komunikacyjnie. Z posągów świętych najpopularniejsze były przedstawienia św. Jana Nepomucena, Matki Bożej, św. Floriana. Na terenie Gminy zinwentaryzowano 80 krzyży i kapliczek przydrożnych. Specyficznym obiektem jest tzw. „Źródełko Młodości" z kapliczką maryjną i wmontowanymi w mur oporowy kamieniami granicznymi dawnej granicy polsko-niemieckiej z lat 1922-1939.

5.4.4. Rzeźby

1. Rzeźba barokowa św. Floriana przy ulicy Legionów 35, fundacji hrabiny Leopoldyny żony hrabiego Franciszka Ludwika Henckel von Donnersmarck, z lat 1755-1758, pierwotnie była ustawiona przy kolegium jezuickim przy ulicy Zamkowej 7 (Nr rej. B/629/92).
2. Rzeźba barokowa św. Jana Nepomucena przy ulicy Legionów 35, fundacji hrabiny Leopoldyny żony hrabiego Franciszka Ludwika Henckel von Donnersmarck, z lat 1755-1758, pierwotnie była ustawiona przy kolegium jezuickim przy ulicy Zamkowej 7 (Nr rej. B/629/92).
3. Rzeźba barokowa św. Jana Nepomucena w kaplicy przy skrzyżowaniu ulic Repeckiej i Mieczysława Niedziałkowskiego.

4. Rzeźba św. Jana Nepomucena na elewacji budynku przy ulicy Strzeleckiej 13 z XVIII w. Oryginał po konserwacji przeniesiony do Muzeum.
5. Dwie rzeźby i tondo na elewacji kamienicy przy ulicy Gliwickiej 5.
6. Rzeźba Matki Bożej przy ulicy Powstańców Śląskich 2, przy konwikcie biskupim, z lat trzydziestych XX w.
7. Rzeźba na frontonie elewacji kamienicy przy ulicy Rynek 17.
8. Dwie rzeźby antykizujące na elewacji kamienicy przy ulicy Krakowskiej 10a.
9. Rzeźba Flora na elewacji kamienicy przy ulicy Krakowskiej 11.
10. Płaskorzeźba w szczycie dawnej willi właścicielki tartaku przy ulicy Henryka Sienkiewicza 5 (nagi siedzący mężczyzna z piłą) z 1924 r.

5.5. Zabytki w zbiorach muzealnych

5.5.1. Muzeum w Tarnowskich Górach powstało w 1958 roku, mieści się na piętrze i poddaszu zabytkowej kamienicy przy ulicy Rynek 1, pochodzącej z XVI w. Gromadzi zbiory związane z historią i kulturą miasta. Do najciekawszych należą: kolekcja malarstwa zachodnioeuropejskiego, zbiory sobiescianów, masoników, sztuki cechowej XVII-XIX w., cyny z XVII-XX w. Część ekspozycji poświęcono w sposób skrótowy historii miasta i historii górnictwa rud.

W strukturze Muzeum w Tarnowskich Górach zostały wyodrębnione trzy działy: Etnografii, Historii i Sztuki. Łączna liczba artefaktów wpisanych do ksiąg inwentarzowych wynosi na dzień 30 czerwca 2021 r. – 9792 (łącznie 11.244 obiektów).

5.5.2. Zabytkowa Kopalnia Srebra powstała w 1976 roku z inicjatywy Stowarzyszenia Miłośników Ziemi Tarnogórskiej, mieści się w nowym budynku nadszybia i muzeum (przy ulicy Szczęść Boże 81), zaprojektowanym przez architekta Rudolfa Witwickiego przy współpracy z inż. T. Zabystrzanem, M. Kokiełkiem, i J. Jasiukiem. Głównym walorem kopalni są autentyczne wyrobiska górnicze z elementami maszyn i narzędzi górniczych. Część nadziemna zawiera ekspozycję przedmiotów, minerałów, artefaktów, dokumentów oraz pracownie naukowe i pomieszczenia administracyjne. Do zespołu przynależy część gastronomiczna oraz budynek maszyny wyciągowej. W najbliższym otoczeniu znajduje się część skansenowska, w której eksponowane jest kilkadziesiąt różnego typu maszyn (lokomotyw, maszyn wyciągowych, urządzeń metalurgicznych itp.).

5.6. Dziedzictwo niematerialne

Niematerialne dziedzictwo kulturowe „oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego”. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Działania związane z ochroną dziedzictwa niematerialnego realizowane są w związku z ratyfikacją w 2011 r. przez Polskę Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r. Konwencja ta nakłada na państwa obowiązek inwentaryzacji przejawów tego dziedzictwa znajdujących się na ich terytoriach zgodnie z zaleceniami i standardami Konwencji. Działania w tym obszarze monitoruje Narodowy Instytut Dziedzictwa, który prowadzi portal „Niematerialne”, a jego istotnym elementem jest Krajowa lista niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Ochrona dziedzictwa niematerialnego może służyć wzmacnianiu poczucia tożsamości mieszkańców Tarnowskich Gór. Stąd istotne jest opracowywanie wszystkich przejawów miejskiego dziedzictwa niematerialnego, związanego z kultem religijnym i tradycjami – święta doroczne (w tym i odpusty), rodzinne (np. śluby, wesela, zwyczaje pierwszokomunijne, itp.), religijne, patriotyczne i związane z nimi działania. Ale także widowiska w przestrzeni miasta, np. pochody, procesje (np. Pochód Historyczny przy święcie Gwarków), manifestacje patriotyczne, artystyczne, łączące się ze świętami religijnymi (np. na Boże Ciało, Pochód Trzech Króli), miejskimi, narodowymi (np. 3 Maja) oraz z upamiętnianiem zdarzeń i postaci ważnych dla mieszkańców.

W mieście brak jest obecnie danych na temat tradycyjnego rzemiosła: umiejętności wyrobu danych przedmiotów i przekazu tych umiejętności następnym pokoleniom; wiedzy o tradycyjnych rzemiosłach i rzemieślnikach jako elementu tożsamości miasta i ich roli kulturowej. Działania w tym obszarze powinny dotyczyć nie tylko zachowania pamięci o tym, ale także dbałości o obecność w przestrzeni miasta i świadomości mieszkańców. Ważne jest również dbanie o firmy rodzinne zakorzenione w tradycji (np. cukiernicze, piekarnicze, fotograficzne, szewskie, zegarmistrzowskie itp.).

Działania dotyczące dziedzictwa niematerialnego mogą być realizowane w następujący sposób:

- rozpoznanie, z jakimi zjawiskami tego dziedzictwa identyfikują się mieszkańcy, jak waloryzują dany element tożsamości kulturowej, społecznej, religijnej, historycznej itd.;
- wzmacnianie związku mieszkańców z niematerialnym wymiarem dziedzictwa miasta poprzez działania dokumentacyjne, edukacyjne i promocyjne;
- dalsze wspieranie organizacji pozarządowych i instytucji kultury w zakresie

ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (edukacji, identyfikacji, promocji dziedzictwa niematerialnego i jego ochrony w myśl Konwencji UNESCO z 2003 r.).

6. PRAWNE FORMY OCHRONY ZABYTKÓW

6.1. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Prawna ochrona zabytków wynika z form ochrony, które wskazuje ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Są one określone w sposób następujący:

1. wpis do rejestru zabytków – podstawowa forma polegająca na objęciu ochroną prawną zabytku, poprzez wydanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzji administracyjnej;
1a. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
2. uznanie za pomnik historii - dotyczy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (…) – szczególną ochroną muszą być objęte zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków oraz ich otoczenia, inne zabytki nieruchome znajdujące się w Gminnej Ewidencji Zabytków;

Podstawowym instrumentem ochronnym jest wpis do rejestru zabytków – pozostałe formy ochrony konserwatorskiej są w niewielkim stopniu wykorzystywane. Wpis do rejestru jest jedyną pozostającą w dyspozycji wojewódzkiego konserwatora zabytków formą ochrony. Uchwalenie planu miejscowego oraz ustanowienie parku kulturowego pozostaje w kompetencjach gminy. Pomniki historii w drodze rozporządzenia przyjmuje Prezydent RP. Natomiast Lista Skarbów Dziedzictwa jest formą ochrony konserwatorskiej zarezerwowaną dla zabytków ruchomych, prowadzoną przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Obecnie na terenie Tarnowskich Gór nie ma zabytków objętych taką formą ochrony.

Pomniki historii

Pomniki historii to miejsca, które, ze względu na szczególną wartość i znaczenie dla kultury narodowej, z uwagi na swoją historię, klasę architektury oraz piękno otaczającego je krajobrazu, zasługują na szczególną uwagę i ochronę. Lista Pomników Historii została zapoczątkowana w 1994 r. Obecnie liczy 116 zespołów i obiektów położonych na obszarze całego kraju.

Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków (art. 8 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Rejestr ten prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych. Wpisanie zabytku do rejestru zabytków nakłada na właściciela, bądź posiadacza obowiązki wynikające między innymi z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

W aneksach, będących załącznikiem do GPOnZ, przedstawiono wykazy zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków dawnego województwa katowickiego i województwa śląskiego, położonych w granicach administracyjnych gminy Tarnowskie Góry oraz ich umiejscowienie na mapach dzielnic miasta.

Zabytki nieruchome

Wpis do rejestru zabytku nieruchomego może nastąpić z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy (art. 9 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Przedmiotowego wpisu dokonuje wojewódzki konserwator zabytków, wydając decyzję administracyjną. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku (art. 9 ust. 2 wskazanej wyżej ustawy) albo obszar lub zespół zabudowy. W przypadku wpisów obszarowych w Tarnowskich Górach do rejestru wpisane jest historyczne Stare Miasto oraz zespoły pałacowo-parkowe, zespoły zamkowe, parki i cmentarze.
Wpis układu urbanistycznego lub ruralistycznego niesie ze sobą konsekwencje odmienne od wpisu indywidualnego zabytku. Ochronie podlega historyczne rozplanowanie układu ulic i poszczególnych działek, pierzei, a także historyczne nawierzchnie i nawarstwienia kulturowe. Pozwolenia konserwatorskiego wymagają między innymi prace przy elewacjach budynków czy budowa nowych obiektów kubaturowych, jak również ustawienie małej architektury i innych urządzeń w przestrzeni miejskiej układu urbanistycznego.
Po nowelizacji ustawy o ochronie zabytków w 2017 r., informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście. Jednocześnie informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru, do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania, podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek. Wynika to z faktu, iż od momentu rozpoczęcia procedury wpisu do rejestru zabytek podlega ochronie prawnej.

Zabytki ruchome

Zgodnie z art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
Wojewódzki konserwator zabytków na podstawie 104 decyzji wpisał do rejestru zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego, w większości będące zabytkami sakralnymi. Są to wyposażenia świątyń (ołtarze, chrzcielnice, rzeźby, polichromie, obrazy, prospekty organowe i organy, epitafia, kute kraty), figury św. Jana Nepomucena i Matki Boskiej, kapliczki, pomniki, rzeźby będące wystrojem elewacji, fontannę miejską i inne.
Odnośnie cennych obiektów powstałych już po II Wojnie Światowej podejmowane będą działania zmierzające do stworzenia w Tarnowskich Górach katalogu dóbr kultury współczesnej. Wśród najcenniejszych znajdują się:

1. Budynek Domu Kultury z 1973 r. projekt Karola Fojcika.
2. Budynek szkoły muzycznej, dawny dom partii z 1951 r., socrealizm.
3. Budynek Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z 1987 r. (autorzy M. Polak, M. Skwara).

Zabytki archeologiczne

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 3 pkt 4 wskazuje, iż zabytki archeologiczne to zabytki nieruchome, będące powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytki ruchome, będące tym wytworem. Są to w szczególności pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany oraz relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
Wszystkie roboty ziemne (takie jak budowy, roboty instalacyjne, gazociągi, wodociągi, kanalizacje, kable energetyczne i telefoniczne, rowy melioracyjne) w obrębie stanowisk archeologicznych i ich sąsiedztwie, muszą być uzgadniane ze Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków i prowadzone (wraz z ich dokumentacją) na koszt inwestora, pod nadzorem specjalisty – archeologa. Naruszenie stanowiska archeologicznego jest możliwe tylko po wcześniejszym przebadaniu danego miejsca. O każdorazowym znalezisku archeologicznym należy informować Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a jeśli nie jest to możliwe - Burmistrza Miasta Tarnowskie Góry (art. 32 i art. 33 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (a w przypadku jego braku w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego) są formą ochrony zabytków realizowaną przez samorząd gminny.
Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 18 określa niezbędne działania konieczne przy sporządzaniu i aktualizacji studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, planów miejscowych oraz strategii. Są to:

1. uwzględnia się zapisy Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Jednocześnie w dokumentach takich jak studium, plan miejscowy oraz decyzje o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, konieczne jest uwzględnienie ochrony zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków.

W przypadku sporządzania i zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz planów miejscowych uwzględnia się zapisy gminnego programu opieki nad zabytkami oraz ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wiąże się z dopełnieniem określonej przepisami procedury. W ramach podejmowanych czynności niezbędna jest między innymi współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych. Konserwator po otrzymaniu zawiadomienia o podjęciu odpowiedniej uchwały przez Radę Miejską składa wnioski konserwatorskie, następnie wyraża opinie i udostępnia niezbędne informacje. Na koniec uzgadnia dokument planistyczny w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.
W założeniach ustawodawcy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego powinny odgrywać główną rolę w procesie kształtowania ładu przestrzennego i być efektywną formą ochrony zabytków. Utrudnieniem dla realizacji tego celu jest między innymi skomplikowany proces powstawania i uzgadniania planu, szczególnie

w obszarze urbanistycznym o wielowiekowej historii, nawarstwieniach i licznych problemach oraz sprzecznych potrzebach różnych grup interesariuszy.

Parki kulturowe

Parki kulturowe są tworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Zgodnie z art. 16 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, park tworzy rada gminy na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia dotyczące:

1. prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
2. zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
3. umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

3a. zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;

4. składowania lub magazynowania odpadów.

Tego typu forma ochrony jest szczególnie polecana dla form krajobrazowych i może być pomocna przy opracowaniu długofalowej strategii działania dla cennych obszarów kulturowych i kulturowo-przyrodniczych. Obecnie korzystają z niej ośrodki staromiejskie o szczególnych wartościach zabytkowych, takie jak Kraków czy Wrocław. Forma ta należy do efektywnych działań na rzecz estetycznego kształtowania przestrzeni i ochrony krajobrazu kulturowego.
W Tarnowskich Górach jest uchwalony jeden Park Kulturowy o nazwie „Hałda Popłuczkowa”, położony w rejonie ulicy Długiej, obejmujący dawną hałdę płuczki rud ołowiu i cynku, wraz z reliktami szybów „Frieden” i „Sophia” oraz fragmentem umocnień linii obronnej B-2 z 1944 r.

6.2. Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

Tarnowskie Góry posiadają Gminną Ewidencję Zabytków (GEZ), jest ona podstawą sporządzania programu opieki nad zabytkami przez gminę oraz ustalania zapisów formy ochrony zabytków w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków w Gminnej Ewidencji Zabytków powinny być ujęte:

1. zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2. inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3. inne zabytki nieruchome wyznaczone przez Burmistrza Miasta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Należy podkreślić, że zmiany w GEZ nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami.

Ochrona obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków oraz wskazanych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego do ochrony, polega przede wszystkim na dbałości o formę architektoniczną obiektu (gabaryty wysokościowe, forma dachu i rodzaj oraz kolor pokrycia, kompozycja i wystrój elewacji, kolorystyka, forma stolarki okiennej i drzwiowej). Stan techniczny zabytków włączonych do GEZ w Tarnowskich Górach jest zróżnicowany, wynika ze sposobu użytkowania obiektu lub jego braku, ale także jest obrazem wiedzy jaką właściciele i użytkownicy mają w zakresie ochrony zabytków. Niestety, bardzo często brak jest jakiejkolwiek wiedzy o wartościach zabytkowych budynków oraz o zasadach prowadzenia robót budowlanych, uwzględniających walory historyczne budynków, co przekłada się na stałe zmniejszanie zasobu zabytkowego. Stąd konieczne jest propagowanie wśród mieszkańców zabytkowych domów wiedzy o wartości budynków, ich detalu architektonicznym, o zasadach prowadzenia prac w obiektach zabytkowych, np. poprzez spotkania, warsztaty i odpowiednie opracowania, konkursy na poprawnie przeprowadzone prace konserwatorskie, poprzez informacje na stronie internetowej. Uzupełnieniem działalności popularyzującej i edukującej jest rozwijający się systematycznie od kilku lat system wsparcia finansowego w ramach dotacji udzielanych przez Radę Miejską w Tarnowskich Górach na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych w zabytkach. Możliwość rozszerzenia zakresu dotowania prac przez samorządy umożliwiła nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2017 r. Zgodnie z nią obiekty włączone do ewidencji, a niewpisane do rejestru mogą uzyskać dotację na prace przy zabytkach. Warunkiem jest podjęcie odpowiedniej uchwały przez organ stanowiący samorządu.

6.3. Działania Gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego

Działania gminy Tarnowskie Góry w obszarze dziedzictwa kulturowego koncentrują się wokół zabytków o największym znaczeniu dla gminy, gdyż są to obiekty będące istotną częścią historii materialnej miasta, świadectwem jego rozwoju, działalności ważnych dla miasta osób, budują tożsamość mieszkańców oraz są jego wyróżnikiem, co jest wykorzystywane w poszerzaniu oferty kulturalnej i rekreacyjnej oraz istotnie wspiera promocję miasta w tworzeniu ciekawej oferty turystycznej.

Zadaniem aktualnego Programu jest wskazanie celów działania w obszarze posiadanych zasobów – wyboru najbardziej cennych i jednocześnie zaniedbanych zabytków wpisanych do rejestru i ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków, w celu ustalenia właściwej kolejności na liście zadań własnych gminy, a także pomocy finansowej dla właścicieli zabytków.

6.3.1. Obiekty zabytkowe będące własnością Gminy

Gmina Tarnowskie Góry jest właścicielem i posiadaczem 130 zabytków wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Nakłada to na gminę obowiązki wynikające z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie bowiem z art. 5 tej ustawy właściciel zabytku jest zobowiązany do:

1. naukowego badania i dokumentowania zabytku;
2. prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
3. zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
4. korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
5. popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W latach ubiegłych zostały podjęte działania w celu poprawy stanu technicznego większości z tych obiektów, stąd stan zasobów należy określić jako dobry.

Następujące obiekty zabytkowe o własności lub współwłasności gminy znajdują się w Gminnej Ewidencji Zabytków. Obiekty wpisane do rejestru zabytków *wyróżniono*):*

Kamienice śródmiejskie, budynki wielorodzinne
ulice: Boczna 6, Bytomska 9, Bytomska10, Bytomska 13, Czarnohucka 18, Częstochowska 28, Gliwicka 17, Gliwicka 19, Gliwicka 25, Górnicza 2, Górnicza 26, Górnicza 34, Górnicza 40, Górnicza 43, Górnicza 44, Górnicza 53, św. Jacka 1, Adama Jurczyka 1, Kaczyniec 10, Krakowska 13, Krakowska 14, Krakowska 18, Teofila Królika 8, Legionów 11, Legionów 15, Legionów 16, Legionów 31, Legionów 33, Ks. Michała Lewka 10, Lipowa 5-5a, Józefa Lompy 4, Józefa Lompy 10, Karola Miarki 1, Karola Miarki 4, Karola Miarki 5, Karola Miarki 6, Karola Miarki 8, Karola Miarki 11, Karola Miarki 13, Nakielska 16, Nakielska 18, Piastowska 6, Powstańców Śląskich 13, Powstańców Śląskich 38, Radzionkowska 23, Ratuszowa 1, Ratuszowa 7, Józefa Rymera 8-8a, *Rynek 3*)*, Rynek 8-9, Rynek 10, Rynek 10a, Jana III Sobieskiego 20, Staropocztowa 1, Strzelecka 13, Strzelecka 15, Strzelecka 24, Strzelecka 25, Strzelecka 28, Strzelecka 30, Ks. Józefa Wajdy 5, Ks. Józefa Wajdy 7.

Budynki mieszkalne jedno lub dwurodzinne, wille
ulice: Boczna 5, Boczna 7, Bytomska 17, Główna 2, Częstochowska 24 (willa przy byłej oczyszczalni), Teofila Królika 24, Kardynała Stefan Wyszyńskiego 17-19.

Budynki publiczne
siedziba Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej ulica Bytomska 15, szkoła w Pniowcu ulica Jagodowa 72, *ulica Teofila Królika 20*)*, przedszkole ulica Legionów 9, przedszkole ulica Leśna 6, budynek usługowy ulica Piastowska 8, *ulica Powstańców Warszawskich 90 pałac w Rybnej*), Muzeum oraz restauracja*

Sedlaczek ul. Rynek 1), Ratusz ulica Rynek 4**), Urząd Miejski ulica Henryka Sienkiewicza 2, przedszkole ulica Henryka Sienkiewicza 5, budynek usługowo-mieszkalny ulica Henryka Sienkiewicza 8, szkoła w Sowicach ulica Juliusza Słowackiego 34, szkoła ulica Jana III Sobieskiego 5, budynek usługowy (restauracja) ulica Pawła Stalmacha 5, *szkoła ulica Stanisława Wyspiańskiego 1-3**), Biblioteka Miejska ulica Zamkowa 5, *budynek mieszkalny (nastąpiła zmiana sposobu użytkowania na funkcję usługową) ulica Zamkowa 12*).*

Inne budynki i obiekty
ulica Górnicza 1 (obiekt magazynowy, część mieszkalna), *dzwonnica gwarków*).*

Zespoły zieleni
hałda popłuczkowa ulica Długa, *aleja lipowa ulica Lipowa**), kopiec kunszt ulica Parkowa, skwer przy ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego 1, *Park Repecki przy ulicach Repeckiej i Jana Śniadeckiego *), Park Miejski ulica Kardynała Stefana Wyszyńskiego*).*

Obiekty architektury poprzemysłowej
*ruina szybu Karlik przy ulicy Wincentego Witosa 76**), mostek i grobla przy ulicy Starohutniczej (obiekt mostowy własność Skarb Państwa, część grobli własność gminy Tarnowskie Góry), *roznos sztolni „Boże Wspomóż" ulica Artura Zawiszy**), zespół kolejki wąskotorowej – tylko fragmenty na gminnych działkach.

Obiekty lub zespoły architektury militarnej
schron polowy przy ulicy Astrów, schron przy ulicy Sielanka, zespół linii obronnej B-2 (niektóre budowle na działkach gminnych).

Obiekty sakralne
kapliczka w dzielnicy Bobrowniki Śląskie-Piekary Rudne ulica Główna).*

Obiekty małej architektury (krzyże, kapliczki, pomniki):
Krzyże: przy ulicach Czarnohuckiej (naprzeciw nr 23), Gliwickiej 57, skrzyżowanie Jagodowej i Rzecznej, Jagodowej i Poczty Gdańskiej, Mieczysława Niedziałkowskiego i Juliana Skrzypczyka, Nowej i Bałtyckiej, Stefana Okrzei i Józefa Hallera, Sielanka (k. kościoła), Piotra Skargi i Bolesława Śmiałego, Stawowej 1, Wiejskiej i Starotarnowickiej, Zagórskiej i Wiśniowej.
Pomnik – armata ZiS-3 na postumencie: ulica Opatowicka i Opolska.
Kapliczki: przy drodze polnej do folwarku Osin (rejon ulicy Pyskowickiej) i przy ulicy Ludwika Solskiego 40.
Figura św. Krzysztofa: ulica Ks. Wiktora Sojki.
Zespół Źródełka Młodości: ulica Jana Waliski

7. ANALIZA SWOT

Analiza mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń dla środowiska kulturowego miasta. Jako mocne i słabe strony wymienione zostały cechy stanu obecnego, natomiast szanse i zagrożenia to spodziewane zjawiska przyszłe w sferze dziedzictwa kulturowego miasta.

Mocne strony:

- zlokalizowane w mieście zasoby dziedzictwa kulturowego o szczególnych, a nawet unikatowych walorach, w tym zabytki przemysłu (Sztolnia Czarnego Pstrąga i Zabytkowa Kopalnia Srebra wraz ze skansenem maszyn parowych),
- duże nasycenie obiektami zabytkowymi, szczególnie w centrum miasta,
- zachowane czytelne historyczne układy urbanistyczne i ruralistyczne,
- obecność obiektów zlokalizowanych na terenie miasta na Szlaku Zabytków Techniki,
- prawie cała powierzchnia miasta objęta miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego,
- aktywność właścicieli i administratorów obiektów zabytkowych w ubieganiu się o środki finansowe na prace remontowe i konserwatorskie z różnych źródeł,
- opracowana Gminna Ewidencja Zabytków,
- obecność organizacji pozarządowych, zajmujących się sprawowaniem opieki nad zabytkami lub popularyzacją lokalnego dziedzictwa (Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Tarnogórskiej),
- ciekawe walory krajobrazowe (parki, tereny płuczki, unikalne łąki pogórnicze),
- ciekawe obiekty fortyfikacyjne będące elementem systemu schronów na obszarze Górnego Śląska,
- przebiegająca kolejka wąskotorowa jako atrakcja turystyczna,
- dostępność danych na temat zabytków w internecie,
- aktywna rola Muzeum w promocji i badaniach nad dziedzictwem i historią miasta.

Słabe strony:

- niewystarczający poziom świadomości społecznej znaczenia opieki nad zabytkami oraz ochrony dziedzictwa kulturowego,
- niski standard niektórych budynków (brak sanitariatów w mieszkaniach, brak niektórych instalacji),
- braki w zagospodarowaniu otoczenia obiektów zabytkowych, w szczególności podwórek i placyków gospodarczych,
- brak społecznych opiekunów zabytków,
- niewystarczająca oferta turystyczna.

Szanse:

- systematyczne remonty budynków zabytkowych znajdujących się w zasobie miasta,
- wzrost świadomości społecznej i poczucia odpowiedzialności za stan miasta, zwłaszcza obiektów o wartości zabytkowej i przestrzeni publicznej,

- możliwość pozyskiwania środków zewnętrznych na prowadzenie prac remontowych i rewitalizacyjnych przy obiektach zabytkowych,
- sukcesywne wpisywanie do rejestru zabytków wartościowych obiektów i uzyskiwanie dzięki temu szerszych możliwości dla pozyskiwania dotacji zewnętrznych,
- wzrost zaangażowania mieszkańców w proces zarządzania zabytkami,
- wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z lokalną tradycją i zabytkami,
- nawiązywanie współpracy z organizacjami pozarządowymi zajmującymi się sprawowaniem opieki nad zabytkami i popularyzacją dziedzictwa kulturowego,
- wypracowanie nowych wzorców wychowawczych i edukacyjnych oraz wzmocnienie tożsamości lokalnej,
- stworzenie atrakcyjnej oferty turystycznej, wykorzystującej potencjał kulturowy i architektoniczny miasta,
- poprawa wizerunku gminy i wzrost jej konkurencyjności, co będzie oddziaływać na gminny rynek pracy i w efekcie podniesie wzrost jakości życia w gminie.

Zagrożenia:

- niewystarczające środki finansowe na renowację i rewitalizację zabytków,
- zacieranie się wartości architektonicznych i urbanistycznych spowodowane chaotycznym zagospodarowaniem przestrzeni,
- niszczenie budynków spowodowane ich niewłaściwą eksploatacją lub całkowitym wyłączeniem z użytkowania,
- niewystarczający poziom poszanowania dla przestrzeni publicznej oraz części wspólnych budynków,
- nieuzasadniona wymiana zabytkowej substancji zabytkowej na współczesną (drzwi, okna, bramy, okładziny elewacji, posadzki, balustrady, kraty itd.),
- samowole budowlane prowadzące do nieodwracalnego uszkodzenia obiektów,
- budowa nowych osiedli mieszkaniowych lub obiektów handlowych na terenach o walorach kulturowych lub krajobrazowych,
- presja inwestycyjna na tereny o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego

Stan zachowania zabytków nieruchomych w Tarnowskich Górach jest zróżnicowany w zależności od kategorii obiektów. W najlepszym stanie są zabytki sakralne. Gmina systematycznie udziela dotacji celowych na dofinansowanie prac budowlano-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków. Oprócz finansowania prac przy zabytkach, podejmowanych jest wiele innych zadań popularyzujących dziedzictwo. Jednak ze względu na szeroki zakres problematyki związanej z ochroną i opieką nad zasobami kulturowymi, wciąż przed miastem wiele wyzwań w tym obszarze. W celu oceny aktualnego stanu dziedzictwa kulturowego w ramach analizy SWOT przeanalizowano czynniki mające na to wpływ.

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry realizowany jest w oparciu o trzy priorytety, w ramach których ustalono kierunki działań oraz zadania. W efekcie ochrona i opieka nad zabytkami gminy Tarnowskie Góry ma zmierzać do:

- systemowego działania samorządu w obszarze lokalnego dziedzictwa kulturowego poprzez wdrożenie niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami;
- dbałości o krajobraz kulturowy miasta, którego celem jest zachowanie charakterystycznych elementów zabytkowych i przyrodniczych;
- efektywnego wykorzystania środków finansowych na działania w obszarze ochrony zabytków, szczególnie na finansowanie prac w obiektach zabytkowych;
- rewitalizacji obszarów zdegradowanych i zaniedbanych, z uwzględnieniem społecznego charakteru projektów;
- badania i dokumentowania zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych;
- digitalizacji i udostępniania danych o zabytkach;
- wspierania aktywności lokalnej mającej na celu poszanowanie i dbanie o dziedzictwo, z uwzględnieniem dziedzictwa niematerialnego;
- wzbogacania oferty turystycznej miasta, między innymi poprzez nowe formy działań i aktywności;
- zróżnicowania grup docelowych w obszarze dziedzictwa kulturowego;
- opracowania i wdrażania kolejnych projektów edukacyjnych, których celem jest zwiększenie wiedzy i świadomości mieszkańców w zakresie zasobów kulturowych gminy oraz zasad i metod ich ochrony.

W GPOnZ sformułowano główny cel:

POPRAWA STANU ZACHOWANIA ZABYTKÓW, WŁĄCZENIE ICH W ROZWÓJ GOSPODARCZY I SPOŁECZNY Z UWZGLĘDNIENIEM ZASAD ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU ORAZ PROMOCJA MIASTA Z WYKORZYSTANIEM JEGO ZASOBÓW KULTUROWYCH

Cel długoterminowy I: Kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta.

Cel krótkoterminowy I: Zarządzanie zasobem zabytków.

Kierunek działań I.1. Tworzenie sprawnego systemu zarządzania zabytkami.

Zadanie I.1.1. Wprowadzenie do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego odpowiednich zapisów dotyczących kształtowania przestrzeni i zabudowy.

Zadanie I.1.2. Oznakowanie obiektów ujętych w GEZ, wraz ze zdjęciami poprzez dodanie do warstwy w Systemie Informacji o Terenie.

Zadanie I.1.3. Zadania dla GEZ:

I.1.3.1. Zakładanie nowych kart adresowych w uzgodnieniu z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego miasta.

I.1.3.2. Monitorowanie i aktualizacja zmian w stosunkach własnościowych oraz zmian stanu prawnego zabytków, ze szczególnym uwzględnieniem własności gminnej.

I.1.3.3. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów aktualizowaną dokumentację fotograficzną, przygotowanie map między innymi schronów bojowych.

I.1.3.4. Propozycje skreślenia z GEZ obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji.

I.1.3.5. Założenie kart dla obiektów ruchomych i dziedzictwa współczesnego.

I.1.3.6. Inwentaryzacja pomników i miejsc pamięci.

I.1.3.7. Inwentaryzacja krzyży i kaplic będących własnością gminy.

Zadanie I.1.4. Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych: stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów i na tej podstawie opracowanie planu remontów w ścisłym powiązaniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Zadanie I.1.5. Prowadzenie monitoringu możliwości pozyskiwania zewnętrznych środków finansowych, w tym również z różnych programów i inicjatyw europejskich, przeznaczonych na działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Zadanie I.1.6. Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o przyznanie środków na prace przy zabytku z funduszy unijnych, budżetu państwa oraz dotacji samorządowych.

Kierunek działań I.2. Promocja dziedzictwa kulturowego miasta.

Zadanie I.2.1. Tworzenie i znakowanie tras turystycznych i ciągów spacerowych umożliwiających wędrowanie pozwalające na zapoznanie się z walorami przyrodniczymi i kulturowymi miasta, wraz z oznakowaniem tych tras.

Zadanie I.2.2. Wykorzystywanie obiektów zabytkowych w tworzeniu produktów turystycznych lub na cele obsługi ruchu turystycznego (proponuje się np. budynek przy ulicy Teofila Królika 20).

Zadanie I.2.3. Podjęcie działań na rzecz opracowania i promocji markowego

produktu turystycznego, jakim może być dziedzictwo górnictwa kruszcowego w porozumieniu ze Stowarzyszeniem Miłośników Ziemi Tarnogórskiej.

Zadanie I.2.4. Popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu.

Zadanie I.2.5. Promowanie tematyki ochrony dziedzictwa w ramach systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym miasta.

Zadanie I.2.6. Podjęcie współpracy z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowanie obiektów zabytkowych na drogach wojewódzkich, powiatowych i gminnych, w celu informowania i ułatwiania dojazdu do tych obiektów.

Zadanie I.2.7. Stworzenie trasy turystycznej po kapliczkach, figurach i krzyżach znajdujących się na terenie gminy, w postaci mapy z umieszczeniem wyżej wymienionych obiektów i opisem obiektów.

Cel krótkoterminowy II. Organizacja ładu przestrzeni zabytków.

Kierunek działań II.1. Konserwacja i restauracja zabytków.

Zadanie II.1.1. Konserwacja i restauracja obiektów zabytkowych.

Zadanie II.1.2. Stymulowanie odnowy elewacji budynków w przestrzeniach zabytkowych.

Zadanie II.1.3. Uaktualnienie uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane dotyczące zabytków, zgodnie z obowiązującymi przepisami dającymi możliwość dotowania także obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zadanie II.1.4. Prowadzenie remontów obiektów zabytkowych będących własnością gminy. Proponuje się objęcie tym zadaniem w pierwszej kolejności: kamienice przy ulicy Bytomskiej 9 i ulicy Bytomskiej 13, ulicy Jana III Sobieskiego 20 oraz przy ulicy Karola Miarki 5 i ulicy Karola Miarki 13, modernistyczną szkołę podstawową w Pniowcu przy ulicy Jagodowej 72, budynek przy ulicy Teofila Królika 20 (Nr rej. A/632/66) z adaptacją na siedzibę Lokalnej Organizacji Turystycznej, adaptację budynku przy ulicy Henryka Sienkiewicza 8 na cele opieki społecznej (Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej), a także dzwonnicę gwarków przy Placu Gwarków (Nr rej. A/612/66).

Zadanie II.1.5. Wytypowanie 2-3 krzyży, kaplic czy rzeźb o największych walorach i złym stanie technicznym z przeznaczeniem do prac konserwatorskich i wykonanie prac konserwatorskich. Proponuje się objąć tym zadaniem: krzyż przydrożny przy ulicy Jagodowej 72, krzyż przy ulicach Mieczysława Niedziałkowskiego i Juliana Skrzypczyka oraz zespół Źródełka Młodości przy ulicy Jana Waliski.

Kierunek działań II.2. Uporządkowanie przestrzeni zabytkowych.

Zadanie II.2.1. Wspieranie lub prowadzenie prac porządkowych i projektowych na terenach zabytkowych parków oraz cmentarzach znajdujących się na terenie miasta. W ramach zadania planuje się kontynuację i zakończenie rewaloryzacji Parku Miejskiego (Nr rej. A/483/2016), realizację przebudowy skweru i miejsca pamięci w miejscu byłego cmentarza ewangelickiego przy ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego, rozpoczęcie kompleksowego programu rewitalizacji Parku Repeckiego (Nr rej. A/660/66).

Cel długoterminowy III: Kształtowanie krajobrazu kulturowego miasta.

Cel krótkoterminowy III: Wzmocnienie identyfikacji mieszkańców z zabytkami miasta.

Kierunek działań III.1. Aktywizacja przestrzeni historycznych.

Zadanie III.1.1. Kontynuacja organizowania na rynku imprez upamiętniających ważne wydarzenia historyczne - „Gwarki Tarnogórskie”.

Zadanie III.1.2. Ustalenie z właścicielami wybranych obiektów zabytkowych, wpisanych do rejestru zabytków oraz Gminnej Ewidencji Zabytków, możliwości i zasad ich udostępnienia dla celów publicznych, edukacyjnych (proponuje się: kościół ewangelicki przy Rynku, zespół hal stacji wodociągów i szybów Adolph i Maszynowego przy ulicy Wodociągowej 2, zespół zamkowy w Starych Tarnowicach przy ulicy Pyskowickiej 39).

Kierunek działań III.2. Kształtowanie pozytywnych postaw mieszkańców wobec zabytków.

Zadanie III.2.1. Organizowanie wycieczek edukacyjnych po dzielnicy i mieście, dodatkowo organizowanie dzielnicowych festynów lub innych imprez integracyjnych w celu lepszego poznania dzielnicy i miasta.

Zadanie III.2.2. Organizacja warsztatów, konkursów itd., dla młodzieży przybliżających historię, tradycję i zabytki miasta i dzielnicy.

Zadanie III.2.3. Nagłośnienie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY TARNOWSKIE GÓRY

Realizacja założeń programowych, określonych w rozdziale ósmym, powinna być prowadzona przy pomocy następującego instrumentarium:

instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych, między innymi: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powołanie parku kulturowego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, wdrożenie uchwały krajobrazowej, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, itp.;

instrumenty finansowe – finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych, będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków niebędących własnością gminy, dla właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków oraz włączonych do Gminnej Ewidencji Zabytków;

instrumenty koordynacji – realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnej strategii i innych dokumentach, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi;

instrumenty społeczne – między innymi system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, systemy szkoleń dla właścicieli obiektów zabytkowych, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;

instrumenty kontrolne – aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, opracowanie ewidencji dotyczącej stanowisk archeologicznych, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w skali gminy, sporządzanie sprawozdań z realizacji niniejszego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz aktualizacja Programu wynikająca z czteroletniego okresu jego obowiązywania.

10. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY TARNOWSKIE GÓRY

Wymóg prowadzenia kontroli realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry wynika wprost z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z tym dokumentem Burmistrz Miasta Tarnowskie Góry ma obowiązek sporządzać sprawozdanie z realizacji Programu oraz przedstawić go Radzie Miejskiej. Sprawozdanie to przedstawia się również Śląskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków.

Celem tych działań jest monitorowanie procesu wdrażania GPOnZ, co umożliwi ocenę skutków dla dziedzictwa realizowanych w ramach przyjętych zadań oraz wprowadzaniu ewentualnych korekt i propozycji zmian, tak aby Program najskuteczniej, jak to możliwe, realizował cele ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy. Przygotowanie sprawozdania po dwóch latach funkcjonowania niniejszego Programu będzie szczególnie istotne, ponieważ będzie to okres wdrażania zaktualizowanych dokumentów strategicznych w województwie śląskim oraz nowej perspektywy finansowej, które na chwilę sporządzania niniejszego dokumentu nie są znane.

W ramach monitoringu stosowane będą następujące zasady oceny:

Cel I – Dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze wyznacznikiem zrównoważonego rozwoju miasta

- Poziom wydatków z budżetu gminy na opiekę nad zabytkami w poszczególnych latach – dotyczącą prowadzenia prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy.
- Poziom wydatków z budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami w poszczególnych latach – udzielanie dotacji.
- Aktualizacja i opracowywanie materiałów planistycznych gminy (studium, plany miejscowe).
- Aktualizacja „Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej dla Miasta Tarnowskie Góry” (ostatnia aktualizacja w 2018 r.).
- Liczba szkoleń i innych form podnoszenia kwalifikacji pracowników Urzędu Miejskiego i jednostek organizacyjnych w zakresie ochrony i zarządzania dziedzictwem kulturowym.
- Liczba zrealizowanych prac oraz wdrożonych nowych projektów dotyczących zieleni miejskiej.

Cel II – Skuteczna ochrona zabytków poprzez badanie, edukację i promocję dziedzictwa.

- Wykonana liczba aktualnych kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych.
- Wykonana liczba kart ewidencyjnych zabytków ruchomych pozostających własnością gminy.

- Liczba utworzonych szlaków i tras turystycznych, ścieżek edukacyjnych, ścieżek przyrodniczo-dydaktycznych oraz liczba przygotowanych nowych form aktywności.
- Liczba zrealizowanych szkoleń, konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych - w ramach Europejskich Dni Dziedzictwa, Nocy Muzeów, Nocy Kultury i innych wydarzeń związanych z ochroną i popularyzacją dziedzictwa kulturowego na terenie gminy.
- Liczba opracowanych programów edukacyjnych i pomocy naukowych dotyczących edukacji regionalnej.
- Liczba umieszczonych tablic informujących o ochronie prawnej zabytku oraz tablic dotyczących historii i znaczenia zabytku dla regionu (dla jakich obiektów, wysokość poniesionych środków).
- Liczba zrealizowanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników, materiałów zamieszczonych na stronach internetowych, w mediach społecznościowych) na temat dziedzictwa kulturowego.

11.REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW

11.1. Wewnętrzne źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Podstawowym źródłem finansowania zabytków w Polsce są środki publiczne, pochodzące z budżetu państwa oraz z budżetów jednostek samorządu terytorialnego. Finansowanie odbywa się na zasadach dofinansowywania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Zgodnie z art. 81 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. z 2022 r., poz. 840) oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2022 r. poz. 599 z późn. zm.), finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach jest obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny obiektu, opieka nad zabytkiem jest jej zadaniem własnym.

11.2. Zewnętrzne źródła finansowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami

Dysponentami środków są: Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wojewódzcy konserwatorzy zabytków, organ stanowiący powiatu lub samorządu województwa.

Zadania te realizowane są głównie poprzez corocznie organizowane nabory wniosków. Dotacja udzielana jest osobie fizycznej lub jednostce organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do zabytku, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, na podstawie art. 77 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich

całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7–15,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Z reguły dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych prac. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona do 100% nakładów koniecznych, jeżeli:
- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- charakter zabytku wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

11.2.1 Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza corocznie programy, w ramach których są finansowane zadania z zakresu kultury. Ochronie i opiece nad zabytkami dedykowany jest Program Dziedzictwo Kulturowe, a szczególnie:
- Priorytet „Ochrona zabytków”,
- Priorytet „Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą”,

- Priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”,
- Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych”,
- Priorytet „Wspieranie działań muzealnych”,
- Priorytet „Kultura ludowa i tradycyjna”,
- Priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych”.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

11.2.2. Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Dotacje przyznawane przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków mogą być udzielane na prace planowane do wykonania lub jako refundacje poniesionych wcześniej nakładów (analogicznie jak dotacje ministra kultury). Liczba i wysokość udzielanych dotacji zależy od liczby zgłoszonych wniosków i wartości środków posiadanych w budżecie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na ten cel. Dotacje mogą być przyznane podmiotom niezaliczanym do sektora finansów publicznych, tj. osobom fizycznym, jednostkom samorządu terytorialnego lub innym jednostkom organizacyjnym, będących właścicielami lub posiadaczami zabytku wpisanego do rejestru albo posiadającymi taki zabytek w trwałym zarządzie.

11.2.3 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji

Program Razem Bezpieczniej związany z dofinansowaniem zadań z zakresu poprawy bezpieczeństwa i zabezpieczenia obiektów zabytkowych (systemy przeciwpożarowe i przeciwwłamaniowe) adresowane do jednostek samorządu terytorialnego, organizacji pozarządowych, kościołów i związków wyznaniowych.

Fundusz Kościelny przeznaczony między innymi na remonty i konserwację obiektów sakralnych o wartości zabytkowej - tylko na podstawowe prace zabezpieczające sam obiekt (remonty dachów, elewacji, osuszanie i odgrzybianie, remonty instalacji itp.) bez otoczenia, wystroju i obiektów towarzyszących. Podmiotami uprawnionymi do otrzymania dotacji są osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, działających na podstawie ustaw o stosunku państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych.

11.2.4. Środki samorządowe z budżetu województwa śląskiego

Ze środków województwa są udzielane dotacje celowe na realizację zadań związanych z pracami konserwatorskimi, restauratorskimi lub robotami budowlanymi przy zabytkach, znajdującymi się na obszarze województwa śląskiego, posiadającymi istotne znaczenie kulturowe. Zarząd Województwa w corocznym ogłoszeniu podaje wysokość środków finansowych przeznaczonych na dotacje,

terminy składania wniosków oraz ich rozpatrzenia. Inne wspieranie przedsięwzięć w obszarze edukacji i popularyzacji dziedzictwa kulturowego to realizacja otwartych konkursów ofert.

11.2.5. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej

Poza źródłami finansowania pochodzącymi ze środków publicznych budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Są to Regionalne Programy Operacyjne, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, Program Operacyjny Kapitał Ludzki, Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej.

Należy zaznaczyć, iż w trakcie obowiązywania GPOnZ, wsparcie kultury i ochrony zabytków w perspektywie finansowej 2021–2027 będzie możliwe w ramach Celu 5 Polityki spójności – Europa bliżej obywateli, dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych w ramach inicjatyw lokalnych.

Wszystkie inwestycje realizowane w ramach Celu 5 Polityki spójności muszą być wdrażane poprzez instrumenty terytorialne, wskazane w art. 22 projektu rozporządzenia ogólnego (zintegrowane inwestycje terytorialne, rozwój lokalny kierowany przez społeczność, inne narzędzia terytorialne).

Cel Polityki 5 będzie wdrażany poprzez realizację projektów wynikających ze strategii terytorialnych obejmujących swoim zakresem cele szczegółowe i rodzaje interwencji, między innymi takie jak ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury, jako ważnych czynników rozwoju społeczno-gospodarczego danego obszaru; rozwój obszarów o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych, jak też opartych o właściwości uzdrowiskowe i walory kulturowe stanowiące o ich wysokiej atrakcyjności turystycznej, między innymi na potrzeby rozwoju sektora turystyki, ekoturystyki czy tzw. srebrnej gospodarki.

11.2.6. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Źródłem finansowania opieki nad zabytkami mogą być również środki Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej – możliwe jest dofinansowanie prac konserwatorskich przy zabytkowych układach parkowych, parkowo-wodnych i ogrodowych, w ramach Programu Ochrona i Przywracanie Różnorodności Biologicznej i Krajobrazowej. Beneficjenci to jednostki samorządu terytorialnego i ich związki, parki krajobrazowe i ich zespoły, uczelnie wyższe, organizacje pozarządowe, stowarzyszenia jednostek samorządu terytorialnego i jednostki organizacyjne Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe - podmioty będące właścicielem lub zarządcą zabytkowych parków i ogrodów.

11.2.7. Program Narodowego Instytutu Dziedzictwa „Wspólnie dla dziedzictwa”

Wsparcie finansowe zadań z zakresu edukacji dziedzictwa kulturowego realizowane jest przez program Narodowego Instytutu Dziedzictwa pn. Wspólnie dla dziedzictwa. Jest to program adresowany do organizacji pozarządowych, a jego zadaniem jest wsparcie działań dotyczących identyfikacji, dokumentacji i szerokiego upowszechniania dziedzictwa kulturowego. Minimalna kwota dofinansowania w roku 2019 wynosiła 10 tys. zł, zaś maksymalna kwota to 80 tys. zł. Program będzie kontynuowany w kolejnych latach, jako jeden z elementów realizacji Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2019–2022 (Kierunek działania 3.2. – Tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami).

W ramach programu realizowane są zadania przy następujących działaniach:

- prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do ewidencji zabytków i w ich otoczeniu, prowadzące do zabezpieczania, utrwalenia, uczytelnienia oraz zachowania substancji i wartości zabytku;
- działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego), prowadzące do rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości;
- działania zmierzające do wzmacniania praktyk społeczno-kulturowych, tradycji, w tym tradycji rękodzielniczych i związanych z przekazami ustnymi, upowszechniania umiejętności, w tym umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, umożliwiające zachowanie zabytków i ich wartości;
- działania edukacyjne oraz popularyzujące dziedzictwo kulturowe (materialne i niematerialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa i wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości.

11.2.8. Środki niepubliczne

Środki na prace przy zabytkach mogą być także pozyskane od firm, fundacji, stowarzyszeń lub osób prywatnych.

11.3. Realizacja zadań wynikających z Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Tarnowskie Góry

11.3.1. Zadania własne na terenach i obiektach będących własnością gminy, finansowane z budżetu gminy

W roku 2021 nakłady bezpośrednie lub cząstkowe przeznaczone na obiekty zabytkowe ponoszone były na:

- remonty kapitalne lub konserwację określonych części budynków mieszkalnych należących do zasobu komunalnego i niemieszkalnych (publicznych, szkół,

przedszkoli, obiektów kultury), będących własnością gminy

- konserwację i utrzymanie zabytkowych gminnych zespołów zieleni umieszczonych w GEZ lub wpisanych do rejestru zabytków
- przebudowę pasów drogowych ulic w zabytkowym układzie urbanistycznym, wpisanym do rejestru zabytków
- dotacje z budżetu gminy na prace konserwatorskie przy zabytkach nie będących własnością gminy
- dotację celową do zabytku (tutaj: do kosztów funkcjonowania kolejki wąskotorowej)

Łączne zsumowane powyższe nakłady wyniosły **10.314.935 zł**.

Kwota ta stanowi **4,14%** wykonanego budżetu gminy po stronie wydatków, w zakresie zadań własnych, finansowanych z budżetu gminy oraz środków zewnętrznych m.in. funduszy celowych (RFIL, FDS) - w wysokości 248.637.004 zł.

W latach obowiązywania Programu (lata 2022-2025) zaplanowano do realizacji szereg zadań o różnym charakterze, dotyczących bezpośrednio lub częściowo i pośrednio obiektów zabytkowych:

Remonty kamienic i budynków w strefie konserwatorskiej Śródmieścia:

- ulica Bytomska 9,
- ulica Bytomska 13,
- ulica Teofila Królika 20 (Nr rej. A/632/66),
- ulica Jana III Sobieskiego 20,
- ulica Karola Miarki 5,
- ulica Karola Miarki 13.

Remonty i konserwacja obiektów publicznych i użyteczności publicznej.

- Ratusz ulica Rynek 4 (Nr rej. A/585/2019) - kontynuacja konserwacji budynku, przystosowanie dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami;
- Szkoła Podstawowa w Pniowcu, ulica Jagodowa 72 – remont budynku szkoły, przystosowanie dla potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami;
- ulica Henryka Sienkiewicza 8 – kontynuacja adaptacji dawnej siedziby gminy ewangelickiej na cele pomocy społecznej (MOPS);
- Dzwonnica Gwarków, plac Gwarków (Nr rej. A/700/2020) – konserwacja, reperacja, wzmocnienie ustroju budowlanego;

Konserwacja i rewitalizacja zabytkowych zespołów zieleni.

- Hałda popłuczkowa ulica Długa (park kulturowy) – bieżące utrzymanie po realizacji projektu „Dobre praktyki dla wzmocnienia bioróżnorodności i aktywnej ochrony muraw galmanowych rejonu śląsko-krakowskiego - BioGalmany”;

- Aleja lipowa ulica Lipowa (Nr rej. A/646/2020) - II etap regeneracji i ochrony starodrzewu składającego się na aleję (17 sztuk lip);
- Kopiec kunszt ulica Parkowa – pielęgnacja pomników przyrody (lipy drobnolistne), przeprowadzenie procedury wpisu do rejestru zabytków;
- Skwer przy ulicy Marszałka Józefa Piłsudskiego 1 – realizacja projektu przebudowy skweru według zatwierdzonej dokumentacji, przebudowa miejsca pamięci byłego cmentarza ewangelickiego;
- Park Repecki ulica Repecka i ulica Jana Śniadeckiego (Nr rej. A/646/2020) - remont alejki pomiędzy ulicą Repecką, a szybami „Sylwester" i „Ewa", remont oświetlenia parkowego. Planowane są także prace studialne i projekt przywrócenia dawnego założenia parkowego z XIX w;
- Park Miejski ulica Kardynała Stefana Wyszyńskiego (Nr rej. A/486/2016) - kontynuacja projektu rewaloryzacji parku. Pielęgnacja drzewostanu, usuwanie wtórnych dzikich zadrzewień, nasadzenia, budowa stawu, amfiteatru i budynku na kortach tenisowych. Przebudowa nawierzchni kortów, konserwacja zabytkowych budowli parkowych, odbudowa i uczytelnienie niektórych ścieżek parkowych;
- Zespół Źródełka Młodości przy ulicy Jana Waliski – przebudowa, remont i konserwacja publicznego miejsca odpoczynku, kapliczki nad obudową źródła i pomnika – dawnego kamienia granicznego z 1922 r.

11.3.2. Dotacje do prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz umieszczonych w Gminnej Ewidencji Zabytków, nie stanowiących własności gminy

Dotacje są udzielane na podstawie uchwał Rady Miejskiej w Tarnowskich Górach w sprawie zasad i trybu postępowania o udzielenie, rozliczenie i kontroli wykorzystania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, niestanowiących własności gminy – Uchwała Nr XXVI/273/2008 z dnia 21 maja 2008 r. zmieniona Uchwałą Nr XVIII/245/2011 z dnia 29 grudnia 2011 r.

Dotacje te są udzielane w danym roku budżetowym jako zadania jednoroczne, do rozliczenia z upływem końca roku. Udzielane są na podstawie kompletnych, zgodnych z przepisem uchwały wniosków od osób fizycznych lub instytucji będących właścicielami zabytków (lub działających przez pełnomocników), składanych kilka miesięcy wcześniej – w czasie przypadającym na konstruowanie budżetu gminy na rok następny.

Obecnie (pierwsza połowa roku 2022) dotacjami objęte są wyłącznie zabytki rejestrowe; ilość dotacji udzielanych to średnio jedna-dwie na rok, przeciętna kwota dotacji zawiera się pomiędzy 20.000 zł, a 100.000 zł.

W roku 2021 rozpoczęto prace nad rozszerzeniem katalogu obiektów podlegających

dotacjom o zabytki umieszczone w Gminnej Ewidencji Zabytków, niestanowiące własności gminy, co równa się uchwaleniu nowej, zmienionej uchwały. Jej uchwalenie przewidziane jest na 2022 r., a stosowanie rozciągnie się na lata następne. Na chwilę obecną nie sposób przewidzieć ani ilości spodziewanych wniosków o dotację w danym roku, ani preliminowanej kwoty na ten cel w budżecie. Należy mieć jednak na uwadze, że ilość obiektów, a co za tym idzie podmiotów dotowanych wzrośnie z kilkudziesięciu do kilkuset. Dalsze losy przyszłej uchwały i jej realizacji zależeć będą od kilku czynników od niej niezależnych: odpowiedniej promocji, nagłośnienia np. w mediach, współpracy środowisk konserwatorskich, jakości pomocy przy formułowaniu wniosków udzielanych przez urzędników czy nawet chłonności zamówień na prace konserwatorskie na rynku budowlanym lub groźby nagłego wzrostu cen z powodów inflacyjnych.

11.3.3. Promocja zasobu dziedzictwa kulturowego miasta i zagadnień jego ochrony

Gmina powinna, korzystając ze zgromadzonej wiedzy, środków budżetowych ale i sieci kontaktów, inicjować, moderować i utrwalać działania promocyjne skierowane na zasoby dziedzictwa kulturowego. Działania te, o charakterze „miękkim”, powinny być skierowane do wewnątrz (do mieszkańców i osób spędzających tu np. większość czasu, włącznie z ich rodzinami) i na zewnątrz (do mieszkańców gmin ościennych, odwiedzających, przyjezdnych, turystów weekendowych i do uczestników turystyki masowej).

Działania te będą między innymi obejmować (bądź będzie prowadzona kontynuacja już prowadzonych działań):

- Bieżącą promocję istniejącego zasobu dziedzictwa kulturowego gminy – informowanie, popularyzację wiedzy, informację o procedurach;
- Promowanie wybranych, kluczowych zabytków, o szczególnym znaczeniu dla gminy i o znaczeniu ponadlokalnym;
- Wytyczanie i promocję tematycznych tras turystycznych opartych na kanwie dziedzictwa kulturowego (trasa po zabytkach pogórniczych, po zabytkach architektury militarnej, po zabytkach kultu religijnego, po pomnikach przyrody i zieleni zabytkowej itp.);
- Identyfikację, uwydatnianie i kształtowanie pozytywnych postaw wobec krajobrazu kulturowego miasta poprzez wzmacnianie identyfikacji mieszkańców z zabytkowym otoczeniem;
- Wdrażanie aktywizacji przestrzeni historycznych, z włączeniem tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do imprez cyklicznych (np. „Gwarków Tarnogórskich”);
- Udostępnianie wybranych obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz gminnej ewidencji zabytków dla celów edukacyjnych (kościół ewangelicki przy Rynku, zespół hal stacji wodociągów i szybów Adolph i Maszynowego przy ulicy Wodociągowej 2, zespół zamkowy w Starych Tarnowicach przy ulicy Pyskowickiej 39);
- Organizowanie wycieczek edukacyjnych;

- Organizowanie festynów dzielnicowych i imprez integracyjnych;
- Organizację warsztatów twórczych, projektowych, plenerów malarskich;
- Informowanie o aktualnościach dotyczących spraw ochrony zabytków, odkryć archeologicznych, prac konserwatorskich itp.

11.3.4. Prace studialne, projektowe i inne opracowania dotyczące zasobu dziedzictwa kulturowego gminy

Gmina może, w miarę potrzeb, zlecać opracowanie określonych dzieł – studiów konserwatorskich, jednostkowych map czy nawet atlasów, monografii i innych opracowań dotyczących historii, uwarunkowań przestrzennych, poszczególnych obiektów, określonych obszarów itp. Opracowania takie może również tworzyć przy pomocy zatrudnionych osób.

Przykładami opracowań tego rodzaju mogą być (lub już są, lecz wymagają ciągłej aktualizacji):

- Nowe studium konserwatorskie Śródmieścia (poprzednie ma już ok. 30 lat);
- Studium konserwatorskie terenów będących atrybutami dobra wpisanego na Listę Dziedzictwa Światowego UNESCO;
- Studium konserwatorskie Parku Repeckiego;
- Mapa stratygraficzna istniejącej i nieistniejącej zabudowy Śródmieścia;
- Mapa – analiza funkcjonalna lokali użytkowych zabudowy Śródmieścia (w parterach budynków);
- Mapa dziedzictwa kulturowego i zasobu zieleni zabytkowej całej gminy;
- Szczegółowa mapa zabytków architektury militarnej;
- Mapy reliktów pogórniczych na terenie gminy, mapy zbiorcze wyrobisk podziemnych dla celów ochrony konserwatorskiej i dla celów inżynieryjnych;
- Mapa historyczna (lub atlas) gminy (historia podziałów administracyjnych, dawnych miejscowości, zmian sieci drożnej, zmian zalesienia, rozwoju zabudowy itp.);
- Mapa obiektów kultu religijnego (kościoły, kaplice, krzyże przydrożne i inne) wraz z trasą edukacyjno-turystyczną, ewentualnie wydawnictwo na ten temat.

12. LITERATURA I OPRACOWANIA

Bednarczyk R. *Na warpiach. Park miejski i cmentarze w Tarnowskich Górach*, Tarnowskie Góry 2018

Bednarczyk R, Kosiba-Lesiak A. *Szkoła wielu zmian. Od symultannej szkoły dla dziewcząt do liceum ogólnokształcącego*, Tarnowskie Góry 2015

Bednarczyk R, Kosiba-Lesiak A. *Stary cmentarz za Gliwicką Bramą w Tarnowskich Górach*, Tarnowskie Góry 2017

Bednarczyk R. *Śladami tarnogórskiego funkcjonalizmu*, Tarnowskie Góry 2015

Bogu i ludziom - nowe kościoły w diecezji katowickiej. Ks. Jerzy Nyga, ks. Marian Zielniok. Katowice 1996.

Broniec M. *Przewodnik Tarnowskie Góry*. 2009

Celiński F, Włoch W. *Ostoje leśne w Tarnowskich Górach. Projektowany Zespół Przyrodniczo-Krajobrazowy*, Tarnowskie Góry 1998

Cempulik P, Piszczek M, Piszczek M, Dobosz R. *Ścieżka dydaktyczna po Garbie Tarnogórskim: Pogórnicze łąki i Park w Reptach Śląskich,* Wyd. Kubajak, 2000

Chojecka E, Gorzelik J, Kozina I, Szczypka-Gwiazda B. *Sztuka Górnego Śląska od średniowiecza do końca XX wieku,* Katowice 2009

Czembor Sz. *Parafia ewangelicko-augsburska Zbawiciela w Tarnowskich Górach,* Tarnowskie Góry 2011

Dehio-Handbuch der Kunstdenkmäler in Polen Schlesien. Berlin 2005 s. 947 – 954

Gad P., Rosenbaum S., *Tarnowskie Góry Podziemia*.

Gładysz A. *U kolebki górnictwa. Walory krajoznawczo-wypoczynkowe Ziemi Bytomsko-Tarnogórskiej*, Wyd. „Śląsk" Katowice 1966

Głazek D. *Domus Celeberrim. Architektura sakralna (katolicka) przemysłowej części Górnego Śląska 1870-1914*. Katowice 2003

Greiner P., Gwóźdź K., *Tarnowskie Góry na dawnych planach do 1945 roku*. Tarnowskie Góry 2005

Gwóźdź K, Krzykowska Z. *Tarnowskie Góry na dawnej pocztówce*, Tarnowskie Góry 2004

Historia Tarnowskich Gór. Red. J. Drabina. Tarnowskie Góry 2000

Jaworski A. S*zkoła górnicza w Tarnowskich Górach 1803-1933,* Katowice 1996

Jeziorski H. *Dekanat Tarnowskie Góry. Diecezja Gliwicka*. Bytom – Sucha Góra 1995

Jeziorski H. *Kościoły i parafie rzymskokatolickie na ziemi tarnogórskiej,* Tarnowskie Góry 2006

Katalog zabytków sztuki w Polsce, t. VI: Województwo katowickie, zeszyt 11: Powiat

tarnogórski, red. I. Rajduch-Samkowa, J. Samek, Warszawa 1968.

Krawczyk J. A., Kuzio-Podrucki A., *Zamki i pałace Donnersmarcków*. Tarnowskie Góry 2001

Kuzio-Podrucki A., Woźnicki D., *Sławni na tarnogórskiej ziemi.* Tarnowskie Góry 2003

Kuzio-Podrucki A, Woźnicki D. *Herb i barwy Tarnowskich Gór*, Tarnowskie Góry 2002

Krzykowska Z. *Zobaczyć niewidzialne. Zabytki sztuki sakralnej w powiecie tarnogórskim*, Tarnowskie Góry 2014

Krzykowska Z, Białas I, Gwóźdź K. *Muzeum w Tarnowskich Górach*, Tarnowskie Góry 1998

Lubosz B. *Kraina gwarków i lasów*, Katowice 1969

Lysik M. *Z kart historii ziemi tarnogórskiej,* Tarnowskie Góry, 1998

Łysik K. *Pałac w Rybnej i jego właściciele*, Tarnowskie Góry 2011

Marciniak M, Wojcik M. *Tarnowskie Góry na srebrze utrwalone*, Tarnowskie Góry 2010

Nadolski P., *Tarnowskie Góry na starych pocztówkach. Tarnowitz O/S auf den alten Postkarten*, Radzionków 2009

Nadolski P, Soida K, Dąbrowski H, Wieczorek E. *Węzeł kolejowy Tarnowskie Góry 1857-2007*, Wyd. Betezda, Rybnik 2007

Nowak J., *Kronika miasta i powiatu Tarnowskie Góry*. Tarnowskie Góry 1927

Ochman M. *Dzieje Żydów w Tarnowskich Górach*, Tarnowskie Góry 2012

Parki i ogrody województwa śląskiego. Red. G. Świderek. Katowice

Piernikarczyk J. *Historja Miasta Tarnowskich Gór 1526-1926*, Katowice 1926

Piernikarczyk J. *Tarnowskie Góry – kolebka przemysłu śląskiego*, Katowice 1926

Piernikarczyk J. *Ilustrowana księga pamiątkowa Górnego Śląska*, Katowice 1926, reprint 1992

Piernikarczyk J. *Pierwsza polska ustawa górnicza czyli „Ordunek Gorny. Historyczny dokument Górnego Śląska z roku 1528*, wyd. własne 1928

Pilch J., *Leksykon zabytków architektury Górnego Śląska.* Warszawa 2008

Ratusze województwa śląskiego i ziem przygranicznych, pr. zbiorowa, Centrum Dziedzictwa Kulturowego Górnego Śląska, Katowice 2000

Rosenbaum M, Rosenbaum S. *Srebrne miasto na czerwonej drodze. Tarnowskie Góry w PRL na fotografiach tygodnika Gwarek*, Tarnowskie Góry 2014

Rożdzieński Walenty *Officina Ferraria, abo huta y warstat z kuźniami szlachetnego dzieła żelaznego (1612),* Katowice-Wrocław 1948

Skała życia. Monografia Górniczych Zakładów Dolomitowych, Praca zbiorowa pod red. M. Wrońskiego, Tarnowskie Góry 1990

Skarby Muzeum w Tarnowskich Górach, Red. Zofia Krzykowska Tarnowskie Góry 2008

Smolorz R, Szczech B, Wyżgoł E. *Zamek w Tarnowicach Starych. Centrum sztuki i dawnego rzemiosła*, Tarnowskie Góry 2012

Sporoń M. S*zkoła trzech wieków. Królewska szkoła realna – Gimnazjum męskie im. Jana II Opolskiego – II Liceum Ogólnokształcące im. St. Staszica w Tarnowskich Górach*, Tarnowskie Góry 2014

Szaraniec L. *Zabytkowe ośrodki miejskie Górnego Śląska i pogranicza*, Katowice 1988

Szczech B. *Tarnogórski kościół świętych Piotra i Pawła w inwentarskich zapisach połowy XVIII wieku*, Tarnowskie Góry 2003

Szlachcic-Dudzicz D. *Tarnowskie Góry. Geneza i najstarsze dzieje górniczego miasta*, Warszawa 2006

Tarnowskie Góry wczoraj i dziś, Praca zbiorowa pod red. J. Drabiny, Tarnowskie Góry 2006

Tarnowskie Góry. Zarys rozwoju powiatu, Praca zbiorowa pod red. H. Rechowicza, Wyd. Katowice 1969

Tarnowskie Góry i okolice. Przewodnik W. Kucia , M. Wroński, T. B. Hadaś, Tarnowskie Góry 1994

Tarnowskie Góry na starych mapach i pocztówkach, wyd. P.P.H.U. Rococo, Bytom 1994

Thullie Cz. *Zabytki architektoniczne ziemi śląskiej,* Katowice 1965

Woerls Reisehandbücher: „Führer durch Tarnowitz und Umgebung, Würzburg-Wien 1891

Wroński M. *Zabytkowy zespół kościelny w Tarnowicach Starych*, Gliwice 1984

Wójcik M. *Tarnogórski rynek. Dzieje domów i mieszkańców*, Tarnowskie Góry 2017

Wyżgoł E. *Tarnogórski Sedlaczek w dziejach miasta i na szlaku węgierskiego tokaju*, Tarnowskie Góry 2014

Żurek F. *Historia Bobrownik Śląskich*, Tarnowskie Góry 2003

Prace studialne

Tarnowskie Góry. Studium historyczno-urbanistyczne. Aut. A. Jankiewicz, B. Małusecki, J. Porębska, PKZ Warszawa 1990 T.I, II, III, IV.

Studium konserwatorskie Śródmieścia Tarnowskich Gór. Aut. A. Fabiańczyk, B. Gołąb, R. Izydorczyk, L. Kostorz, B. Kozłowska-Pizoń, B. Małusecki, P. Pizoń. Pracownia Konserwatorska AKANT Gliwice 1993

13. ANEKSY

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry (8 str.)
2. Gminna Ewidencja Zabytków (klucz oznaczeń 1 str. + 12 str. zestawienia)
3. Mapa zabytków dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne
4. Mapa zabytków dzielnicy Lasowice
5. Mapa zabytków dzielnicy Opatowice
6. Mapa zabytków dzielnicy Osada Jana
7. Mapa zabytków dzielnicy Pniowiec
8. Mapa zabytków dzielnicy Repty Śląskie
9. Mapa zabytków dzielnicy Rybna
10. Mapa zabytków dzielnicy Sowice
11. Mapa zabytków dzielnicy Stare Tarnowice
12. Mapa zabytków dzielnicy Strzybnica
13. Mapa zabytków dzielnicy Śródmieście-Centrum
14. Gmina Tarnowskie Góry - mapa stanowisk archeologicznych
15. Mapa zabytków architektury militarnej

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 1

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
1	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	W dzielnicach: Bobrowniki Śl., Repty Śl., Śródmieście, Sowice, Strzybnica	**Dawna kopalnia kruszcu z XVI w** Granice rozciągają się na całość korytarzy po wyrobiskach kopalni, dawne szyby i sztolnie.	608/66 28 V 1966	Wydobycie na większą skalę od XVI wieku. Zachowane wyrobiska z okresu od końca XVIII do pocz. XX w.
2	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 1	**Budynek *Sedlaczek***	609/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przekształcony w XVIII, XIX i XXwieku
3	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Granice ochrony obejmują obszar miasta zamknięty ulicami: Legionów (dawna Dzierżyńskiego), Karola Miarki, Marszałka Piłsudskiego (dawna Armii Czerwonej), Sobieskiego, Teofila Królika	**Układ urbanistyczny miasta Tarnowskie Góry**	610/66 27 IV 1966	Powstanie układu urbanistycznego o charakterze miejskim w pocz. XVI w, następnie rozszerzonego o dzisiejszy Rynek i rejon ul. Krakowskiej po 1548 r. Układ wchłonął 2 dawne wsie: Lyszcze – dziś ul. Górnicza i Blaszynę (rejon Strzeleckiej - Powstańców.
4	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Gliwicka 12	**Kościół parafialny pod wezwaniem świętych Piotra i Pawła**	611/66 15 IV 1966	Z XVI wieku, przebudowany w XIX i XX w
5	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Plac Gwarków	**Dzwonnica gwarków**	612/66 15 IV 1966 A/700/2020 14.04.2020	Z XVI wieku. (Faktycznie oryginał dzwonnicy pochodził z końca XVIII w. Obecna jest w większości repliką powstałą podczas instalacji na Placu Gwarków w 1955 r. i podczas remontu w 1988 r.)
6	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 17	**Budynek mieszkalny I**	613/66 15 IV 1966	Z XVI wieku
7	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 17	**Budynek mieszkalny II**	614/66 15 IV 1966	Z XVI wieku gruntowanie przekształcony w XIX wieku

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 2

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
8	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 18	**Budynek mieszkalny**	615/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XVIII wieku
9	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 1	**Budynek mieszkalny**	616/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku Fasada klasycystyczna
10	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 2	**Budynek mieszkalny**	617/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku
11	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 3	**Budynek mieszkalny**	618/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przekształcony
12	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 4	**Budynek mieszkalny**	619/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku
13	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 5	**Budynek mieszkalny**	620/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przekształcony w epoce klasycyzmu
14	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Gliwicka 6	**Budynek mieszkalny**	621/66 15 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku
15	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Gliwicka (b.nr)	**Kościół cmentarny pod wezwaniem świętej Anny**	622/66 27 IV 1966	Z XVII wieku Barokowy
16	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 12	**Kościół ewangelicki**	623/66 27 IV 1966 A/610/2020 28.02.2020	Z XVIII wieku przebudowany w XX wieku Neoromański
17	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Górnicza 7	**Budynek mieszkalny (tzw. "Dworek Goethego")**	624/66 28 V 1966	Z XVIII wieku

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 3

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
18	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 3	**Budynek mieszkalny**	625/66 27 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku
19	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 13	**Budynek mieszkalny (od poł. XIX w do 1930 r. Hotel pod Lipami)**	626/66 27 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XX wieku
20	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 15	**Budynek mieszkalny**	627/66 27 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku
21	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 16	**Budynek mieszkalny**	628/66 27 IV 1966	Z XVI wieku przebudowany w XVIII wieku
22	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Zamkowa 2	**Budynek mieszkalny**	629/66 2 V 1966	Z XVI wieku gruntowanie przekształcony w XIX wieku
23	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Opolska 1	**Budynek usługowy (dawny hotel "Wolne Miasto Górnicze" ("Freie Bergstadt"))**	630/66 2 V 1966	Z XVI wieku przebudowany w XIX wieku Fasada klasycystyczna
24	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Górnicza 23	**Budynek mieszkalny (chata górnicza)**	631/66 28 V 1966	Z XIX wieku, zachowane tylko mury obwodowe
25	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Królika 20	**Budynek mieszkalny**	632/66 28 V 1966	Z XVI wieku przebudowany
26	**Tarnowskie Góry – Rybna** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Powstańców Warszawskich 90	**Pałac z parkiem**	637/66 2 V 1966	Z XVIII wieku Późnobarokowy
27	**Tarnowskie Góry Tarnowice Stare** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Niedziałkowskiego 2	**Kościół parafialny pod wezwaniem świętego Marcina wraz z murem cmentarnym**	638/66 2 V 1966 A/732/2020 31.03.2020	Z XV wieku Barokowy z pozostałościami gotyckimi

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 4

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
28	**Tarnowskie Góry Tarnowice Stare** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Pyskowicka 39	**Zamek z parkiem**	639/66 2 V 1966	Z XVI wieku
29	**Tarnowskie Góry Pniowiec** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Jagodowa 134 (w roku 1966: Wiejska 74)	**Dom (chałupa)**	648/66 28 V 1966	Z XIX wieku
30	**Tarnowskie Góry Bobrowniki Śląskie** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Główna, naprzeciw budynku nr 21	**Kaplica**	656/66 28 V 1966	Z XIX wieku
31	**Tarnowskie Góry Bobrowniki Śląskie** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Spacerowa 3 (w roku 1966: Stawowa) 3	**Stodoła**	657/66 28 V 1966	Z XVIII wieku **zabytek nie istnieje**
32	**Tarnowskie Góry – Repty** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski		**Park krajobrazowy usytuowany na obu zboczach doliny rzeczki Dramy** Granice obejmują całość założenia na obszarze około 200 ha pomiędzy ogrodzeniem od północy, osadą Repty Stare od południa, drogą z Rept do Tarnowic Starych od wschodu i gruntami ornymi PGR Tarnowice Stare od zachodu	660/66 30 XII 1966	Z XIX wieku
33	**Tarnowskie Góry Repty Stare** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica W. Witosa 95a (w roku 1966: Wyzwolenia 68)	**Budynek mieszkalny**	661/66 28 V 1966	Z XVIII wieku **zabytek nie istnieje**
34	**Tarnowskie Góry Strzybnica** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Przy zbiegu ulic Pułaskiego (dawniej 1 Maja) i Sudeckiej (dawniej Poprzeczna)	**Kaplica**	998/69 18 II 1969	Zbudowana około połowy XVIII wieku

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 5

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
35	**Tarnowskie Góry Repecko** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Na polach ornych między rzeką Stołą a torami kolejowymi do Strzybnicy	**Osada otwarta kultury łużyckiej**	1331/85 18 VI 1985	Z przełomu epoki brązu i okresu halsztackiego
36	**Tarnowskie Góry** miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Pomiędzy ulicami: Legionów, Lipową i Ogrodową budynek d. zarządu: ul. Legionów 35 willa: ul. Ogrodowa 1 pałacyk: ul. Lipowa 3	**Zespół pałacowo-parkowy dawnego zarządu dóbr hrabiów Henckel von Donnersmarck, który tworzą:** **1) park** **2) budynek dawnego zarządu (obecnie Zespół Szkół Artystyczno-Projektowych)** **3) willa (obecnie hotel i dom weselny)** **4) pałacyk (obecnie SPZOZ Zakład Pulmunologii)** **5) dwie drogi dojazdowe – tworzące obecnie aleję lipową**	1481/92 6 VIII 1992 A/646/2020 08.06.2020	Park o charakterze kwaterowym, założony w latach 70-tych XIX wieku. Budynek dawnego zarządu wzniesiony w latach 1870-1890 w stylu neoklasycyzmu. Willa wzniesiona około 1910 roku w stylu neoklasycyzmu z elementami secesji. Pałacyk wzniesiony ok. 1890 roku w stylu neorenesansu.
37	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry Powiat Tarnogórski	Ulica Krakowska 12	**Budynek (kamienica)**	1545/94 29 VIII 1994	Starszy budynek, gruntownie rozbudowany w 1910-11 roku według projektu Mrowitza W stylu historyzmu
38	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry Powiat Tarnogórski	Ulica Krakowska 16	**Budynek (kamienica)**	1535/93 15 IX 1993	Wzniesiony w 1906 roku według projektu H. Pischtzka W stylu secesyjnym (oficyny bezstylowe)
39	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Wajdy 8	**Budynek dawnego lazaretu górniczego (obecnie budynek mieszkalny)**	1499/92 18 IX 1992 A/714/2020 12.04.2020	Wzniesiony na początku XIX wieku (przed 1808 rokiem) dla Spółki Brackiej. Bez wyraźnych cech stylowych
40	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 4	**Budynek ratusza**	1631/96 30 IV 1996 A/585/2019 09.12.2019	Wzniesiony w latach 1896-1898 według projektu architekta wrocławskiego H. Gutha jako gmach magistratu. W stylu neorenesansu północnego

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 6

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
41	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Ulica Józefa Piłsudskiego 12	**Budynek poczty**	1632/96 30 IV 1996	Wzniesiony w 1907 roku według projektu berlińskiego architekta Hane. W stylu neobarokowym
42	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. T. Kościuszki 5	**Budynek dawnej strzelnicy brackiej**	116/04 30 IV 2004	Wzniesiony w latach 1903-1904, o cechach eklektycznych
43	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	Rynek 14	**Budynek usługowy (pierwotnie własność Vorschussverein – Towarzystwa Zaliczkowego), ob. bank PKO BP**	17/99 25 V 1999	Wzniesiony w r. 1908 w stylu eklektycznym z elementami neobaroku
44	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Legionów 35	**Figury Święty Jan Nepomucen i Święty Florian, usytuowane przed dawnym zarządem dóbr hrabiów Henckel von Donnersmarck**	B/629/92 21 VIII 1992	późnobarokowe, I poł. XVIII w
45	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	w pobliżu ul. Pyskowickiej i granicy miasta	**Stanowisko archeologiczne – osada z okresu rzymskiego** W rozwidleniu rzeki Dramy	C/821/68	okres rzymski, kultura przeworska, wczesne średniowiecze
46	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Kard. St. Wyszyńskiego	**Stanowisko archeologiczne – stożkowaty gródek rycerski (?)**	C/1332/85 5 VI 1985	XIV wiek
47	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Bytomska 22	**Zespół witraży w kościele O.O. Kamilianów**	B/590/85 28.I.1985	1907 r.
48	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Bytomska 22	**Zespół witraży w klasztorze O.O. Kamilianów**	B/589/85 28.I.1985	1907 r.
49	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Kościuszki 9	**Budynek kasyna wojskowego przy koszarach 156 Regimentu Piechoty, w latach 1922-39 11 p.p.**	A/230/10 22.06.2010	**Decyzja o wpisie z 2015 r. została zaskarżona, ostatecznie nie uzyskała statusu prawomocnej**

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 7

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
50	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Proletariacka 8	**Budynek dawnej katolickiej szkoły wiejskiej**	A/319/10 02.11.2010	ok. 1890 r.
51	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Witosa	**Kościół św. Mikołaja wraz z cmentarzem i murem cmentarnym**	A/340/11 27.05.2011	1872 r.
52	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Piłsudskiego 1	**Budynek dawnego Królewskiego Gimnazjum Realnego – II Liceum Ogólnokształcącego im. St. Staszica**	A/358/11 07.12.2011	1874-75 r.
53	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Wyspiańskiego 1-3	**Budynek szkolny w stylu modernistycznym**	A/389/12	1932
54	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Witosa	**Zespół witraży ornamentalnych i figuralnych w kościele parafialnym św. Mikołaja w Reptach Śl.**	B/243/12 26.11.2012	1872
55	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Wodociągowa 2	**Stacja wodociągowa „Staszic” z szybami Maszynowym i Staszic, bud. kotłowni, warsztatu, portierni, łażni, magazynu, ogrodzenie, podziemne hale A, B i C wraz z reliktami wyposażenia technicznego**	A/464/16 03.08.2016	koniec XIX w, 1903, do 1942
56	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Witosa 75	**Ruina nadszybia sztolniowego szybu „Karlik”**	A/482/2016 26.08.2016	1821-34
57	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Kard. Wyszyńskiego	**Park Miejski**	A/483/16 23.08.2016	1903-1930
58	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Komuny Paryskiej i A. Zawiszy	**Roznos sztolni „Boże Wspomóż” wraz z terenem w bezpośrednim otoczeniu**	A/497/2018 01.03.2018	1785-88

1. Obiekty wpisane do rejestru zabytków na terenie Gminy Tarnowskie Góry str. 8

l.p.	Jednostka administracyjna	Adres	Obiekt	Nr rejestru, Data wpisu (nowy nr wpisu)	Czas powstania, Autor, Styl Uwagi
59	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	UL.Opolska 51	**Wieża wodna**	A/557/2019 30.09.2019	1916
60	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Bytomska 14	**Kamienica**	A/558/2019 10.10.2019	1908
61	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Zamkowa 12	**Dawny zamek miejski, obecnie budynek mieszkalny**	A/613/2020 07.02.2020	ok. 1575, rozbudowany w XIX w.
62	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Rynek 5	**Dawny Dom Cochlera, dziś kamienica przyrynkowa, mieszkalno-usługowa**	A/719/2020 19.10.2020	XVII w., przekształcony w XIXw.
63	**Tarnowskie Góry** Miasto Tarnowskie Góry powiat Tarnogórski	ul. Gliwicka 66	**Cmentarz żydowski wraz z domem przedpogrzebowym i ogrodzeniem murowanym**	A/742/2021	założony w 1821 r., dom przedpogrzebowy z 1894 r.

2. Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Tarnowskie Góry

Klucz oznaczeń w spisie zabytków włączonych do GEZ

Spis utworzono w arkuszu kalkulacyjnym programu Microsoft Excel.
Zamieszczona tabela nie jest Gminną Ewidencją Zabytków (GEZ to zbiór papierowych kart adresowych), lecz skorowidzem zawierającym informacje z tych kart, z wyjątkiem zdjęcia i daty utworzenia karty. Większość kart została utworzona pomiędzy kwietniem i grudniem 2012 r., w niektórych były później nanoszone poprawki (adresy, datowanie).

Od września 2019 roku nieliczne poprawki i zmiany są nanoszone na bieżąco, w miarę pojawiania się nowych informacji lub nowych wpisów do rejestru zabytków, z obowiązkiem utworzenia nowej karty.

Skorowidz jest alfabetyczny co do nazwy ulicy - dla zawartości GEZ z czasu jej zakładania. Na końcu skorowidza są cztery rekordy „wielkoobszarowe", których nie można przypisać do konkretnych ulic oraz kilka rekordów dopisanych po 2013 r. na skutek nowych wpisów do rejestru wojewódzkiego, ewidencji wojewódzkiej lub utworzenia dla obiektów tzw. „białych kart".
Większość zabytków wpisanych w latach 2012-2021 do rejestru wojewódzkiego była już w GEZ, do danego rekordu dodano jedynie numer rejestrowy i datę decyzji o wpisie.

Zawartość poszczególnych kolumn:
A – rodzaj adresu (ulica, plac, rejon)
B – nazwa ulicy, placu itp.
C – numer adresowy
D – dzielnica
E – pierwotne przeznaczenie obiektu lub jego nazwa własna
F – obecny rodzaj użytkowania
G – datowanie
H – numer rejestru zabytków województwa śląskiego
I – dokładna lokalizacja (koordynaty geograficzne), uwagi

Nazwy ulic podane w sposób np.: Korola / Topolowa oznaczają lokalizację na skrzyżowaniu.

Oznaczenie kolorów wierszy:
Biały – zabytki kubaturowe, punktowe i zespoły umieszczone w GEZ
Łososiowy – zabytki rejestrowe umieszczone w GEZ
Różowy – zabytki nieistniejące w stosunku do stanu z 2012 r.
Niebieski – park kulturowy
Zielony – stanowiska archeologiczne

Oznaczenia stanowisk archeologicznych np. „AZP 94-46 nr 2" oznaczają sekcję mapy i numer stanowiska na tej sekcji w Archeologicznym Zdjęciu Polski – ewidencji prowadzonej przez wojewódzkich konserwatorów zabytków.

ul.	1 Maja	6	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	1 Maja	13	Lasowice	kamienica	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	1 Maja	15	Lasowice	kamienica	mieszkalny	koniec XIX / pocz. XX w.		
ul.	1 Maja	19	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	1 Maja	16	Lasowice	kamienica	mieszkalny	koniec XIX / pocz. XX w.		wyburzony w 2020 r.
ul.	11 Listopada	2	Strzybnica	bud. mieszkalny	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	22 Stycznia	3	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	3 Maja	12	Lasowice	bud. mieszkalny	mieszkalny	ok. 1928		
ul.	3 Maja	14	Lasowice	bud. mieszkalny	mieszkalny	ok. 1928		
ul.	Astrów		Osada Jana	schron polowy wg instrukcji saperskiej	składzik	1939		
ul.	Batorego S. (rejon)		Bobrowniki Śl.	schron polowy	nieużytkowany	1937?		
ul.	Boczna	5	Sowice	bud. mieszkalny	mieszkalny	koniec XIX w.		częściowo pustostan
ul.	Boczna	6	Sowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Boczna	7	Sowice	bud. mieszkalny	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	Bohaterów Monte Cassino	1	Śródm.-Centrum	bud. mieszkalny	mieszkalny	1912		
ul.	Bohaterów Monte Cassino	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913		
ul.	Bohaterów Monte Cassino	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913		
ul.	Bondkowskiego	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny wielorodz.	1902, 1926		
ul.	Bondkowskiego	2	Śródm.-Centrum	d. szkoła ewangelicka (druga siedziba)	usługowy (Cech Rzemiosł Różnych)	1854, przebud. 1932-33		
ul.	Broniewskiego	1	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Broniewskiego	6	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Broniewskiego	9,11	Lasowice	bud. mieszkalny bliźniaczy	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Broniewskiego	10	Lasowice	bud. mieszk., stodoła	nieużytkowany	pocz. XX w., 1930		
ul.	Broniewskiego	12	Lasowice	kamienica	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Bytomska	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1905		
ul.	Bytomska	2	Śródm.-Centrum	bud. mieszkalny w typie chaty	mieszkalno-usługowy	pocz. XIX w., 1907 (szczyt)		
ul.	Bytomska	4	Śródm.-Centrum	willa miejska	usługowy	1906		
ul.	Bytomska	6, 6a, 6b	Śródm.-Centrum	d. siedziba Spółki Brackiej	bank, KP Policji	I poł. XIX w., 1901, 1909-13		
ul.	Bytomska	8	Śródm.-Centrum	willa miejska	NZOZ, KP Policji	1901		
ul.	Bytomska	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1880		
ul.	Bytomska	10	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny wielorodz.	1897, 1907		
ul.	Bytomska	11	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny wielorodz.	1894		
ul.	Bytomska	12	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny wielorodz.	1895		
ul.	Bytomska	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1880		
ul.	Bytomska	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1908	A/558/2019 z dn. 10.10.2019	
ul.	Bytomska	15	Śródm.-Centrum	willa miejska	siedziba M.O.P.S.	1909		
ul.	Bytomska	16	Osada Jana	willa miejska	mieszkalny	kon. XIX w.		
ul.	Bytomska	16a	Osada Jana	bud. mieszkalny	mieszkalny	1936		
ul.	Bytomska	17	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalno-usługowy	1913		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	d. szpital odwykowy i kościół	Kościół i szpital o.o. Kamilianów	1906-07		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	zespół witraży w d. zakładzie odwykowym (szpitalu	witraże	po 1906	B/589/85 z 28.01.85	
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	zespół witraży w kościele św. Jana Chrzciciela	witraże	po 1906	B/590/85 z 28.01.85	
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	park d. zakładu odwykowego św. Jana	park	1908		wiek drzewostanu ok 110 lat
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	krzyż misyjny przy kościele	†	1950		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	krzyż kamienny na cmentarzyku	†	poł. XX w.		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	grota maryjna, figury	⌂	ok. 1910		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	krzyż drewniany przy kościele	†	XX w.		
ul.	Bytomska	22	Osada Jana	krzyż drewniany „na Galenbergu"	†	XX w.		
ul.	Cebuli	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny wielorodz.	pocz. XX w.		
ul.	Cebuli	13	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz. (6 mieszkań)	mieszkalny	1937		
ul.	Cebuli	15	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	ok. 1936		
ul.	Cmentarna		Lasowice	krzyż na cmentarzu	†	II poł. XX w.		
ul.	Czarnohucka	5	Sowice	kamienica	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Czarnohucka	7	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Czarnohucka	18	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Czarnohucka	23	Sowice	krzyż przydrożny	†	1893		wykonał: V. Zoglowek Beuthen
ul.	Częstochowska	12	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz. (kolejowy)	mieszkalny	1906		
ul.	Częstochowska	24	Lasowice	zespół oczyszczalni ścieków, budynek mieszk.-administr	w trakcie wyburzania	1929		z zespołu zachowana jedynie willa przy ulicy
ul.	Częstochowska	28	Lasowice	kamienica	mieszkalny	ok. 1895		
ul.	Częstochowska	36	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Częstochowska	44	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	1936		
ul.	Częstochowska	46	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Częstochowska	54	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1925		
ul.	Częstochowska	60	Lasowice	krzyż przydrożny	†	1936		
ul.	Częstochowska (rejon)		Śródm.-Centrum	zespół stacji kolejowej Tarn. Góry	stacja kolejowa PKP	od 1857		bud. dworca 1887-88, magazyn 1885-1914, stara lokomotywow. (od 1883) wieża ciśnień 1913, bud. mieszk. 1889-9
ul.	Dąbrowskiego	9	Osada Jana	stan. archeol. - cmentarzysko	AZP 94-46, nr 15	okres nowożytny		50°26'18" N, 18°52'04" E
ul.	Długa	1	Repty Śl.	krzyż przydrożny	†	1871		

ul.	Długa	97	Repty Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	I ćw. XX w.		
ul.	Długa		Bobrowniki Śl.	park kulturowy „Hałda Popłuczkowa"	miejsce widokowe	1840-1912, 1944 (bunkry)		
ul.	Długa / Staszica		Repty Śl.	krzyż przydrożny	†	pocz. XX w.		
ul.	Dolna	1	Śródm.-Centrum	d. magazyn (zachodnia część posesji	usługowy	II poł. XIX w.		
droga	droga wojew. DW908		Lasowice	krzyż przydrożny	†	II poł. XX w.		krzyż zastąpiony nowym w 2016 r
ul.	Edukacji Narodowej	6	Pniowiec	krzyż przydrożny	†	I poł. XX w.		
rejon	Edukacji Narodowej	boisko	Pniowiec	stan. archeol. - osada	AZP 93-45, nr 6	pradzieje, epoka kamienna		50°29'05" N, 18°48'14" E
rejon	Edukacji Narodowej	k. tartaku	Pniowiec	stan. archeol. - osada lub pracownia?	AZP 93-45, nr 5	epoka kamienna		50°29'14" N, 18°48'08" E
rejon	Edukacji Narodowej		Pniowiec	pomnik w lesie w okolicy zalewu	pomnik	1959		
rejon	Fabryczna		Sowice	schron polowy wg instrukcji saperskiej	nieużytkowany	1939		
rejon	Fabryczna		Sowice	zespół 2 lokomotywowni, 2 wieże ciśnień, lokomotywa	budynki stacyjne PKP	1886-1914		
ul.	Gliwicka	1	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	XVI-XVII w.	A/616/66 z 15.04.66	
ul.	Gliwicka	2	Śródm.-Centrum	d. szkoła ewangelicka	siedziba S.M.Z.T.	przed 1754	A/856/2021 z 26.07.2021	
ul.	Gliwicka	3	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	XVI, XVII w	A/618/66 z 15.04.66	
ul.	Gliwicka	4	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	XVI w.	A/857/2021 z 26.07.2021	
ul.	Gliwicka	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1550-1582, XIX w.	A/620/66 z 15.04.66	
ul.	Gliwicka	6	Śródm.-Centrum	d. pierwszy urz. górn.-admin., kamienica	mieszkalno-usługowy	I poł. XVI, XIX i XX w.	A/621/66 z 15.04.66	
ul.	Gliwicka	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	XVII w., XIX w.		
ul.	Gliwicka	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	II poł. XIX w.		
ul.	Gliwicka	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	XVIII w, 1883-88, 1905		
ul.	Gliwicka	12	Śródm.-Centrum	kościół katolicki p.w. Piotra i Pawła	kościół	1531, 1545, 1563, 1848-51	A/611/66 z 15.04.66	
ul.	Gliwicka	12	Śródm.-Centrum	krzyż drewniany na ścianie kościoła	†	XX w.		
ul.	Gliwicka	12	Śródm.-Centrum	krzyż misyjny przy kościele	†	1966		
ul.	Gliwicka	12	Śródm.-Centrum	krzyż kamienny na postumencie	†	1859		
ul.	Gliwicka	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1924		
ul.	Gliwicka	14	Śródm.-Centrum	dom parafialny	dom parafialny (plebania)	1873		
ul.	Gliwicka	14	Śródm.-Centrum	figura na postumencie	⌂	I poł. XX w.		
ul.	Gliwicka	16	Śródm.-Centrum	d. wikarówka	mieszkalny	1818		
ul.	Gliwicka	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1902-03		
ul.	Gliwicka	18	Śródm.-Centrum	d. szkoła parafialna	mieszkalny	poł. XVIII w., nadb. 1958		
ul.	Gliwicka	19	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1885		
ul.	Gliwicka	21	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	I poł. XIX w., 1874, 1890		
ul.	Gliwicka	22	Śródm.-Centrum	przytułek	dom opieki s.s. Boromeuszek	XIX w., rozb. 1878, 1995		
ul.	Gliwicka	24	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Gliwicka	25	Śródm.-Centrum	d. szkoła górnicza	mieszkalno-usługowy	1857		
ul.	Gliwicka	27	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1914		
ul.	Gliwicka	32	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1925		
ul.	Gliwicka	33	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1880		
ul.	Gliwicka	57	Śródm.-Centrum	krzyż kamienny na postumencie	†	pocz. XIX w.		
ul.	Gliwicka	66	Śródm.-Centrum	żydowski dom pogrzebowy	pustostan	1894		po wpisie do rejestru zabytków zredagowano jedną wspólną kartę dla cmentarza i domu pogrzebowego
ul.	Gliwicka	66	Śródm.-Centrum	cmentarz żydowski	cmentarz	od 1822-39	A/742/2021 z dn. 07.01.2021	
ul.	Gliwicka	228	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	pocz. XX w.		
ul.	Gliwicka	229	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Gliwicka	234	Repty Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Gliwicka	244	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Gliwicka	252	Repty Śl.	krzyż pamiątkowy hr. Gustawa von Ballestrema	†	1908		
ul.	Gliwicka	255	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX / pocz. XX w.		bardzo zniekształcony
ul.	Gliwicka	257	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w., przeb. pocz. XXI w.		bardzo zniekształcony
ul.	Gliwicka		Śródm.-Centrum	krzyż misyjny przy kościele św Anny	†	1985		
ul.	Gliwicka		Śródm.-Centrum	cmentarz św. Anny	cmentarz	od 1559, 1938-42, 1965		
ul.	Gliwicka		Śródm.-Centrum	kościół cmentarny św. Anny	kościół	1612-19, 1846-47	A/622/66 z 27.04.66	
rejon	Gliwicka		Śródm.-Centrum	schron polowy wg instrukcji saperskiej	nieużytkowany	1939		
ul.	Gliwicka / Jaworowa		Repty Śl.	krzyż przydrożny tzw. Napoleoński	†	XIX w.		
ul.	Gliwicka / Niemcewicza		Repty Śl.	krzyż pamiątkowy Powstańców Śląskich	†	po 1921		
ul.	Gliwicka / Żeromskiego		Repty Śl.	krzyż przydrożny	†	ok. 1950		
ul.	Główna	2	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX / pocz. XX w.		
ul.	Główna	3	Bobrowniki Śl.	stodoła	bud. gospodarczy	II poł. XIX w.		
ul.	Główna	12	Bobrowniki Śl.	stodoła	stodoła	koniec XIX / pocz. XX w.		
ul.	Główna	14	Bobrowniki Śl.	zabudowania gospodarcze	gospodarczy	koniec XIX / pocz. XX w.		
ul.	Główna	15	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w., przebud.		bardzo zniekształcony
ul.	Główna	21	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Główna	21	Bobrowniki Śl.	kaplica	kaplica	kon. XVIII w.	A/6569/66 z 28.05.66	
ul.	Główna	32	Bobrowniki Śl.	chata, zabudowania gospodarcze	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	Główna	37	Bobrowniki Śl.	zabudowania gospodarcze	gaspodarcze	koniec XIX w.		
ul.	Główna	43	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Główna	47	Bobrowniki Śl.	krzyż przydrożny	†	ok. 1970		reklama zakładu kamieniarskiego
ul.	Górnicza	1	Śródm.-Centrum	d. areszt miejski	mieszkalno-magazynowy	ok. 1850		

ul.	Górnicza	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1837		
ul.	Górnicza	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	kon. XIX w.		
ul.	Górnicza	4	Śródm.-Centrum	żyd. dom kahalny	usługowy (ZUS)	ok. 1912		
ul.	Górnicza	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	kon. XIX w.		
ul.	Górnicza	7	Śródm.-Centrum	d. zajazd	usługowy („Dworek Goethego")	XVIII w., XIX w.	A/624/66 z 27.04.66	
ul.	Górnicza	11	Śródm.-Centrum	kamienica (całość z Legionów 17)	mieszkalny	1912		
ul.	Górnicza	15	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	XIX / XX w		
ul.	Górnicza	17	Śródm.-Centrum	krzyż kamienny na postumencie	†	1878		
ul.	Górnicza	23	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	1821	A/631/66 z 28.05.66	(część budynku została rozebrana)
ul.	Górnicza	26	Śródm.-Centrum	kamienica narożna	mieszkalno-usługowy	1898-99		
ul.	Górnicza	27	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1888		
ul.	Górnicza	29	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	I poł. XIX w., 1882		
ul.	Górnicza	34	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Górnicza	36	Śródm.-Centrum	strażnica straży pożarnej	strażnica straży pożarnej	1912		
ul.	Górnicza	37	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1909		
ul.	Górnicza	39	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	poł. XIX w.		
ul.	Górnicza	40	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1928		
ul.	Górnicza	41	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Górnicza	42	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	II poł. XIX w.		
ul.	Górnicza	43	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1900		
ul.	Górnicza	44	Śródm.-Centrum	kamieniczka	mieszkalny	I poł. XIX w., 1883-1886		
ul.	Górnicza	46	Śródm.-Centrum	kamieniczka	mieszkalny	I poł. XIX w., 1883-1886		
ul.	Górnicza	48	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	I poł. XIX w., 1883-1886		
ul.	Górnicza	52	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	1936		
ul.	Górnicza	53	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	1885		
ul.	Grodzka	2	Sowice	krzyż przydrożny	†	1885		
ul.	Grodzka	3	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Grodzka	10	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920, nadbudowany		
ul.	Grodzka	11	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Grodzka	12	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Grodzka	17	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Grodzka	23a	Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 14	epoka kamienna, okres nowożytny		50°27'37" N, 18°51'02" E
ul.	Grodzka	29	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Grodzka	31	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Grodzka	33	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930, rozbud. 1960		
ul.	Grodzka	38	Sowice	chałupa murowana, bud. gospod	mieszkalny	koniec XIX w., przebud.		
ul.	Grodzka	40	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Grodzka	45	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	II poł. XIX w.		
ul.	Grodzka	49	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Grodzka	51	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Grodzka	52	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900, przeb. ok. 1960		
ul.	Grodzka	55	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Grodzka	59	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Grodzka	64	Sowice	bud. mieszk. wielorodz. , bud. gospodarcze	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Grzybowa	3	Strzybnica	stan. archeol. - osada	AZP 93-45, nr 8	neolit, kultura ceramiki sznurowej		50°28'27" N, 18°48'32" E
ul.	Grzybowa	32	Strzybnica	krzyż przydrożny	†	ok. 1980, figura wcześniejsza		
ul.	Grzybowa	37b	Strzybnica	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 3	późne średniowiecze		50°28'22" N, 18°48'57" E
ul.	Grzybowa	58	Strzybnica	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 4	mezolit, kultura łużycka VB-HC		50°28'13" N, 18°49'13" E (70x100 m)
ul.	Grzybowa	78	Sowice	stan. archeol. - osady:	AZP 94-46, nr 5	mezolit, ceram. sznur, łużycka ep. brązu		50°28'08" N, 18°49'26" E
rejon	Grzybowa		Strzybnica	stan. archeol. - osady:	AZP 94-46, nr 3	mezolit, kultura łużycka VB-HC, kult. przeworska		50°28'07" N, 18°49'17" E, C/1331/85 z 18.06.85
rejon	Grzybowa		Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 6	epoka kam., kult. łużycka, kult. przeworska		50°28'06" N, 18°49'26" E
pl.	Gwarków		Śródm.-Centrum	dzwonnica gwarecka	dzwonnica	XVIII w (?), 1955	A/700/2020 z dn. 25.09.2020 r.	(w większości replika z ok. 1986 r.)
ul.	Husarska	9	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Hutnicza	2	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	1903		
ul.	Jacka św.	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1883, 1890		
ul.	Jagodowa	21	Pniowiec	stodoła	bud. gospodarczy	pocz. XX w		
ul.	Jagodowa	72	Pniowiec	szkoła podstawowa	szkoła podstawowa	1899, 1938		
ul.	Jagodowa	128	Pniowiec	krzyż przydrożny	†	ok. 1930		
ul.	Jagodowa	134	Pniowiec	chałupa drewniana zrębowa	bud. gospodarczy ?	XIX w., przebud.między 1947-64	A/648/66 z 28.05.66	pierwotny adres Wiejska 74
ul.	Jagodowa		Pniowiec	krzyż misyjny przy kościele	†	1978		
ul.	Jagodowa / Poczty Gd.		Pniowiec	krzyż przydrożny drewniany	†	ok. 1980, figura starsza		
ul.	Jagodowa / Rzeczna		Pniowiec	krzyż przydrożny	†	1899		
rejon	Janasa		Stare Tarnowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 9	późne średniowiecze		50°26'49" N, 18°48'54" E
ul.	Janasa		Stare Tarnowice	krzyż kamienny na cmentarzu	†	1875		
ul.	Jodłowa	2	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Jodłowa	4	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Jurczyka	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1896		

ul.	Jurczyka	3	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalno-usługowy	II poł. XIX w.		
ul.	Kaczyniec	2	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka + kamieniczka	usługowy	I poł. XIX w., ok. 1880		
ul.	Kaczyniec	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	II poł. XIX w.		
ul.	Kaczyniec	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890		
ul.	Kaczyniec	8	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	1898		
ul.	Kaczyniec	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	przed 1865, 1896		
ul.	Kaczyniec	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1902		
ul.	Kaczyniec	20	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	usługowy (studio urody)	pocz. XX w, przebudowany		
ul.	Kolejowa	93	Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 19	ep. brązu, średniowiecze, okres nowożytny		50°27'30" N, 18°51'19" E
ul.	Kombatantów	14	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Kombatantów	17	Strzybnica	krzyż przydrożny drewniany	†	ok. 1920-1930		
ul.	Kombatantów	26	Strzybnica	stodoła	gospodarczy	1 ćw. XX w.		
ul.	Kombatantów	28	Strzybnica	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Kombatantów	33	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1880		
ul.	Kombatantów	33	Strzybnica	kaplica	kaplica	1756	A/998/69 z 18.02.69	
ul.	Kombatantów	33	Strzybnica	krzyż przydrożny drewniany	†	ok. 1920-1930		
ul.	Kopernika	6	Osada Jana	bud. mieszk.	mieszkalny	1932		
ul.	Kopernika	12	Osada Jana	willa miejska	mieszkalny	1929		
ul.	Korfantego	3	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		obiekt wyburzony
ul.	Korfantego	12	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1928		
ul.	Korfantego	13,15	Lasowice	bud. mieszkalny bliźniaczy	mieszkalny	ok. 1925		
ul.	Korfantego	29	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1925		
ul.	Korola	14	Bobrowniki Śl.	stodoła	gospodarczy	II poł. XIX w., skrócona 2006		skrócona w 2006 r.
ul.	Korola	28	Bobrowniki Śl.	mieszk. wielorodz, świetlica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Korola	32	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	kon. XIX / pocz. XX w.		
ul.	Korola	36	Bobrowniki Śl.	stodoła	bud. gospodarczy	II poł. XIX w.		
ul.	Korola	38	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Korola	40	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Korola	53	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w., rozbud. 1975		
ul.	Korola / Topolowa		Bobrowniki Śl.	krzyż przydrożny	†	1913		
ul.	Kościelna	17	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Kościelna	32	Strzybnica	bud. mieszk. wielorodz. dla urzędników	nieużytkowany	ok. 1890		
ul.	Kościelna	36	Strzybnica	dom parafialny	plebania	1887		
ul.	Kościelna	42a	Strzybnica	d. siedziba Towarzystwa Katolickiego, kaplica św. Krzyża	dom kultury, biblioteka	1907		
ul.	Kościelna	42a	Strzybnica	krzyż kamienny przy kaplicy	†	koniec XIX w.		
ul.	Kościelna	48	Strzybnica	krzyż przydrożny drewniany	†	I poł. XX w.		
ul.	Kościelna	50	Strzybnica	stan. archeol. - osada	AZP 93-45, nr 7	ep. kam., okr. rzymski, średniow		50°28'27" N, 18°48'20" E
ul.	Kościelna	71	Strzybnica	bud. mieszk. wielorodz.	usługowy	ok. 1905		
ul.	Kościelna	73	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Kościelna	75	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1905		
ul.	Kościelna	77-79	Strzybnica	bud. mieszk. bliźniacze	mieszkalno-usługowy	ok. 1905		
ul.	Kościelna	81	Strzybnica	d. budynek mieszk. pracowników huty	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		
ul.	Kościelna	83	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Kościelna	93	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Kościelna		Strzybnica	kościół Najśw. Serca Jezusowego i MB Fatimskie	kościół	1885-87, 1925-27		
ul.	Kościelna		Strzybnica	krzyż kamienny przy kościele NMP	†	1898		
ul.	Kościelna		Strzybnica	trzy krzyże na cmentarzu	†	1936, 1940, 2003		fund, Adolf i Józef Michalik/H Mazni – Kroener Tarnowitz
ul.	Kościelna / Karłowicza		Strzybnica	krzyż przydrożny	†	ok. 1930, 2009		
ul.	Kościuszki	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny wielorodz.	1914		
ul.	Kościuszki	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny wielorodz.	1914		
ul.	Kościuszki	5	Śródm.-Centrum	d. strzelnica bractwa kurkowego	nieużytkowany	1903	A/116/04 z 30.04.04	
ul.	Kościuszki	9	Śródm.-Centrum	d. kasyno wojskowe	nieużytkowany	1914-17		procedura wpisu do rejestru nie została zakończona
ul.	Krakowska	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890, 1929		
ul.	Krakowska	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1885		
ul.	Krakowska	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	poł. XIX w., 1870		
ul.	Krakowska	5	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	I poł. XIXw., 1870-1900		
ul.	Krakowska	6	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	1871, 1900-05		
ul.	Krakowska	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1883-84		
ul.	Krakowska	8	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	I poł. XIX w., 1880, 1892		
ul.	Krakowska	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1906		
ul.	Krakowska	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870, 1880, 1940-42		
ul.	Krakowska	10a	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870, 1899, 1904-08		
ul.	Krakowska	11	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	ok. 1880		
ul.	Krakowska	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910	A/1545/94 z 29.08.94	
ul.	Krakowska	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887-88		
ul.	Krakowska	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	~1890		
ul.	Krakowska	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1880-89		

ul.	Krakowska	16	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1906	A/1535/93 z 25.09.93	
ul.	Krakowska	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1888		
ul.	Krakowska	18	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	~1895		
ul.	Krakowska	21	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1892		
ul.	Krakowska	23	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1896		
ul.	Krakowska	25	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1889		
ul.	Krakowska	27	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1878		
ul.	Królika T.	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1875		
ul.	Królika T.	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1900		wyburzony w 2020 r.
ul.	Królika T.	12	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	usługowy	I poł. XIX w., przeb. 2008		całkowicie przebudowany
ul.	Królika T.	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1938		
ul.	Królika T.	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1906		
ul.	Królika T.	16	Śródm.-Centrum	chata gwarecka	usługowy – restauracja	I poł. XIX w., przebud.		
ul.	Królika T.	17	Śródm.-Centrum	kamienica	usługowy	ok. 1902		
ul.	Królika T.	20	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	XVI w., XIX w.	A/632/66 z 28.05.66	
ul.	Królika T.	24	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. + chałupa gwarecka	mieszkalny	I poł. XIX w., ok. 1890		
ul.	Kurka	16	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1926		
ul.	Legionów	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870		
ul.	Legionów	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1888		
ul.	Legionów	9	Śródm.-Centrum	d. szkoła dla panien (Katharinaheim)	przedszkole publiczne	1900-01		
ul.	Legionów	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1880		
ul.	Legionów	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1912		
ul.	Legionów	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1910		
ul.	Legionów	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Legionów	16	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1888		
ul.	Legionów	17	Śródm.-Centrum	kamienica (całość z Górnicza 11)	mieszkalno-usługowy	1912		
ul.	Legionów	18	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1889		
ul.	Legionów	19	Śródm.-Centrum	d. szpital	mieszkalny	1884-85		
ul.	Legionów	20	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891		
ul.	Legionów	21	Śródm.-Centrum	d. dom starców	mieszkalny	1926		
ul.	Legionów	22	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1883		
ul.	Legionów	24	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	1881-95		
ul.	Legionów	25	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1887		
ul.	Legionów	26	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1890		
ul.	Legionów	31	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891		
ul.	Legionów	33	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891		
ul.	Legionów	35	Śródm.-Centrum	figury św. Jana Nepomucena i Floriana	obiekty małej architektury	XVIII w. (1755-58)	B/629/92 z 21.08.92	pierwotna lokalizacja: ul. Zamkowa 7
ul.	Legionów, Lipowa, Ogrodowa	35	Śródm.-Centrum	zesp. pałacowo-parkowy: d. pałac, willa, pałacył	zespół szkół średnich	XIX w., 1910, 1925	A/646/2020 z dn. 15.05.2020	adresy: pałac: Legionów 35, willa: Ogrodowa 1, pałacyk: Lipowa 3
ul.	Legionów	37	Śródm.-Centrum	kamienica (prac. folwarku)	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Legionów	37	Śródm.-Centrum	bud. gospodarczy	usługowy			
ul.	Legionów	37c	Śródm.-Centrum	dawna stajnia folwarczna	usługowy	po 1915		
ul.	Legionów	41	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz. (kolejowy)	mieszkalny	1906		
ul.	Lelewela	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1902		
ul.	Lelewela	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891		
ul.	Leśna	4	Lasowice	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Leśna	6	Lasowice	d. szkoła wiejska	przedszkole publiczne	1906		
ul.	Leśna	9	Lasowice	d. gospoda	usługowy (pub)	ok. 1890		
ul.	Lewka ks.	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1911		
ul.	Lewka ks.	9	Śródm.-Centrum	d. magazyn alkoholi f-my Sedlaczek	usługowy (dyskoteka)	1884, 1909		
ul.	Lewka ks.	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1910		
ul.	Lewka ks.	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	poł. XIXw., 1898		
ul.	Lewka ks.	19	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	usługowy	poł.. XIX w., nadb. 2010-12		
ul.	Ligonia	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1892		
ul.	Ligonia	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1883		
ul.	Ligonia	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1890		
ul.	Ligonia	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891		
ul.	Ligonia	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887		
ul.	Ligonia	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1880		
ul.	Ligonia	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1888		
ul.	Ligonia	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1912		
ul.	Ligonia	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1888		
ul.	Ligonia	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Lipowa	5, 5a	śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Lompy	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1911		
ul.	Lompy	6	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	poł. XIX w., 1897		
ul.	Lompy	7	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	usługowy	poł. XIX w.		
ul.	Lompy	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1886		

ul.	Lotników	1	Rybna	bud. mieszk. wielorodz. (kolejowy), bud. gosp	mieszkalno-usługowy	ok. 1903		
ul.	Łukowa	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1907		
ul.	Łukowa	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1903		
ul.	Łukowa	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1912		
rejon	Mała		Bobrowniki Sl.	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 95-46 nr 1	XII-XIII w.		brak dokładnej lokalizacji
ul.	Miarki K.	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890, 1912		
ul.	Miarki K.	2	Śródm.-Centrum	d. zajazd	mieszkalno-usługowy	XVIII w, II poł. XIX w.		
ul.	Miarki K.	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1892		
ul.	Miarki K.	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1875		
ul.	Miarki K.	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1892		
ul.	Miarki K.	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1875		
ul.	Miarki K.	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1888		
ul.	Miarki K.	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1872		
ul.	Miarki K.	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1889		
ul.	Miarki K.	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891		
ul.	Miarki K.	12,14	Śródm.-Centrum	kamienica bliźniacza	mieszkalny	1881-86		
ul.	Miarki K.	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1889		
ul.	Miarki K.	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887		
ul.	Miarki K.	16	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Miarki K.	17	Śródm.-Centrum	d. szkoła górnicza	technikum	1892, 1908		
ul.	Miarki K.	18	Śródm.-Centrum	willa miejska, ogrodzenie od ulicy	mieszkalny	1888		
ul.	Miarki K.	20	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	ok. 1890, 1913		
ul.	Mickiewicza	23	Śródm.-Centrum	bud. kompleksu koszar	nieużytkowany	1914-17		
ul.	Mickiewicza	25	Śródm.-Centrum	bud. kompleksu koszar	użytk. przez wojsko	1914-17		
ul.	Mickiewicza	27	Śródm.-Centrum	bud. kompleksu koszar	użytk. przez wojsko	1914-17		
ul.	Mościckiego	10	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Mościckiego	36	Lasowice	kapliczka	⌂	XIX w.		
ul.	Nakielska	1	Śródm.-Centrum	budynek w zespole d. gazown	m.in. zakład pogrzebowy	1865-1910		
ul.	Nakielska	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1904		
ul.	Nakielska	7	Śródm.-Centrum	d. młyn, przebud. na bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1850, przebud. 1868		
ul.	Nakielska	8	Śródm.-Centrum	d. bud. zarządu huty	mieszkalny	ok. 1860, 1905		
ul.	Nakielska	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1904		
ul.	Nakielska	12	Lasowice	kamienica	mieszkalno-usługowy	1912		
ul.	Nakielska	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910		
ul.	Nakielska	14	Lasowice	kamienica	mieszkalny	1911		
ul.	Nakielska	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910		
ul.	Nakielska	16	Lasowice	kamienica	mieszkalny	ok. 1914		
ul.	Nakielska	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1910		
ul.	Nakielska	18	Lasowice	kamienica	mieszkalny	ok. 1914		
ul.	Nakielska	19	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1909		
ul.	Nakielska	21	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1909		
ul.	Nakielska	23	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1909		
ul.	Nakielska	32	Lasowice	willa	mieszkalny	1927		
ul.	Nakielska	42	Lasowice	portiernia zakładu „Faser"	portiernia zakładu	1955		
ul.	Nałkowskiej	1	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	usługowy	I poł. XIX w., 2004		
ul.	Nałkowskiej	5	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	nieużytkowany	poł. XIX w.		
ul.	Nałkowskiej	6	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	1872		
ul.	Nałkowskiej	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1897		
ul.	Niedzialkowskiego		Stare Tarnowice	kościół katolicki św. Marcina (tzw. "stary")	kościół	XV, 1707, XVIII w.	A/732/2020 z dn. 13.11.2020 r.	
ul.	Niedzialkowskiego	2	Stare Tarnowice	plebania parafii św. Marcina	plebania	koniec XIX w.		
ul.	Niedzialkowskiego		Stare Tarnowice	kaplica w murze kościoła (tzw. "nowego")	⌂	pocz. XX w.		
ul.	Niedzialkowskiego		Stare Tarnowice	kapliczka w ogrodzeniu kościoła	⌂	ok. 1902		
ul.	Niedzialkowskiego		Stare Tarnowice	kościół sw. Marcina Biskupa i Wyznawcy (tzw. "nowy")	kościół	1899-1902		
ul.	Niedzialkowskiego	8	Stare Tarnowice	kapliczka	⌂	II poł. XIX w.		
ul.	Niedzialkowskiego	14	Stare Tarnowice	stodoła	gospodarczy	ok. 1930		
ul.	Niedzialkowskiego	26	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	nie użytkowany	ok. 1890		
ul.	Niedzialkowskiego	38	Stare Tarnowice	krzyż kamienny na postumencie	†	ok. 1880		
ul.	Nowa / Bałtycka		Śródm.-Centrum	krzyż przydrożny	†	1888		
ul.	Odrodzenia	4	Śródm.-Centrum	chata gwarecka	usługowy (restauracja)	1874		
ul.	Odrodzenia	6	Śródm.-Centrum	d. kamienica	ogródek letni przy restauracji	1887		zachowane tylko mury piwnic i mury obwodowe parteru
ul.	Odrodzenia	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Odrodzenia	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1905		
ul.	Odrodzenia	15	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Odrodzenia	17	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	I poł. XIXw., 1868		
ul.	Odrodzenia	18	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1890 (?), ok. 1998-2002		rozbudowany na pocz. XXI w.
ul.	Okrzei	2a	Śródm.-Centrum	kaplica pogrzebowa	kaplica pogrzebowa	1929		
ul.	Okrzei / Hallera		Śródm.-Centrum	krzyż przydrożny drewniany	†	lata 30. XX w.		

ul.	Opatowicka	1	Śródm.-Centrum	d. kasyno wojskowe	nieużytkowany	1914-15		
ul.	Opatowicka	27	Śródm.-Centrum	d. koziarnia powiatowa	gospodarczy	ok. 1880		
ul.	Opatowicka		Opatowice	krzyż przydrożny kamienny	†	1896		
ul.	Opolska	1	Śródm.-Centrum	d. Dom Padiery, później hotel „Freie Bergstadt",	usługowy	XVI,k.XVIII w., 1886, 1912	A/630/66 z 02.05.66	
ul.	Opolska	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1905, 1910		
ul.	Opolska	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1889		
ul.	Opolska	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1889		
ul.	Opolska	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891		
ul.	Opolska	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1902-03		
ul.	Opolska	16	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1910		
ul.	Opolska	17	Śródm.-Centrum	budynek sądowy	usługowy (Sąd Rejonowy)	1883, 1914		
ul.	Opolska	18	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1895		
ul.	Opolska	19	Śródm.-Centrum	budynek aresztu	usługowy (Areszt Śledczy)	1883, rozbud. po 1960		
ul.	Opolska	20	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1885-89		
ul.	Opolska	21	Śródm.-Centrum	d. szpital	nieużytkowany	1885, 1893, 1908-12		
ul.	Opolska	23	Śródm.-Centrum	d. lazaret spółki brackiej - mieszkania służbowe	mieszkalno-usługowy	1910		
ul.	Opolska	23a	Śródm.-Centrum	d. lazaret spółki brackiej	siedziba C.B.K.K.	1910-11		
ul.	Opolska	23b	Śródm.-Centrum	d. lazaret spółki brackiej	usługowy (Urząd Skarbowy)	1884-86, 1902		
ul.	Opolska	23/V	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	1884		
ul.	Opolska	23/X	Śródm.-Centrum	kotłownia	magazynowy	1904		
ul.	Opolska	24	Śródm.-Centrum	willa Gen. Dyr. Zarz. Henckel v. D.	usługowy (Wydz. V Sądu Rej.)	pocz. XX w.		
ul.	Opolska	26	Śródm.-Centrum	d. seminarium naucz. męskie	szkoła średnia	1901-1913		
ul.	Opolska	28	Śródm.-Centrum	d. seminarium naucz. żeńskie	szkoła średnia	1907 (całkowicie przebudowany), 1929-30, 1950		
ul.	Opolska	36	Śródm.-Centrum	Zespół koszar 11 reg. strzelców konnych (3 pułku ul.	koszary wojskowe	1914-16		
ul.	Opolska	51	Śródm.-Centrum	wieża ciśnień zakładu wodociągowego	wieża ciśnień	1926	A/557/2019 z dn. 30.09.2019 r.	
ul.	Opolska	71	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1890		
ul.	Opolska	73	Śródm.-Centrum	d. budynek fabryki śrutu	mieszkalny	poł. XIX w.		
ul.	Opolska		Śródm.-Centrum	pomnik – armata ZiS-3 na postumencie	pomnik	ok. 1960		egzemplarz armaty z 1944 r. wymieniony na inny
ul.	Opolska		Śródm.-Centrum	zespół starodrzewia na tzw. Redenbergu	park	od 1830, 1926		wiek drzewostanu do 100 lat
ul.	Parkowa		Bobrowniki Śl.	kopiec pamiątkowy „Kunszt" na hałdzie szybu Rudolfina	nieużytek, kopiec	1884-1910		
ul.	Pastuszki	58	Opatowice	kapliczka	⌂	pocz. XX w.		
ul.	PCK	1	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalno-usługowy	1937		
ul.	PCK	5	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1936		
ul.	PCK	7	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1939		
ul.	Piastowska	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1885		
ul.	Piastowska	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1897		
ul.	Piastowska	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1882-99		
ul.	Piastowska	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887		
ul.	Piastowska	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1864-99		
ul.	Piastowska	8	Śródm.-Centrum	d. poczta cesarska, urząd finansowy, szkoła	usługowy (biurowy)	1883, 1908-09		
ul.	Piastowska	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1883, 1909-10		
ul.	Piastowska	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1884		
ul.	Piastowska	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1883		
ul.	Piastowska	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1873		
ul.	Piastowska	17	Śródm.-Centrum	d. salon meblowy f-ki mebli Dominik	mieszkalno-usługowy	1904		
ul.	Piastowska	19	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891		
ul.	Piłsudskiego	1	Śródm.-Centrum	d. królew. gimnazjum realne	szkoła średnia (II L.O.)	1874	A/358/11 z 07.12.11	
ul.	Piłsudskiego	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Piłsudskiego	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Piłsudskiego	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1938		
ul.	Piłsudskiego	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1932		
ul.	Piłsudskiego	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1860		
ul.	Piłsudskiego	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1903		
ul.	Piłsudskiego	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1911		
ul.	Piłsudskiego	12	Śródm.-Centrum	poczta	poczta	1908-09	A/1632/96 z 30.04.96	
ul.	Piłsudskiego	13	Śródm.-Centrum	d. firma papiernicza	usługowy	1906		
ul.	Piłsudskiego	15	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. (kolejowy)	mieszkalny	1857		
ul.	Piłsudskiego	16	Śródm.-Centrum	d. bud. kasy chorych	przychodnia zdrowia	1930		
ul.	Piłsudskiego		Śródm.-Centrum	skwer ze starodrzewiem (b. cm. ewang.)		cmentarz 1870-1967		wiek drzewostanu do 100 lat
ul.	Pionierska	19	Strzybnica	stan. archeol. - osada	AZP 93-45, nr 4	epoka kam., wcz. średniow.		50°29'07" N, 18°47'32" E
ul.	Pionierska	23	Strzybnica	krzyż przydrożny kamienny	†	1928		
ul.	Plebiscytowa	22	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Podmiejska	8	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Podmiejska	13	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	Pokoju		Śródm.-Centrum	pomnik – 2 lokomotywy (Tp1 i SM-15)	pomnik	1904, 1965		
rejon	Pola W.		Sowice	stan. archeol. - osada	AZP 94-46, nr 12	ep. kam., kult. łużycka, epoka brązu		50°27'50" N, 18°50'30" E
rejon	Pola W.		Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 11	ep. kam., kult. łużycka, epoka brązu		50°27'52" N, 18°50'24" E

rejon	Pola W.		Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 10	epoka kam., pradzieje		50°27'53" N, 18°50'12" E
ul.	Polarna	19	Rybna	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w, przebud.		
ul.	Polarna	100d	Rybna	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 2	wczesne średniowiecze		50°27'20" N, 18°48'15" E
ul.	Polarna	103g	Opatowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 15	późne średniowiecze		50°27'31" N, 18°48'46" E
ul.	Polarna / Tołstoja		Rybna	krzyż przydrożny drewniany	†	1861 ? - 2008		tradycja krzyża od 1861, obecny: kolejna replika
ul.	Poprzeczna	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1880		
ul.	Powstańców Śląskich	2	Śródm.-Centrum	d. sierociniec powiat.+ konwikt z kaplica	sakralny, mieszkalny	1898-99, 1929		
ul.	Powstańców Śląskich	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1908		
ul.	Powstańców Śląskich	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1908		
ul.	Powstańców Śląskich	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Powstańców Śląskich	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Powstańców Śląskich	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Powstańców Śląskich	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891		
ul.	Powstańców Śląskich	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890		
ul.	Powstańców Śląskich	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890		
ul.	Powstańców Śląskich	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1904		
ul.	Powstańców Śląskich	16	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890		
ul.	Powstańców Śląskich	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1897, 1907		
ul.	Powstańców Śląskich	18	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887, 1914-21		
ul.	Powstańców Śląskich	22	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1885		
ul.	Powstańców Śląskich	24	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1896		
ul.	Powstańców Śląskich	26	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1896		
ul.	Powstańców Śląskich	28	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1896		
ul.	Powstańców Śląskich	29	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalno-usługowy			
ul.	Powstańców Śląskich	30	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890, 1902		
ul.	Powstańców Śląskich	31	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1886		
ul.	Powstańców Śląskich	32	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1890		
ul.	Powstańców Śląskich	34	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1905		
ul.	Powstańców Śląskich	36	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1909		
ul.	Powstańców Śląskich	37	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1870		
ul.	Powstańców Śląskich	38	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1905		
ul.	Powstańców Warszawskich	2,4	Rybna	dworek bliźniaczy	mieszkalno-usługowy (poczta)	ok. 1920		
ul.	Powstańców Warszawskich	5	Rybna	willa	mieszkalny	1926		
ul.	Powstańców Warszawskich	26	Rybna	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Powstańców Warszawskich	89	Rybna	stodoła dworska	usługowy	ok. 1880		
ul.	Powstańców Warszawskich	90	Rybna	pałac z parkiem	usługowy (restauracja, hotel)	1796	A/637/66 z 02.05.66	
ul.	Powstańców Warszawskich		Rybna	krzyż kamienny na postumencie	†	1900		przy granicy posesji Paderewkiego 2, od strony ul. Powstańców Warszawskicl
ul.	Proletariacka	8	Strzybnica	d. katolicka szkoła wiejska	nieużytkowany	ok. 1890	A/319/10 z 02.11.10	
ul.	Pułaskiego	2	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w (?)		
ul.	Pułaskiego	3	Strzybnica	stodoła	gospodarczy	kon. XIX / pocz. XX w.		
ul.	Pułaskiego	6	Strzybnica	bud. mieszk.	mieszkalny	kon. XIX / pocz. XX w.		
ul.	Pułaskiego	24	Strzybnica	krzyż przydrożny drewniany	†	lata 30. XX w.		
ul.	Pułaskiego		Strzybnica	krzyż przydrożny	†	ok. 1960, figura starsza		na terenie byłej stacji paliw
rejon	Pułaskiego		Strzybnica	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 93-45, nr 3	ep. kamienna, średniowiecze		50°29'26" N, 18°46'59" E (poza granicą miasta)
ul.	Puszkina	12	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Puszkina	17	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Puszkina	27	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Puszkina	35, 37	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Pyskowicka	12	Stare Tarnowice	d. świetlica wiejska, gospoda	mieszkalno-usługowy	kon. XIX / pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	13	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	16,18	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	1867, przebud. XX w.		
ul.	Pyskowicka	24	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w., przebud. ok. poł. XX .		
ul.	Pyskowicka	31	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	kon. XIX / pocz. XX w.		wyburzony w 2016 r.
ul.	Pyskowicka	39	Stare Tarnowice	zespół zamkowy zamek, stajnia, stodoła dworska	usługowy (restauracja, Muzeum)	XVI, XIX w.	A/639/66 z 02.05.66	całkowicie przebudowany w pocz. XXI w
ul.	Pyskowicka	39	Stare Tarnowice	kapliczka w murze zamkowym	⌂	pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	40	Stare Tarnowice	bud. mieszkalno-usługowy	mieszkalno-usługowy	kon. XIX / pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	43	Stare Tarnowice	bud. mieszk. (pofolwarczny)	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	45	Stare Tarnowice	bud. mieszk. (pofolwarczny)	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Pyskowicka	48	Stare Tarnowice	tzw. "Dom Ogrodnika"	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Pyskowicka	51	Stare Tarnowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 24	późne średniowiecze		50°26'20" N, 18°48'14" E
rejon	Pyskowicka		Stare Tarnowice	stan. archeol.-ślad osadnictwa, osada	AZP 94-45, nr 18	wczesne, późne średniowiecze		50°26'09" N, 18°48'51" E (100x100 m)
rejon	Pyskowicka		Stare Tarnowice	stan. archeol. - osada	AZP 94-45, nr 21	okr. rzymski, kult. przeworska, wcz. średn	C/821/68 z 68	50°25'59" N, 18°47'36" E
rejon	Pyskowicka		Stare Tarnowice	stan. archeol. - osada?	AZP 94-45, nr 17	późne średniowiecze		50°26'17" N, 18°49'03" E (80x10 m)
rejon	Pyskowicka		Stare Tarnowice	stan. archeol.-ślad osadnictwa, osada	AZP 94-45, nr 23	pradzieje, późne średniowiecze		50°26'18" N, 18°47'30" E (140x130 m)
rejon	Pyskowicka (polna)		Stare Tarnowice	kapliczka na słupie	⌂	1932, w miejscu poprz. 188(		
ul.	Radzionkowska	6	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w./ pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	12	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		

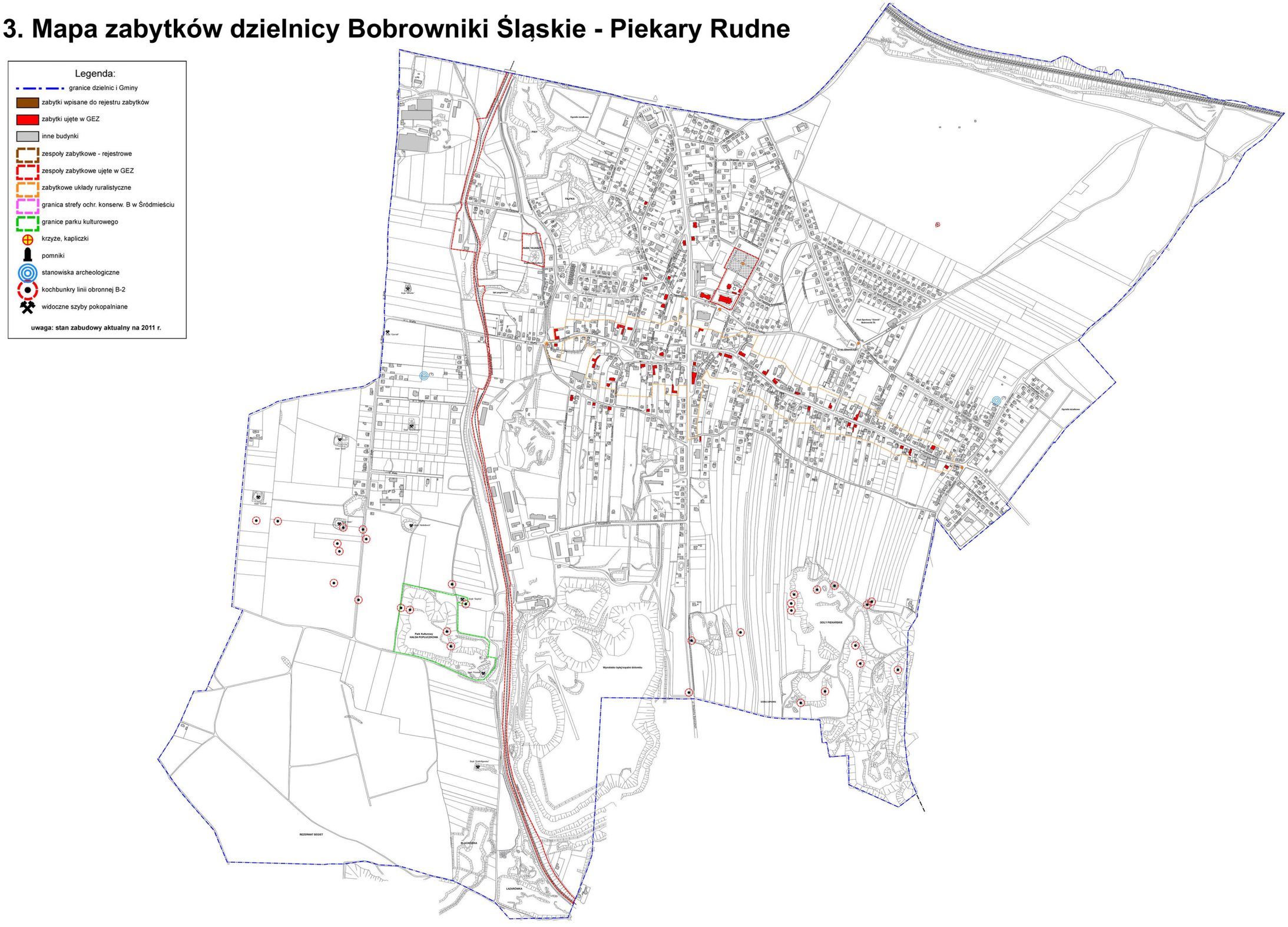
ul.	Radzionkowska	14	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		
ul.	Radzionkowska	15	Bobrowniki Śl.	d. szkoła wiejska	nieużytkowany	1856		
ul.	Radzionkowska	19	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	23	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		
ul.	Radzionkowska	31	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	39	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	47	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	56	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w./ pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	76	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	82	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		
ul.	Radzionkowska	102	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w, przebud. 2008		przebudowany, zmieniona elewacja
ul.	Radzionkowska	108	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	110	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w./ pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	122	Bobrowniki Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.		
ul.	Radzionkowska	124	Bobrowniki Śl.	krzyż kamienny na postumencie	†	1897		fundacja „Gminy Rudy Piekar"
ul.	Ratuszowa	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1887		
ul.	Ratuszowa	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1889		
ul.	Ratuszowa	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1909		
ul.	Ratuszowa	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1931		
ul.	Ratuszowa	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1912		
ul.	Ratuszowa	8	Śródm.-Centrum	oficyna kamienicy (Rynek 17)	mieszkalno-usługowy	XIX w. (?)		
rejon	Reja		Sowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 13	ep. kam., kult. łużycka, epoka brązu okr. halsztack		50°27'48" N, 18°50'49" E
ul.	Repecka	2	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Repecka	17	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Repecka	19	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Repecka	47	Stare Tarnowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Repecka	63	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w., rozbud. 1938		
ul.	Repecka	63	Repty Śl.	krzyż kamienny na postumencie	†	poł. XIX w.		
ul.	Repecka		Repty Śl.	park krajobrazowy (d. zwierzyniec)	Park leśny	ok. 1820-24, 1893-98	A/660/66 z 30.12.66	
ul.	Rudola ks.	7	Sowice	krzyż misyjny przy kościele	†	1948 ?		
ul.	Rudola ks.		Sowice	krzyż na cmentarzu	†	pocz. XXI w.		
ul.	Rymera	6	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. (rodzaj zagrody w mieście)	usługowy (restauracja)	XIX w.		
ul.	Rymera	8, 8a	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	koniec XIX w.		
pl.	Rynek	1	Śródm.-Centrum	d. winiarnia „Sedlaczek"	usługowy (restauracja, Muzeum)	I poł. XVI w., 1805, 1920	A/851/2021 z 20.07.2021	
pl.	Rynek	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	XVI w. nadb. XVIII w. 1890		
pl.	Rynek	3	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	XVII w., XIX w.	A/625/66 z 27.04.66	
pl.	Rynek	4	Śródm.-Centrum	ratusz	usługowy (Urząd Miejski)	1896-98	A/585/2019 z dn. 09.12.2019 r.	
pl.	Rynek	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	XVII w., XIX w.	A/719/2020 z dn. 19.10.2020 r.	
pl.	Rynek	8,9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1910		
pl.	Rynek	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1880		
pl.	Rynek	10a	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
pl.	Rynek	12	Śródm.-Centrum	kościół ewangelicki	kościół	1780, 1900	A/610/2020 z dn. 28.02.2020 r.	
pl.	Rynek	13	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	poł. XVI w. XIX w, 1930	A/626/66 z 27.04.66	
pl.	Rynek	14	Śródm.-Centrum	d. siedziba Vorschuss-Verein Towarzystwa Zaliczkowego	usługowy (bank)	1908	B/590/85 z 28.01.85	
pl.	Rynek	15	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	1585, ok. 1870	A/627/66 z 27.04.66	
pl.	Rynek	16	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	ok. poł. XVI w.	A/628/66 z 27.04.66	
pl.	Rynek	17	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	XVI-XVII w.	A/613/66 z 15.04.66	
pl.	Rynek	17a	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	XVI-XVII w.	A/614/66 z 15.04.66	
pl.	Rynek	18	Śródm.-Centrum	kamienica rynkowa	mieszkalno-usługowy	XVI-XVII w.	A/615/66 z 15.04.66	
pl.	Rynek		Śródm.-Centrum	stan. archeol. - brukowanie Rynku	AZP 95-46, nr	okres nowożytny		50°26'41" N, 18°51'20" E
ul.	Sawina	2	Śródm.-Centrum	zespół hałdy „Sawina"	zespół zieleni przy bud. mieszk	I poł. XIX w.		wiek drzewostanu do 80 lat
ul.	Sielanka		Stare Tarnowice	schron – element tzw. fałszywego celu dla bombowców	nieużytkowany	ok. 1943-44 r.		
rejon	Sielanka		Stare Tarnowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 12	wczesne średniowiecze (XI-XII w.)		50°26'51" N, 18°47'13" E
rejon	Sielanka		Stare Tarnowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 13	epoka kamienna, późne średniowiecze		50°27'00" N, 18°48'57" E
rejon	Sielanka		Stare Tarnowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 8	epoka kamienna, późne średniowiecze		50°26'59" N, 18°49'04" E
ul.	Sienkiewicza	1	Śródm.-Centrum	willa miejska	usługowy	1875-86		
ul.	Sienkiewicza	2	Śródm.-Centrum	d. siedziba starostwa	usługowy (Urząd Miejski)	1875, 1906-14		
ul.	Sienkiewicza	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1920		
ul.	Sienkiewicza	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1905		
ul.	Sienkiewicza	5	Śródm.-Centrum	willa miejska	przedszkole publiczne	1924		
ul.	Sienkiewicza	6	Śródm.-Centrum	d. szkoła niemiecka	szkoła średnia	1927		
ul.	Sienkiewicza	7	Śródm.-Centrum	willa	usługowy	1932		
ul.	Sienkiewicza	8	Śródm.-Centrum	d. siedziba gminy ewangel.	usługowy (MDK)	1889, 1923-24		
ul.	Sienkiewicza	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1889		
ul.	Sienkiewicza	11	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1936		
ul.	Sienkiewicza	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1892		
ul.	Sienkiewicza	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1906		

ul.	Sienkiewicza	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887	
ul.	Sienkiewicza	18	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1914	
ul.	Sienkiewicza	20	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	22	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	24	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1913	
ul.	Sienkiewicza	26	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	28	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	30	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	32	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	34	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1912	
ul.	Sienkiewicza	35	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1929	
ul.	Sienkiewicza	36	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1913	
ul.	Sienkiewicza	41	Śródm.-Centrum	willa miejska	usługowy (NZOZ)	1914	
ul.	Sienkiewicza	43	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1911	
ul.	Sienkiewicza	45	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1912	
ul.	Sienkiewicza		Śródm.-Centrum	nastawnia I (TGA7)	nastawnia	1895	
ul.	Sienna	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890	
ul.	Sienna	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1891	
ul.	Sienna	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1899	
ul.	Sienna	7	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	XIX w.	
ul.	Siwcowa	1	Pniowiec	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.	
ul.	Siwcowa	12	Pniowiec	bud. mieszk.	mieszkalny	pocz. XX w.	
ul.	Siwcowa	12	Pniowiec	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 93-46, nr 2	okres nowożytny XVI-XVII w	50°29'28" N, 18°49'41" E
ul.	Skargi / Bolesława Śmiał.		Bobrowniki Śl.	krzyż przydrożny	†	ok. 1960, figura z ok. 1912	replika poprzedniego krzyża z pocz. XX w
ul.	Słowackiego	30	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1925	
ul.	Słowackiego	34	Sowice	szkoła podstawowa	szkoła podstawowa	1938	
ul.	Sobieskiego	5	Śródm.-Centrum	d. szkoła dla chłopców	zespół szkół średnich	1908	
ul.	Sobieskiego	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1890	
ul.	Sobieskiego	20	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1890	
ul.	Sobieskiego	22	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1901	
ul.	Sojki ks.	1	Bobrowniki Śl.	d. szkoła wiejska (druga)	usługowy (hotel)	1884, rozbud. 1905	
ul.	Sojki ks.	3	Bobrowniki Śl.	kościół p.w. Przemienienia Pańskiego	kościół	1910-11	
ul.	Sojki ks.	3	Bobrowniki Śl.	plebania	plebania	1914	
ul.	Sojki ks.		Bobrowniki Śl.	figura św. Krzysztofa na postumencie	⌂	2004, figura pocz. XX w.	
ul.	Solskiego	40	Strzybnica	kapliczka	⌂	2000	
ul.	Spacerowa	4	Bobrowniki Śl.	chałupa murowana	mieszkalny	pocz. XX w.	
ul.	Spacerowa	6	Bobrowniki Śl.	chałupa murowana	mieszkalny	pocz. XX w.	
ul.	Stalmacha	1	Śródm.-Centrum	d. areszt miejski (pierwszy)	mieszkalno-usługowy	XVIII w., 1850, 1912	
ul.	Stalmacha	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1887	
ul.	Stalmacha	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1901	
ul.	Stalmacha	5	Śródm.-Centrum	d. magazyn	usługowy (restauracja)	ok. 1870	
ul.	Stalmacha	14	Śródm.-Centrum	kamienica	nieużytkowany	1885	wyburzony w 2013 r.
ul.	Staropocztowa	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1884	
ul.	Staropolska	14	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalny	1936	
ul.	Starowapienna/Dymarska		Rybna	krzyż przydrożny	†	ok. 1930	
ul.	Staszica	99	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915	
ul.	Staszica	116	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1910	
ul.	Staszica	118	Repty Śl.	d. gospoda	usługowy (siedziba firmy)	ok. 1890, 1910	
ul.	Staszica	119	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1900	
ul.	Staszica	122	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915	
ul.	Stawowa	1	Lasowice	krzyż kamienny na postumencie	†	1890	
ul.	Stroma	2,4	Osada Jana	bud. mieszk. bliźniaczy	mieszkalny	1924	
ul.	Strzelecka	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870, 1890-1913	
ul.	Strzelecka	9	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1892	
ul.	Strzelecka	13	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1881	
ul.	Strzelecka	14	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka	mieszkalny	II poł. XIX w.	
ul.	Strzelecka	15	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1912	
ul.	Strzelecka	17	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1895	
ul.	Strzelecka	20	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1897	
ul.	Strzelecka	22	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. (chata)	mieszkalno-usługowy	ok. 1860	
ul.	Strzelecka	23	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1905	
ul.	Strzelecka	24	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891	
ul.	Strzelecka	26	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1892	
ul.	Strzelecka	28	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1893-94, 1903	
ul.	Strzelecka	30	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910	
ul.	Strzelecka	25	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	1896	
ul.	Styczyńskiego	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1892	

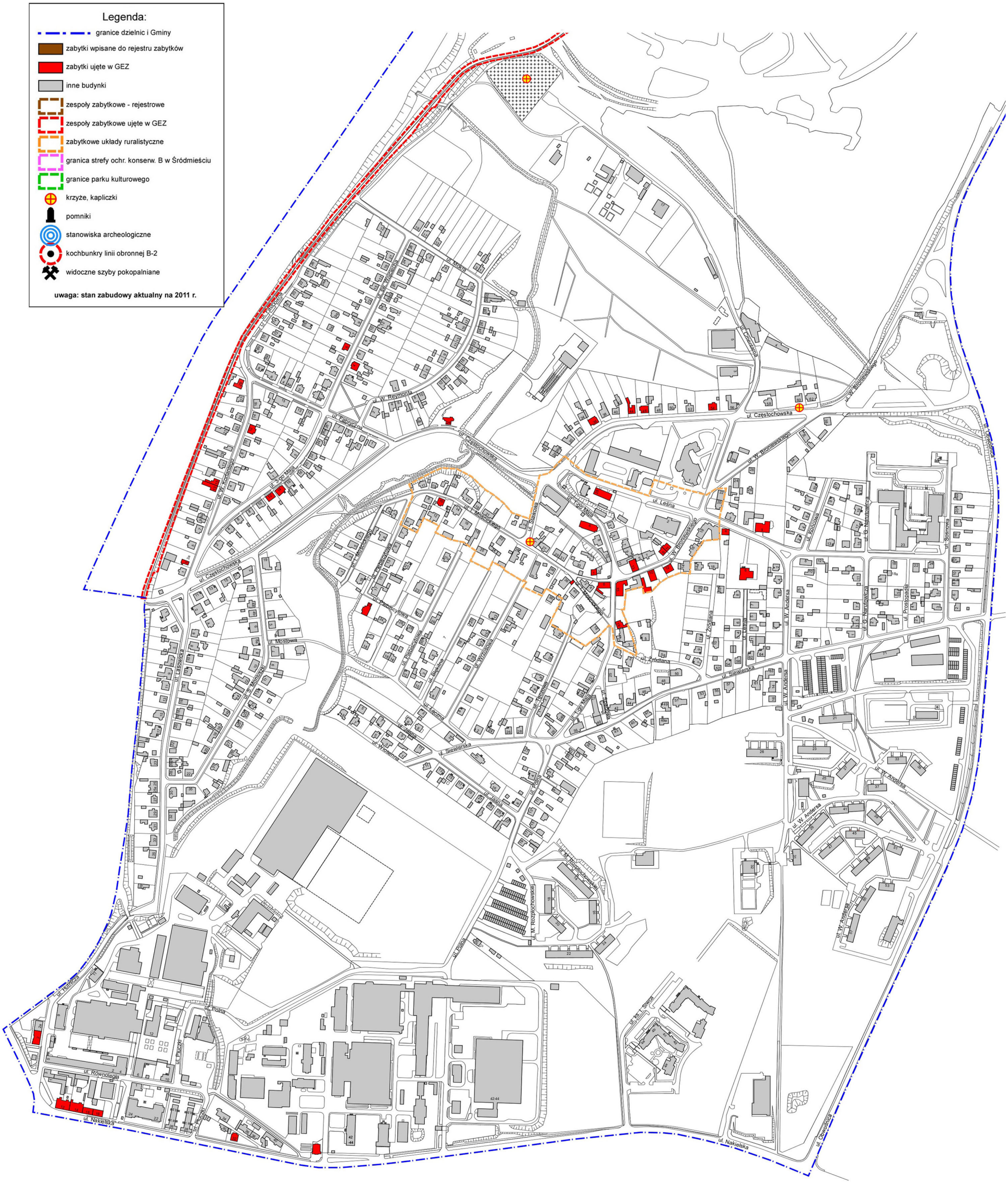
ul.	Styczyńskiego	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1907		
ul.	Styczyńskiego	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1908		
ul.	Styczyńskiego	8a	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1913		
ul.	Styczyńskiego	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1894		
ul.	Styczyńskiego	12	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1894		
ul.	Styczyńskiego	14	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1894		
ul.	Styczyńskiego	16	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1927		
ul.	Szymały	1	Śródm.-Centrum	chałupa gwarecka „Dom Carnalla"	usługowy (restauracja)	XVIII w / XIX w.		
ul.	Szymały	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1930		
ul.	Śniadeckiego	1	Repty Śl.	d. masztalernia	usługowy (Salezjański Ośr. Szk-Wych	1891-1898, 1960		bardzo przekształcony
ul.	Śniadeckiego	2	Stare Tarnowice	d. stróżówka parku zamkowego	mieszkalny	ok. 1898		
ul.	Targowa	7	Osada Jana	bud. mieszk.	mieszkalny	1929		
ul.	Tołstoja	43	Rybna	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 6	późne średniowiecze		50°28'01" N, 18°47'46" E
rejon	Tuwima		Rybna	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 5	późne średniowiecze		50°27'49" N, 18°48'23" E
rejon	Tuwima		Rybna	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 4	paleolit (?), epoka kamienna		50°27'45" N, 18°48'37" E
ul.	Tylna	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1891		
ul.	Tylna	5	Śródm.-Centrum	kamienica + domek górniczy	nieużytkowany	1881 + poł. XIX w.		
ul.	Tylna	7	Śródm.-Centrum	d. kino	usługowy	1929, 1942		
ul.	Wajdy ks.	1	Śródm.-Centrum	bud. usługowy	usługowy	ok. 1875		
ul.	Wajdy ks.	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910		
ul.	Wajdy ks.	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1895		
ul.	Wajdy ks.	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1910		
ul.	Wajdy ks.	5	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1895		
ul.	Wajdy ks.	6-8	Śródm.-Centrum	d. lazaret górniczy	nieużytkowany	XVIII w (?)	A/714/2020 z dn. 06.10.2020 r.	
ul.	Wajdy ks.	7	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1895		
ul.	Waliski / Renka ks.		Repty Śl.	„Źródełko Młodości" obudowa, kapliczka, pomnik	⌂	1969-74 pomnik: 1919, 1974		
ul.	Wawreczki	1	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny	ok. 1890		
ul.	Wawreczki	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalny (klasztor)	1878, 1892		
ul.	Wawreczki	7	Śródm.-Centrum	willa miejska	mieszkalny	1893		
ul.	Wiejska	63	Opatowice	krzyż kamienny na postumencie	†	1916		
ul.	Wiśniowa	9j	Opatowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 7	wczesne średniowiecze		50°27'21" N, 18°49'03" E
ul.	Witosa	40	Repty Śl.	pomnik poległych powstańców i ofiar wojny	pomnik	po 1950		
ul.	Witosa	80	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	koniec XIX w.		
ul.	Witosa	81	Repty Śl.	bud. gospodarczy i stodoła	gospodarczy	koniec XIX w.		
ul.	Witosa		Repty Śl.	kościół św. Mikołaja	kościół	1872	A/340/11 z 27.05.11	
ul.	Witosa		Repty Śl.	krzyż i kapliczka przy murze otaczaj. kościół	†	1958		
rejon	Witosa		Repty Śl.	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 95-45, nr 1	epoka kamienna		50°25'19" N, 18°48'22" E
ul.	Witosa/Brzozowa		Repty Śl.	krzyż drewniany	†	ok. 1930		
ul.	Wodna		Sowice	kapliczka	⌂	II poł. XIX w.		w pobliżu budynku Grzybowa 86
rejon	Wodna	ter. COŚ	Sowice	stan. archeol.-ślad osadnictwa, osada	AZP 94-46, nr 8	kult. łużycka, ep. brązu okr. halsztacki, średniowiecz		50°28'01" N, 18°49'41" E
rejon	Wodna	ter. COŚ	Sowice	stan. archeol. - osady:	AZP 94-46, nr 7	mezolit, neolit, ep. brązu okr. halsztacki, kult. łużycki		50°28'03" N, 18°49'32" E
rejon	Wodna	ter. COŚ	Sowice	stan. archeol.-ślad osadnictwa, osada	AZP 94-46, nr 9	ep. kam., kult. łużycka, średniowiecze		50°27'57" N, 18°49'51" E
rejon	Wodna		Śródm.-Centrum	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-46, nr 2	okres nowożytny		50°27'55" N, 18°49'13" E
ul.	Wodociągowa	2	Repty Śl.	zespół zabudowań i nadszybi szybów "Adolph" i Maszyn	magazynowy	1884-1902	A/464/2016 z dn. 03.08.2016 r.	obejmuje: 2 budynki nadszybi, kotlownia, elektrownia, zmiękczalnia wody, rozdzielnia, magazyn, portierni
ul.	Wojciecha św.	4	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
ul.	Wojciecha św.	5	Lasowice	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1930		
rejon	Wolskiego		Bobrowniki Śl.	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 95-46 nr 2	?		brak dokładnej lokalizacji
ul.	Wyspiańskiego	1, 3	Śródm.-Centrum	szkoła podstawowa	szkoła podstawowa, gimnazjum	1930-32	A/389/12 z dn. 19.11.2012 r.	
ul.	Wyspiańskiego	2	Śródm.-Centrum	willa modernistyczna	mieszkalny	1934		
ul.	Wyspiańskiego	5	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1937		
ul.	Wyspiańskiego	6	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1925		
ul.	Wyspiańskiego	12	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1931		
ul.	Wyspiańskiego	14	Śródm.-Centrum	willa modernistyczna	mieszkalny	1931		
ul.	Wyspiańskiego	15	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1935		
ul.	Wyspiańskiego	16	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1931, 1942		
ul.	Wyspiańskiego	18	Śródm.-Centrum	bud. mieszk.	mieszkalno-usługowy	1931		
ul.	Wyspiańskiego	20	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1931		
ul.	Wyszyńskiego	1	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalny	1947		
ul.	Wyszyńskiego	3	Śródm.-Centrum	willa modernistyczna	mieszkalny	1939		
ul.	Wyszyńskiego	5	Śródm.-Centrum	willa modernistyczna	mieszkalny	1938		
ul.	Wyszyńskiego	7	Śródm.-Centrum	willa modernistyczna	mieszkalny	1934		
ul.	Wyszyńskiego	17, 19	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. bliźniaczy	mieszkalny	1924		
ul.	Wyszyńskiego	21, 23	Śródm.-Centrum	bud. mieszk. bliźniaczy	mieszkalny	1924		
ul.	Wyszyńskiego	25	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1928		
ul.	Wyszyńskiego	27	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1932		
ul.	Wyszyńskiego	29	Śródm.-Centrum	willa	mieszkalny	1932		
ul.	Wyszyńskiego	41	Śródm.-Centrum	wlla	mieszkalny	1934		

ul.	Wyszyńskiego	47	Śródm.-Centrum	wlla	mieszkalny	1930		
ul.	Wyszyńskiego		Stare Tarnowice	stan. archeol. - gródek rycersk	AZP 94-46, nr 1	średniowiecze	C/1332/85 z 05.06.85	50°26'26" N, 18°49'18" E
ul.	Wyszyńskiego		Śródm.-Centrum	zespół cmentarza wojennego, 2 pomniki	cmentarz	1918-1975		
ul.	Wyszyńskiego		Śródm.-Centrum	park miejski + glorietta, kiosk, grzybek, pergola, fontanna	park	1903-1938	A/483/2016 z dn. 23.08.2016 r.	
ul.	Wyszyńskiego		Śródm.-Centrum	krzyż drewniany na cmentarzu św. Józefa	†	ok. 1935		
ul.	Wyszyńskiego / Janasa		Stare Tarnowice	krzyż przydrożny	†	ok. 1930		
ul.	Wyzwolenia	13	Sowice	bud. mieszk.	mieszkalny			
ul.	Zagórska		Strzybnica	budynek stacji kolejowej Strzybnica	bud. stacyjny	1868		dawniej plac XXV-lecia PRL
ul.	Zagórska	60	Strzybnica	d. siedziba gminy Strzybnica	nieużytkowany	ok. 1915		
ul.	Zagórska	72	Strzybnica	krzyż przydrożny	†	koniec XX w., figura starsza		
ul.	Zagórska	80	Strzybnica	kapliczka w ogrodzeniu przy bramie wjazd.	⌂			
ul.	Zagórska	86	Strzybnica	bud. mieszk. (kolejowy)	mieszkalny	ok. 1900		
ul.	Zagórska	90	Strzybnica	bud. mieszk. wielorodz.	mieszkalno-usługowy	ok. 1900		
ul.	Zagórska	93	Strzybnica	krzyż przydrożny	†	1881		
ul.	Zagórska		Strzybnica	wieża ciśnień d. huty „Fryderyk"	wieża ciśnień	ok. 1910		
ul.	Zagórska		Strzybnica	hala fabryczna d. huty „Fryderyk"	produkcyjny	ok. 1910		
ul.	Zagórska / Proletariacka		Strzybnica	krzyż przydrożny	†	2007, figura starsza		
ul.	Zagórska / Sudecka		Strzybnica	kapliczka maryjna	⌂	I poł. XX w.		
ul.	Zagórska / Wiśniowa		Opatowice	krzyż przydrożny	†	ok. 1930		nieco przesunięty po przebudowie skrzyżowania
ul.	Zalesie	3	Opatowice	stan. archeol. - osada?	AZP 94-45, nr 14	późne średniowiecze		50°27'09" N, 18°48'43" E (120x100 m)
rejon	Zalesie	6	Opatowice	stan. archeol. - osada	AZP 94-45, nr 1	kult. łużycka, kult. przeworska, wcz.średn.		50°27'19" N, 18°48'53" E
rejon	Zalesie		Opatowice	stan. archeol. - ślad osadnictwa	AZP 94-45, nr 16	wczesne średniowiecze		50°27'22" N, 18°48'30" E
ul.	Zamkowa	1	Śródm.-Centrum	d. fabryka mydła Lukaschika	usługowy	poł. XIX w., 1872, 1887, 1912		
ul.	Zamkowa	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	XVI/XVII w, XIX w.	A/629/66 z 02.05.66	
ul.	Zamkowa	3	Śródm.-Centrum	d. szkoła parafialna, Dom Katolicki	bud. parafialny	1869		
ul.	Zamkowa	4	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870		
ul.	Zamkowa	5	Śródm.-Centrum	d. szkoła katolicka	usługowy (biblioteka)	1843-44, 1929, 1948		
ul.	Zamkowa	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1903		
ul.	Zamkowa	8	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1870, 1886		
ul.	Zamkowa	10	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	ok. 1885		
ul.	Zamkowa	12	Śródm.-Centrum	d. zamek miejski – siedziba sędziego	mieszkalny	1575, rozbud. XIX w.	A/613/2020 z dn. 02.04.2020 r.	
ul.	Zwycięstwa		Bobrowniki Sl.	krzyż na cmentarzu	†	1913		
ul.	Żeromskiego	22	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Żeromskiego	27	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915		
ul.	Żeromskiego	30	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915		
ul.	Żeromskiego	81	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1925		
ul.	Żeromskiego	106	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1920		
ul.	Żeromskiego	108	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1925		
ul.	Żeromskiego	110	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915		
ul.	Żeromskiego	119	Repty Śl.	bud. mieszk. i stodoła	bud. mieszk. i gospod.	ok. 1900		
ul.	Żeromskiego	120	Repty Śl.	bud. mieszk.	mieszkalny	ok. 1915		
pl.	Żwirki i Wigury	1	Śródm.-Centrum	d. hotel „Prinz Regent", d. kino	mieszkalno-usługowy	XVIII w., 1850, XX w.		
pl.	Żwirki i Wigury	2	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1910		
pl.	Żwirki i Wigury	3	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1885, 1886, 1911		
pl.	Żwirki i Wigury	4	Śródm.-Centrum	bud. mieszkalno-usługowy	mieszkalno-usługowy	1899		
pl.	Żwirki i Wigury	6	Śródm.-Centrum	kamienica	mieszkalno-usługowy	1865, 1893		
obszar			Las, Śr, OJ, Bob.	zespół kolejki wąskotorowej	torowisko kolejki wąskotorowej	1880-1900		
obszar			Śródm.-Centrum	zespół urbanistyczny starego miasta		od pocz. XVI w.	A/610/66 z 27.04.66	pomiędzy ul. Legionów, Królika, Sobieskiego, Piłsudskiego, K. Miarki
obszar			Bob, Śr, ST, Ryb	zespół kochbunków linii obronnej B-2	nie użytkowane	1944		linia przebiega w przybliżeniu: Doły Piekarskie - Hałda Popłuczkowa - Szyb Staszic - os. Kolejarzy - os. Przyjaźń - os. Sielank
obszar				dawna kopalnia kruszcu	nieużytkowany, część: muzeum	od 1784 do 1904	A/608/66 z 28.05.66	większość dostępnych wyrobisk pochodzi z lat 1784-1911
ul.	Witosa	76	Repty Śl.	ruina nadszybia szybu sztolniowego "Karlik"	grupa zadrzewienia	po 1821	A/482/2016 z dn. 26.08.2016 r.	
ul.	Komuny Paryskiej, A. Zawiszy		Strzybnica	roznos sztolni "Boże Wspomóż"	teren zielony	ok. 1652	A/497/2018 z dn. 01.03.2018 r.	okno (wylot) sztolni zlokalizowany przy ul. A. Zawiszy
ul.	Witosa		Repty Śl.	zespół witraży w kościele św. Mikołaja	witraże	1867-71	B/243/12 z dn. 26.11.2012 r.	
rejon	Fabryczna		Lasowice	wieża wodna kolejowa w rejonie LAS	wieża ciśnień	1943		działka 77/2, 50°28'08,40"N, 18°52'45,39"E
rejon	Fabryczna		Lasowice	wieża do nawęglania parowozów	nie użytkowany	1942		działka 3276/2, 50°28'05,83"N, 18°52'53,15"E
ul.	Starohutnicza		Strzybnica	most na Stole z groblą stawu kuźniczego	most i przepust	koniec XVIII w. (?)		

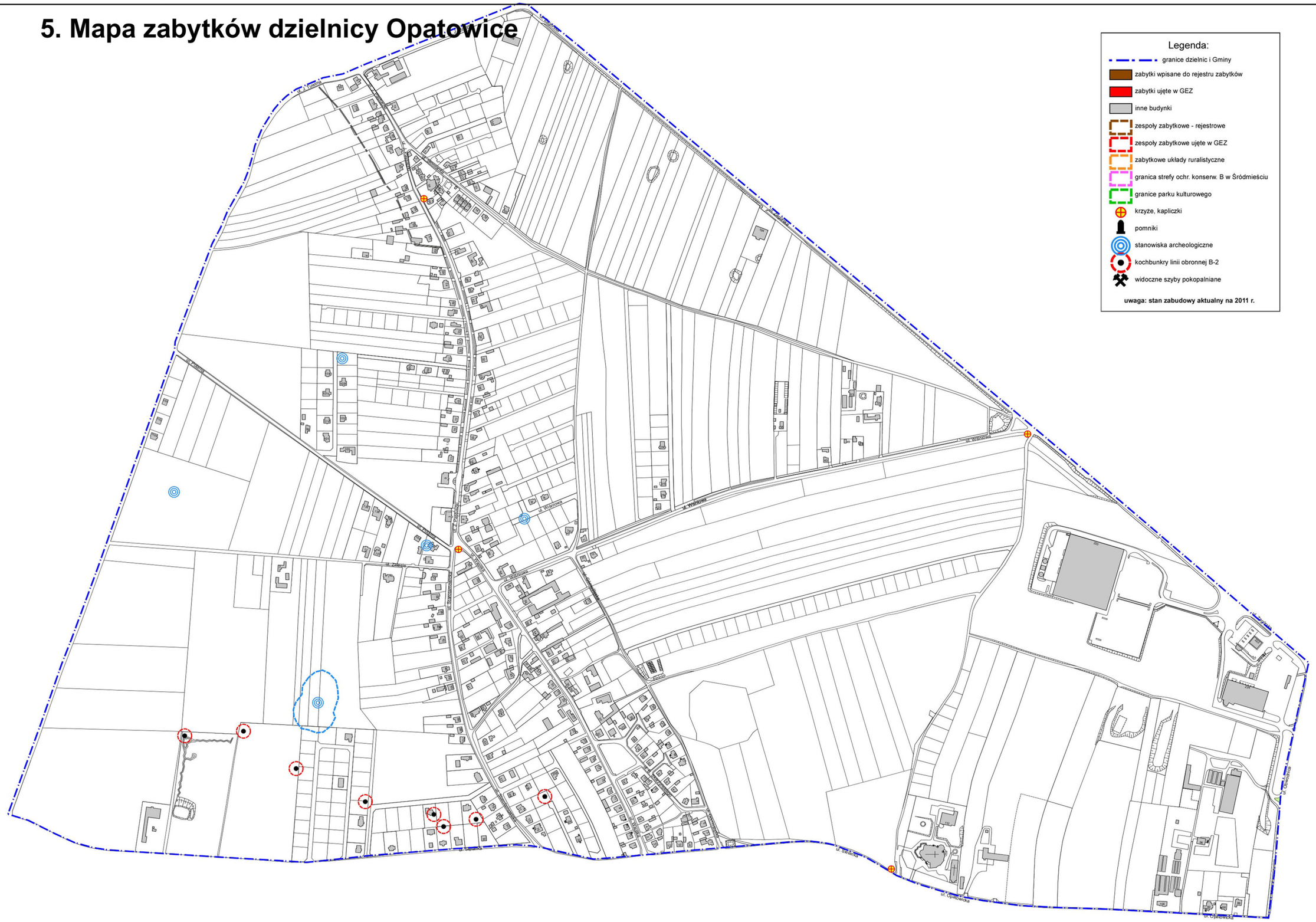
3. Mapa zabytków dzielnicy Bobrowniki Śląskie - Piekary Rudne

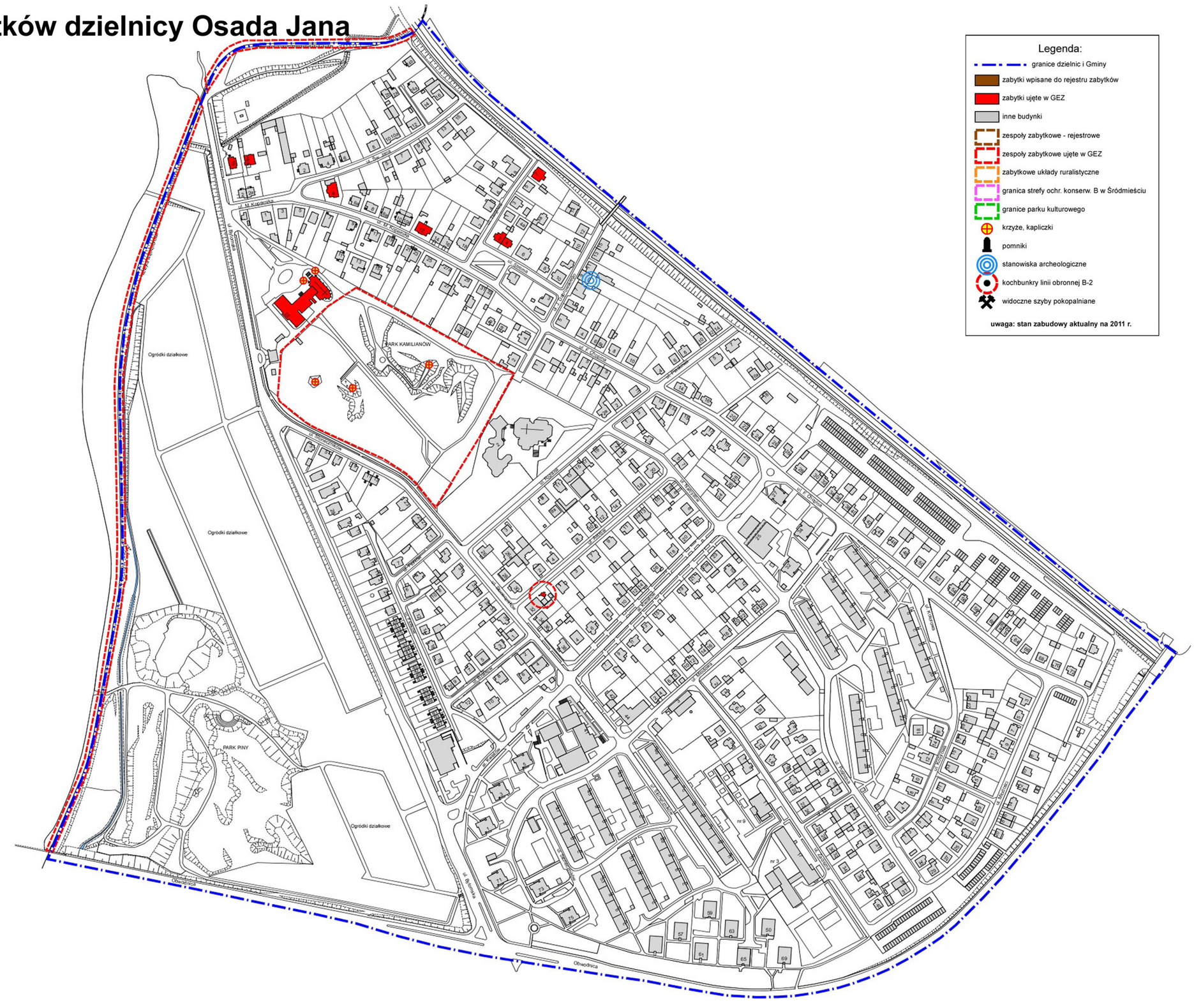
4. Mapa zabytków dzielnicy Lasowice

Legenda:
granice dzielnic i Gminy
zabytki wpisane do rejestru zabytków
zabytki ujęte w GEZ
inne budynki
zespoły zabytkowe - rejestrowe
zespoły zabytkowe ujęte w GEZ
zabytkowe układy ruralistyczne
granica strefy ochr. konserw. B w Śródmieściu
granice parku kulturowego
krzyże, kapliczki
pomniki
stanowiska archeologiczne
kochbunkry linii obronnej B-2
widoczne szyby pokopalniane
uwaga: stan zabudowy aktualny na 2011 r.
ul. Częstochowska
ul. Leśna
ul. Stawowa
ul. Mostowa
ul. Lasowska
ul. Stolarska
ul. Ks. Kordeckiego
ul. Ks. Ignacego Skorupki
ul. Ks. Mariana Gorzelańczyka
ul. Ks. Bolesława Domańskiego
ul. Ks. Jana Kapicy
ul. Ks. Józefa Kowalczyka
ul. Ks. Józefa Kuleckiego
ul. Ks. Józefa Londzina
ul. Ks. Józefa Szczepańca
ul. Ks. Józefa Szkudlarka
ul. Ks. Józefa Wrzoska
ul. Ks. Kazimierza Kaczmarka
ul. Ks. Kazimierza Kaczora
ul. Ks. Kazimierza Sabata
ul. Ks. Kazimierza Wielkiego
ul. Ks. Leona Heinricha
ul. Ks. Leona Schillera
ul. Ks. Mariana Batorego
ul. Ks. Mariana Gorzelańczyka
ul. Ks. Mariana Piechuli
ul. Ks. Mariana Rostka
ul. Ks. Mariana Skrzypczaka
ul. Ks. Mariana Szymali
ul. Ks. Mariana Wolnego
ul. Ks. Mariana Zyzika
ul. Ks. Michała Kubiny
ul. Ks. Michała Sobeckiego
ul. Ks. Michała Wiśniowskiego
ul. Ks. Norberta Bonczyka
ul. Ks. Norberta Cieślara
ul. Ks. Norberta Kaczmarczyka
ul. Ks. Norberta Kaczmarka
ul. Ks. Norberta Kaczora
ul. Ks. Norberta Kapicy
ul. Ks. Norberta Kowalczyka
ul. Ks. Norberta Kuleckiego
ul. Ks. Norberta Londzina
ul. Ks. Norberta Szczepańca
ul. Ks. Norberta Szkudlarka
ul. Ks. Norberta Wrzoska
ul. Ks. Piotra Skargi
ul. Ks. Piotra Wawrzyniaka
ul. Ks. Piotra Wawrzyniaka
ul. Ks. Piotra Wawrzyniaka

5. Mapa zabytków dzielnicy Opatowice

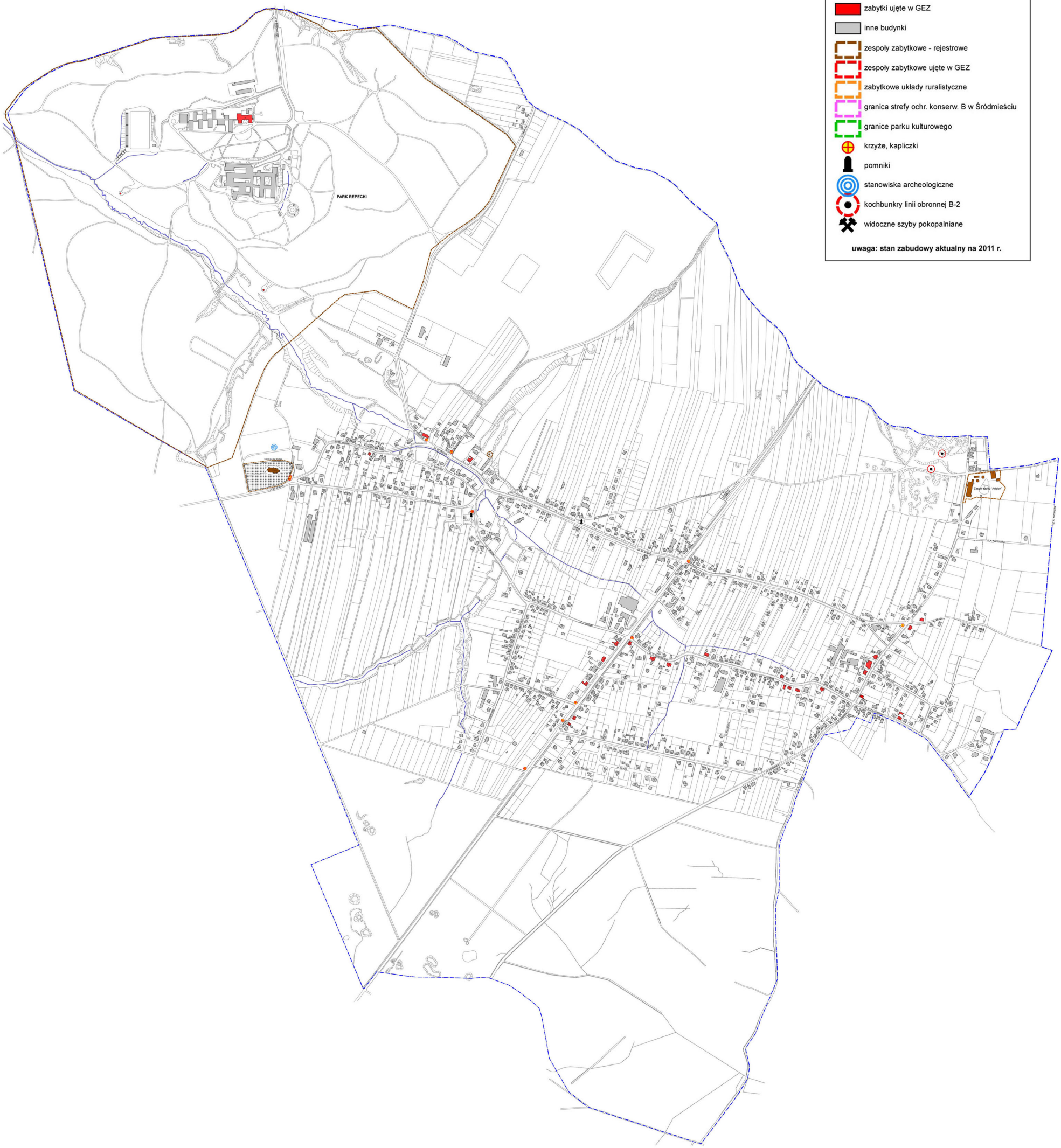
6. Mapa zabytków dzielnicy Osada Jana

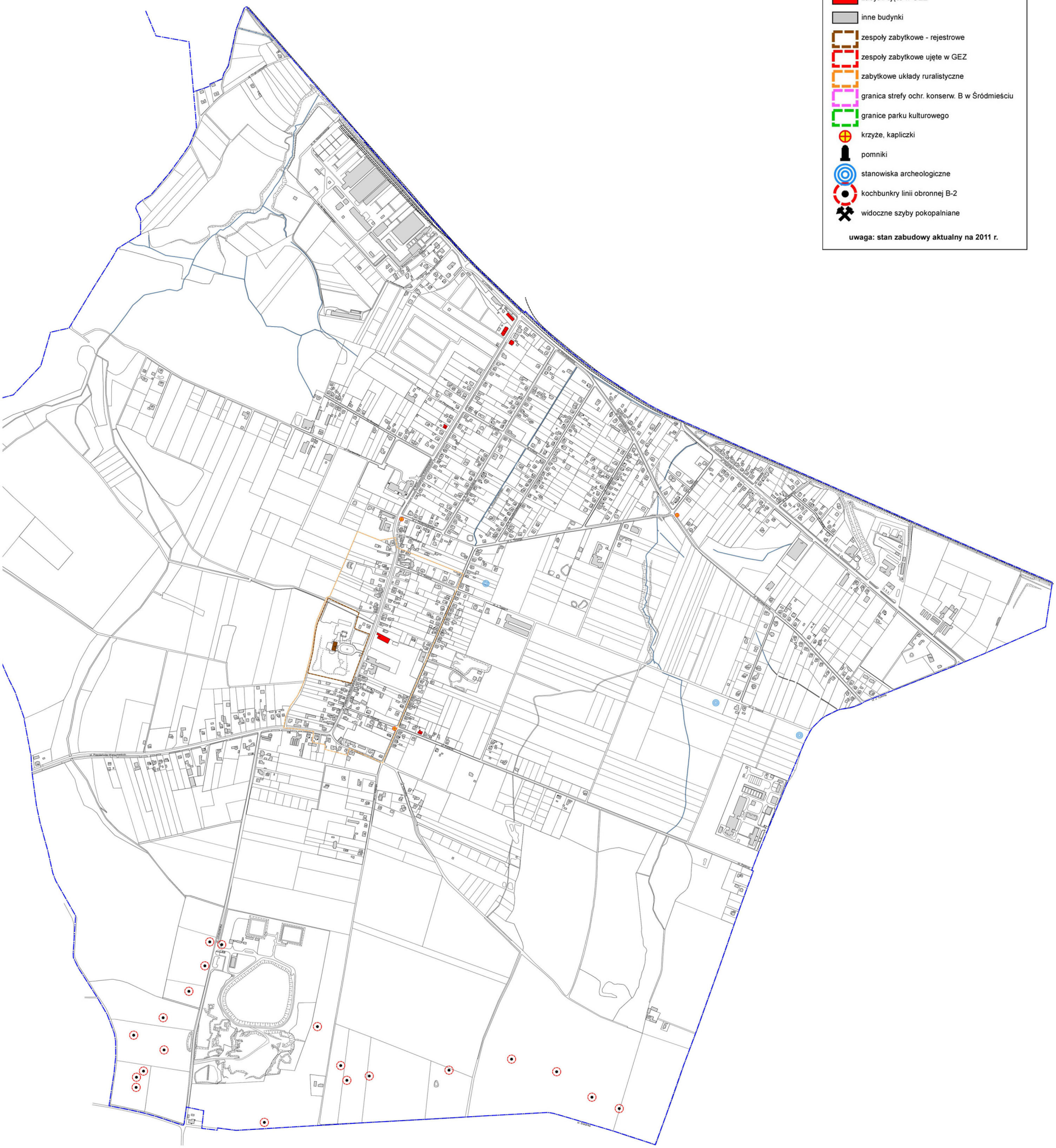
7. Mapa zabytków dzielnicy Pniowiec

8. Mapa zabytków dzielnicy Repty Śląskie

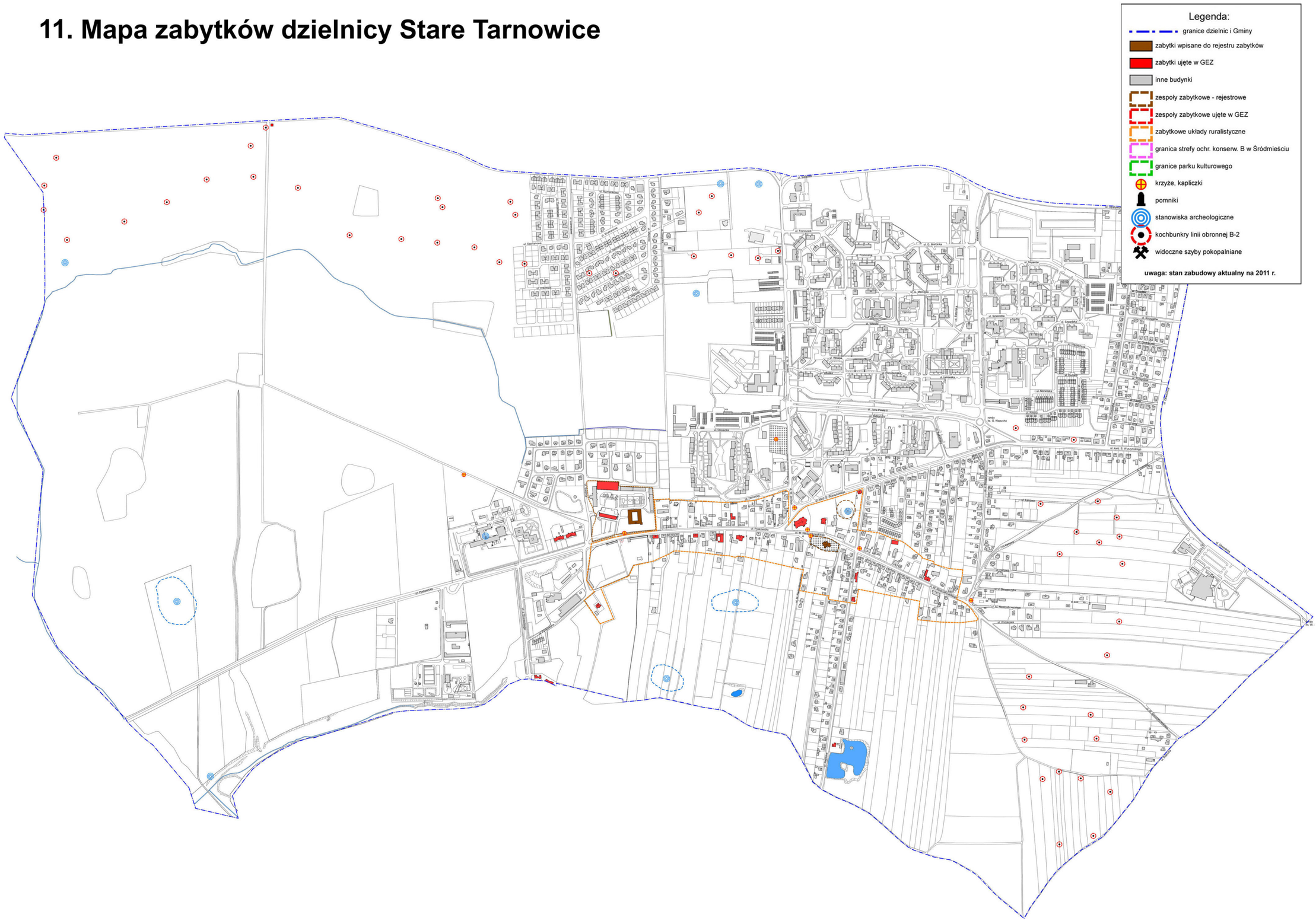
9. Mapa zabytków dzielnicy Rybna

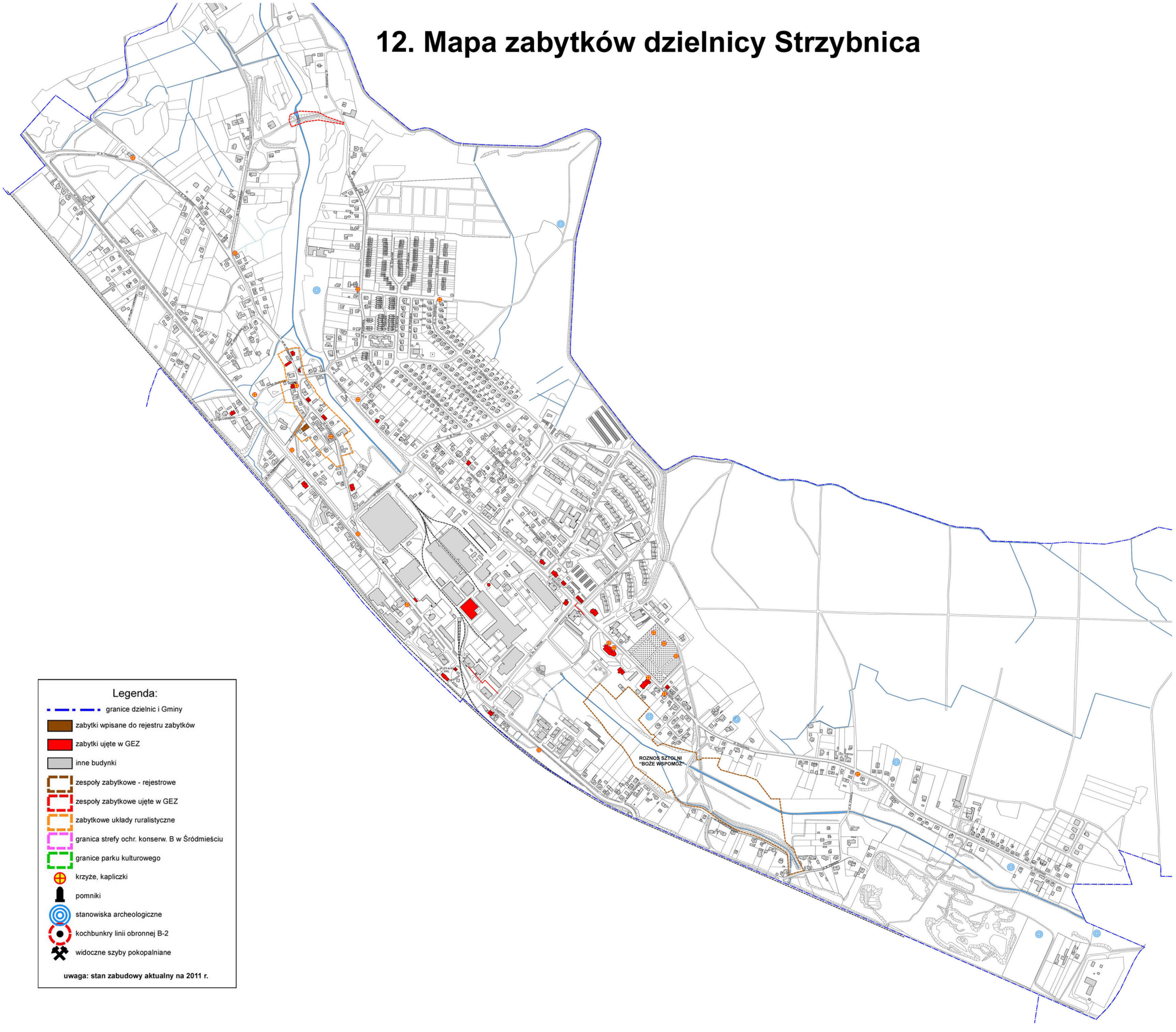
10. Mapa zabytków dzielnicy Sowice

11. Mapa zabytków dzielnicy Stare Tarnowice

12. Mapa zabytków dzielnicy Strzybnica

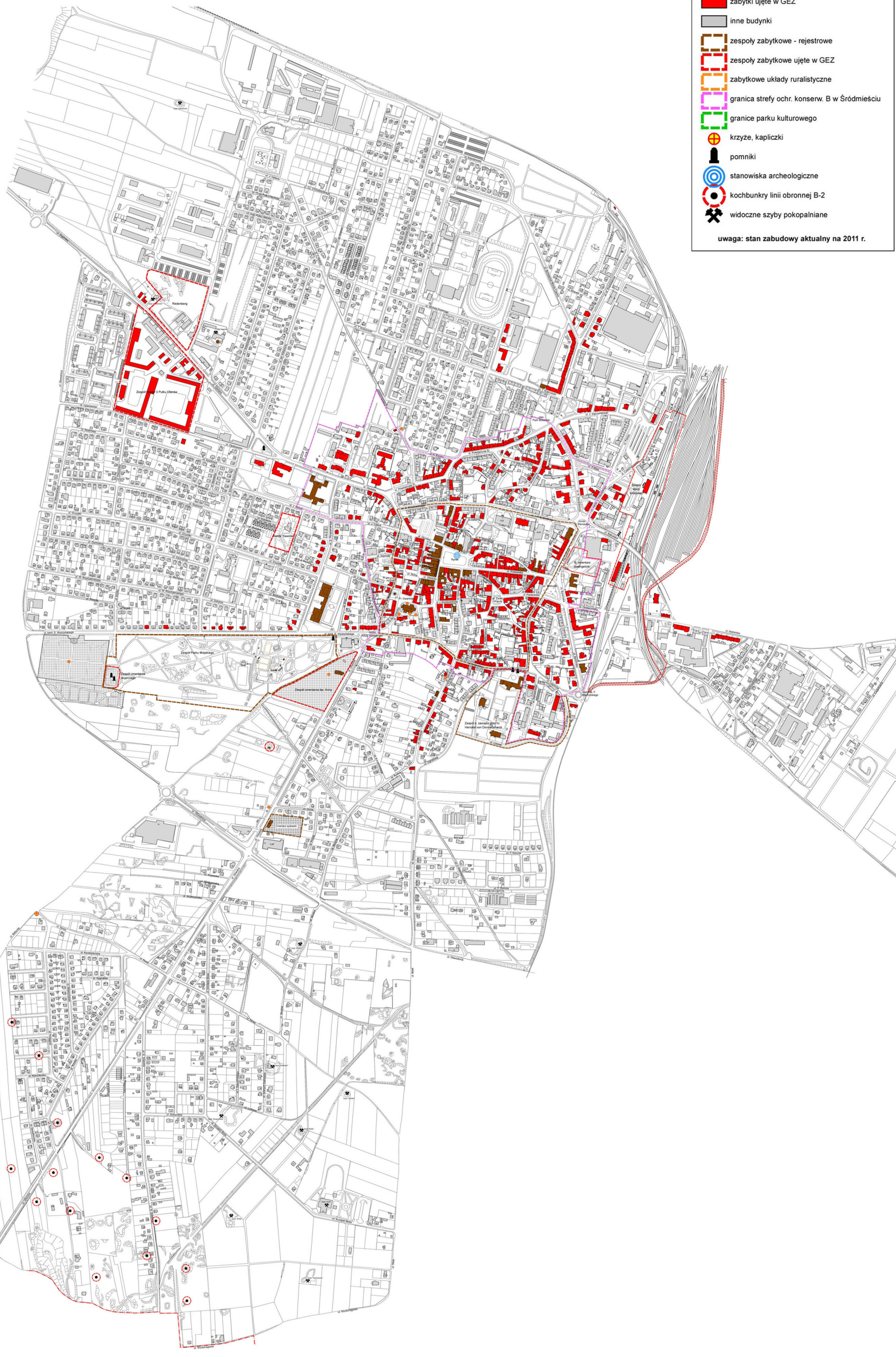

Legenda:

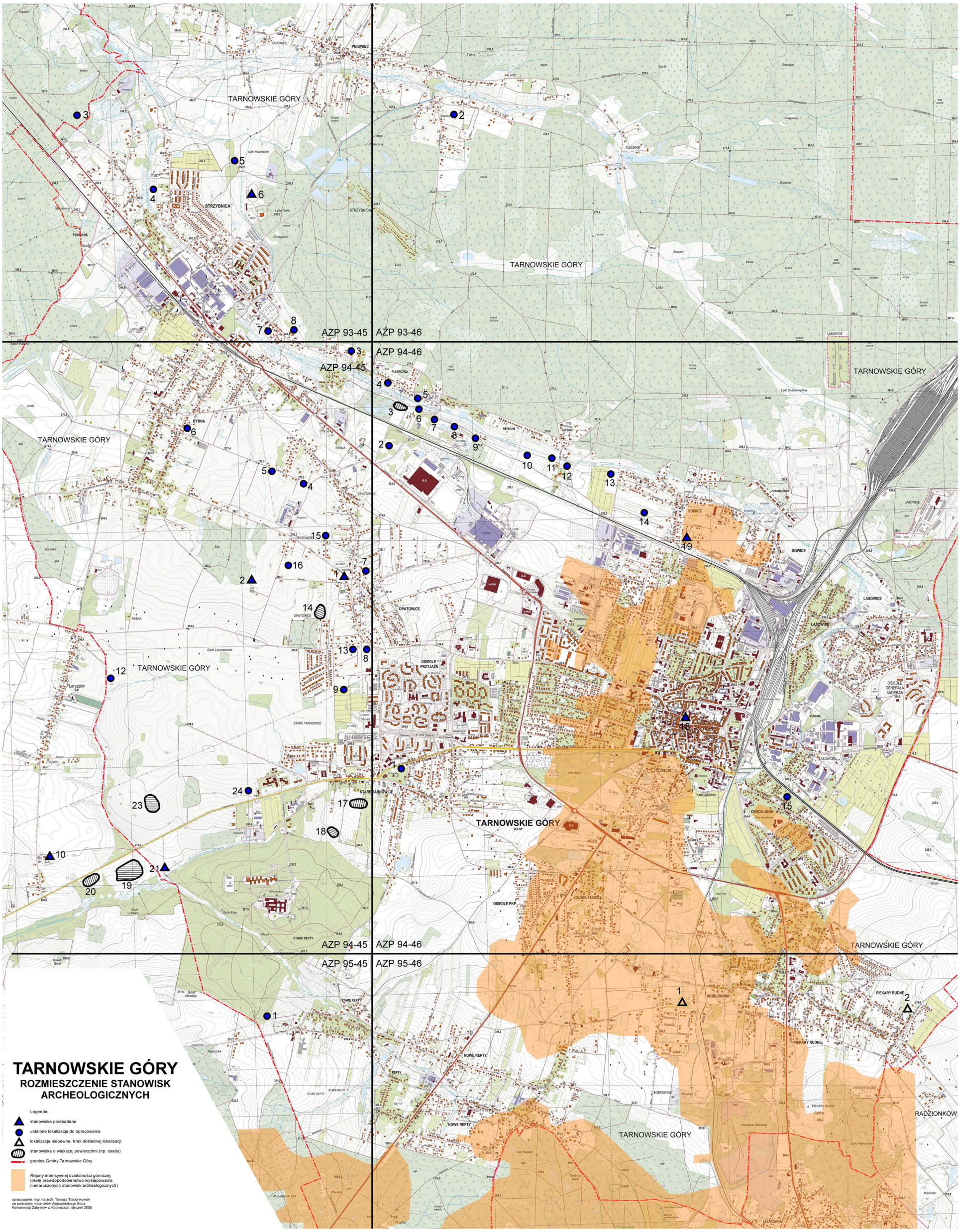
- granice dzielnic i Gminy
- zabytki wpisane do rejestru zabytków
- zabytki ujęte w GEZ
- inne budynki
- zespoły zabytkowe - rejestrowe
- zespoły zabytkowe ujęte w GEZ
- zabytkowe układy ruralistyczne
- granica strefy ochr. konserw. B w Śródmieściu
- granice parku kulturowego
- krzyże, kapliczki
- pomniki
- stanowiska archeologiczne
- kochbunkry linii obronnej B-2
- widoczne szyby pokopalniane

uwaga: stan zabudowy aktualny na 2011 r.

13. Mapa zabytków dzielnicy Śródmieście-Centrum

14. Gmina Tarnowskie Góry - mapa stanowisk archeologicznych

15. Mapa zabytków architektury militarnej

